Notitie Aanvulling MER Golfbaan de Haar
13 december 2012
Gemeente Utrecht, Golfclub de Haar, Advies- en Ingenieursbureau Oranjewoud, Empel & Van Aalderen

Aanleiding en kader
Golfclub de Haar is voornemens de bestaande 9-holes golfbaan in het Zuiderpark van Kasteel de Haar uit te breiden. Hiervoor is een voorontwerp-bestemmingsplan en MER opgesteld. Op 19 november heeft de Commissie m.e.r. een voorlopig toetsingsadvies uitgebracht.

De Commissie is van oordeel dat in het MER voor de golfbaan informatie ontbreekt die essentieel is om het milieubelang volwaardig te kunnen meewegen bij de besluitvorming over de golfbaan.
De Commissie is van mening dat het MER overzichtelijk is opgebouwd en goed leesbaar is mede door de vele illustraties. Ook is de Commissie van mening dat in het MER de milieueffecten van het eindontwerp van de golfbaan inzichtelijk en op een voor de besluitvorming voldoende detailniveau beschreven is. Het is de Commissie duidelijk dat aan de totstandkoming van het MER een zorgvuldig ontwerpproces is voorafgegaan. In het MER is echter niet navolgbaar weergegeven hoe bij dit proces het milieu een volwaardige rol heeft gespeeld. De Commissie kan vanwege het bovenstaande ook niet nagaan in hoeverre het Voorkeursalternatief (VKA) ook daadwerkelijk het Meest Milieuvriendelijk Alternatief (MMA) is. De Commissie acht het opheffen van de tekortkomingen van essentieel belang gezien de vele waarden in het gebied en adviseert om eerst een aanvulling op het MER op te stellen en pas daarna een besluit te nemen over de uitbreiding en herinrichting van de golfbaan.
De Commissie adviseert om in een aanvulling op het MER aan te geven welke keuzes bij het ontwerpen van het VKA zijn gemaakt ten behoeve van de ecologische, landschappelijke, cultuurhistorische en archeologische waarden. Geef tevens aan waarom het VKA ook het MMA is of geef, indien dit niet het geval is, een beschrijving en verbeelding van een "nieuw" MMA..
Daarnaast doet de Commissie twee aanbevelingen voor het vervolgtraject (betreft geen essentiële tekortkomingen):

- Inzichtelijk maken dat wordt voldaan aan de voorwaarden ten aanzien van EHS zoals verwoord in artikel 5.2 lid 3 van de Provinciale Ruimtelijke Verordening Utrecht 2009
- Aangeven in hoeverre de golfbaan voldoet aan het GEO-keurmerk

In bijlage 1 is een toelichting van de Commissie op het advies gegeven.

In deze notitie wordt invulling gegeven aan de vragen van de Commissie m.e.r.

Opzet notitie
In de notitie wordt eerst een chronologisch overzicht gegeven van de totstandkoming van het ontwerp, de afstemming die gedurende dit traject heeft plaatsgevonden, de inbreng van het milieubelang in deze en de keuzes die zijn gemaakt. Parallel wordt voor de volledigheid het m.e.r.-traject beschreven.
Na dit overzicht wordt specifiek ingegaan op de vragen van de Commissie m.e.r., met name op de vraag of het VKA inderdaad het MMA is en zo niet hoe het MMA er dan uit ziet / kan zien.
Tot slot wordt ingegaan op de twee aanbevelingen van de Commissie ten aanzien van EHS en GEO-keurmerk
Er is ten behoeve van deze notitie veel beeldmateriaal verzameld die inzicht geeft in de ontwikkeling van het ontwerp. Dit beeldmateriaal is verkleind opgenomen in de tekst en op A3 formaat in de bijlagen. Tevens is in de bijlage ingegaan op de belangrijkste afwegingen per hole. Dit op basis van de beschrijving per hole zoals opgenomen in bijlage 5 van het MER.

Chronologisch overzicht totstandkoming ontwerp Golfbaan de Haar
Onderstaande tabel geeft een samenvattend chronologisch overzicht van de totstandkoming van het ontwerp voor Golfbaan de Haar. Cursief zijn de stappen in de m.e.r.-procedure weergegeven. Hieronder wordt het verder uitgeschreven en toegelicht.

Periode	**Stap**	**Toelichting**
eind jaren negentig	voornemen Golfbaan tot uitbreiding en herinrichting	
1997	Eerste ontwerp Alan Rijks	geheel buiten park op 32 ha ten O en NO van park
2000	Overdracht gronden aan en start betrokkenheid Natuurmonumenten	
2001	Inschakeling Michael van Gessel en Van Empelen & Van Aalderen	
mei 2003	Verkenning uitbreidingsmogelijkheden	o.a. de vier varianten zoals beschouwd in het MER
2001-2003	Afstemming met provincie, gemeente, Natuurmonumenten en Landinrichtings-commissie mogelijkheden uitbreiding	Enige politiek haalbare optie: uitbreiding en herinrichting zoals beschreven in het MER en daarmee impliciet keuze/afweging voor milieueffecten in het park
2003	Aangepast ontwerp Alan Rijks	Met uitbreidingsgebieden zoals afgesproken met LIC
okt 2004	Eerste routing schets Bruno Steensels	Golfbaantechnisch beter dan dat van Alan Rijks
dec 2005	Ruimtelijk historische analyse Michael van Gessel + overlay analyse en ontwerp	Verwerkt in MER
aug 2006	Toets ontwerp aan vleermuisinventarisatie VZZ	
2006-2007	aanpassing ontwerp aan vleermuiswaarden	+ overzicht aanpassingen in huidige park door herinrichting golfbaan
nov 2006	*M.e.r.-toets*	*advies: m.e.r.-beoordeling*
feb 2007	*Aanmeldingsnotitie m.e.r.-beoordeling*	
apr 2007	Archeologisch onderzoek	aanpassing ontwerp oostelijk uitbreidingsgebied
mei 2007	Nota van uitgangspunten gemeente	opgenomen in MER
juni 2007	*M.e.r.-beoordelingsbesluit*	*Doorlopen m.e.r.-procedure*
aug 2007	Overleg historische analyse	
nov 2007	*Startnotitie/MER*	*op basis van ontwerp augustus 2007*
dec 2007	*Terinzagelegging*	
jan 2008	*Advies richtlijnen Commissie m.e.r.*	*m.n. aandacht voor alternatieven*
april 2008	*Vaststelling richtlijnen door gemeente*	
mei 2008	Ontwerpsessies met gemeente, golfclub, Natuurmonumenten, VZZ	optimalisatie ontwerp op ecologie, landschap, cultuurhistorie en archeologie
aug 2008	Reactie Natuurmonumenten op ontwerp	verdere aanpassing ontwerp
okt 2008	Reactie Van Gessel op ontwerp	verdere aanpassing ontwerp
feb 2009	Ontwerpsessies ecologie met VZZ en NM	
okt 2009	Analyse gevolgen aanpassing FFwet	
jun-dec 09	Adviezen VZZ	
feb-jul 10	Positief advies VZZ	
maart 2010	Definitief Ontwerp	zoals in MER
mei 2010	Eerste overleg over EHS	
2010	EHS-analyse	
okt/nov2010	Overleg over EHS-analyse	
dec 2010	Herwaardering EHS-waarden De Haar	o.b.v. t.b.v. EHS-analyse op verzoek provincie Utrecht
jan 2011	Laatste aanpassing ontwerp	ontsluiting parkeerplaats Parkweg
feb 2011	Positief advies provincie	
maart 2011	Positieve afwijzing ontheffing FFwet	
maart 2011	*Indiening MER voor bestuurlijke vrijgave*	*op basis van ontwerp maart 2010 + aanpassing jan 2012*
mei 2012	positief advies Michael van Gessel	
sep 2011	*Aanvullende memo aan gemeenteraad*	
juli 2012	*Aanvaarding MER door gemeenteraad*	
sept 2012	*Terinzagelegging MER*	
nov 2012	*Voorlopig toetsingsadvies Cie m.e.r*	

De uitbreidingswens van Golfclub de Haar dateert al van eind jaren negentig. Golfbaan De Haar wil graag haar bestaande 9 holes golfbaan in het Zuiderpark van kasteel de Haar uitbreiden tot 18 holes en tevens de uitbreiding gebruiken om de inrichting van de bestaande golfbaan te optimaliseren. De belangrijkste reden om te willen uitbreiden van 9 holes naar 18 holes is dat golf in essentie gespeeld dient te worden op een 18 holes golfbaan. Redenen voor herinrichting van de bestaande golfbaan zijn:

- De locatie van het clubhuis aan de rand van de golfbaan is niet ideaal. Aantrekkelijker is een ligging centraal op de golfbaan, zodat vanuit het clubhuis de golfbaan optimaal beleefd kan worden en de golfers op hun route meerdere malen het clubhuis passeren en zo gebruik kunnen maken van de voorzieningen. Daarnaast wil de gemeente en de Landinrichtingscommissie de Haarlaan autovrij maken en de entree /toegangsroute naar de golfbaan verplaatsen naar de Parkweg. Hierdoor komt het huidige clubhuis aan de andere kant van de golfbaan te liggen dan de entree;
- De huidige driving range is te kort (ca. 160 m) en niet optimaal georiënteerd ten opzichte van de zon (afslag van oost naar west, dus 's ochtends met last van de opkomende zon). Beter is een langere driving range (ca. 240 m) en een noord-zuid oriëntatie, zodat in noordelijke richting afgeslagen kan worden;
- Door het bestaande golfterrein her in te richten, kan meer ruimte gecreëerd worden voor extra holes. Hierdoor is zo min mogelijk uitbreidingsgebied nodig om een 18 holes golfbaan te kunnen realiseren.

De golfclub wil een hoogwaardige 18 holes golfbaan. Dit stelt een aantal golfbaantechnische eisen aan het ontwerp. De belangrijkste zijn:

- twee lussen van 9 holes, beiden uitkomend bij het clubhuis;
- beide 9 holes in balans met PAR en lengte, een lus bestaat uit 2 PAR 3 holes, 5 PAR 4 holes en 2 PAR 5 holes. De totale baanlengte van de 18 holes baan is tenminste 6000 m1.
- een goede verdeling van de PAR's van de holes onderling;
- een evenwichtige verdeling naar links en rechts van de dog-legholes;
- een gevarieerde verdeling in wind- en speelrichtingen;
- een baanopzet gebaseerd op 3 verschillende ontwerp-filosofieën: penal, strategic en heroic.

De eerste uitgewerkte plannen om te komen tot de beoogde uitbreiding naar 18 holes dateren uit **1997** en zijn gemaakt door golfbaanarchitect Alan Rijks. Het betrof een uitbreiding geheel aan de oost- en noordoostkant van de huidige baan van ca. 32 ha. Vanaf begin af aan is door Rijks in het ontwerp rekening gehouden met waarden op het gebied van cultuurhistorie (o.a. zichtassen) en de archeologie.

In **2000** is het beheer van gronden en Kasteel Haarzuilens door Baron van Zuylen overgedragen aan Natuurmonumenten. Deel van de overeenkomst was dat Natuurmonumenten medewerking zou geven aan het tot stand brengen van deze uitbreiding, het principe dat al eerder met de Baron was overeengekomen. Natuurmonumenten behartigt daarnaast uiteraard vanuit haar doelstellingen namelijk de natuur- en landschappelijke/cultuurhistorische belangen in het park. Natuurmonumenten is daarmee vanaf 2000 betrokken geweest bij het ontwerp en de afwegingen hierin (zie ook verder).

Om te komen tot een optimale aanpak heeft Golfclub de Haar in **2001**, samen met Natuurmonumenten, landschapsarchitect Michael van Gessel ingeschakeld om met Alan Rijks en bureau van Van Empelen & Van Aalderen het ontwerpproces verder vorm te geven.

Gezamenlijk is in **mei 2003** de 'Verkenning uitbreidingsmogelijkheden Golfclub de Haar' tot stand gebracht (**zie bijlage 3).** Hierin is o.a. een viertal varianten voor uitbreiding en herinrichting beschreven met wisselende verdelingen tussen uitbreiding buiten en inbreiding in het Zuiderpark. Deze analyse is ook opgenomen en waar nodig vanuit milieuaspecten uitgebreid in het MER (paragraaf 5.2).

Tegelijkertijd is in de **periode 2001-2003** veel afstemming geweest tussen golfclub, de gemeente Utrecht, de provincie Utrecht, Natuurmonumenten en de Landinrichtingscommissie (LIC) in het kader van het Raamplan over de keuze van de gronden die in aanmerking zouden kunnen komen voor de uitbreiding.
Op initiatief van de LIC, de gemeente en Natuurmonumenten is in **2003** aan de Golfclub te kennen gegeven dat binnen het Raamplan de enige politiek haalbare uitbreiding zou bestaan uit 7,5 ha ten westen en 7 ha aan de oostkant van de huidige baan, samen dus 13,5 ha in plaats van de eerder beoogde 32 ha. Dit om het ruimtebeslag in Landinrichtingsbied zoveel mogelijk te beperken. De Golfclub heeft toen haar sterke voorkeur

voor uitbreiding aan de oostkant (node) laten varen. Dit betekende wel dat realisatie van de 9 extra holes niet geheel in de uitbreidingsgebieden kon plaatsvinden, maar dat een deel van de extra holes ook binnen het park gerealiseerd diende te worden. Impliciet betekende dit ook de keuze voor acceptatie van milieueffecten in het park. Variant 4 uit de Verkenning bleef daarmee als enige optie over. Het totale grondbeslag werd daarmee wel teruggebracht met 18,5 ha of bijna 60%, inclusief de nog vorm te geven driving range.

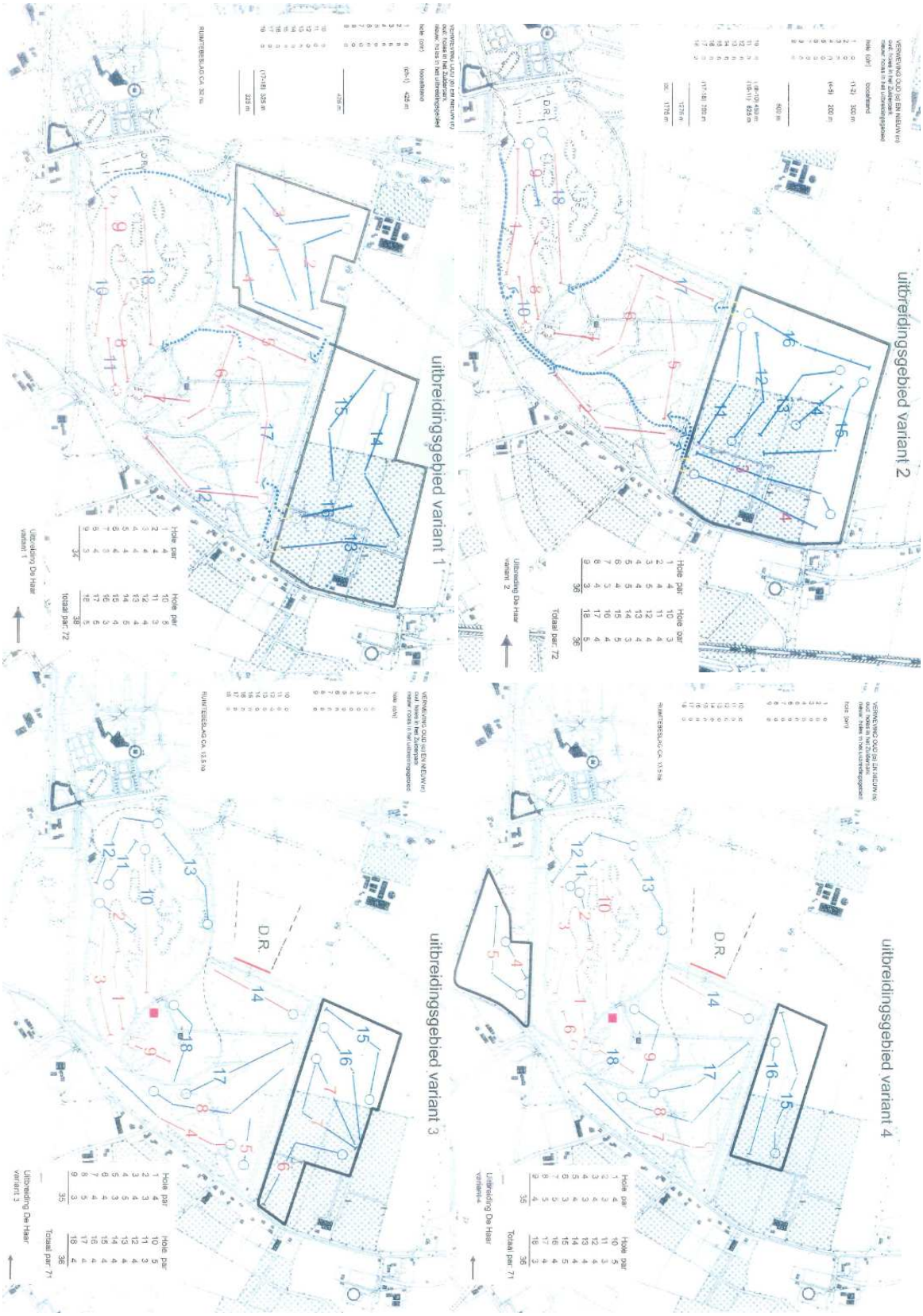

Varianten uitbreiding/inbreiding (Rijks, Van Empelen & Van Aalderen, 2003), zoals ook beschouwd in het MER

Ook is in deze fase van afstemming duidelijk afgesproken dat het gebied ten noordoosten (Bochtdijk/Eikslaan) in geen geval in aanmerking kon komen voor de aanleg van golf holes, dit in verband met de hoge landschappelijke waarde. Later is wel ingestemd met de aanleg van de driving range te plaatse, omdat dit het landschappelijk aanzien niet schaadt.
Michael van Gessel zag in de extra holes op het bestaande terrein ('ínbreiden') een mogelijkheid om te komen tot een herstel van het oorspronkelijke plan van Copijn. Op grond hiervan is in **2003** een volgend ontwerp van Alan Rijks tot stand gekomen (**Zie bijlage 4)**.

Ontwerp Alan Rijks 2003

Tijdens de Algemene Leden Vergadering van de Golfclub in **november 2003** het besluit genomen daadwerkelijk over te willen gaan tot uitbreiding. Echter de sterke wens ontstond te komen tot een golftechnisch beter ontwerp, mede gezien de omvang van de investering. Ten aanzien van de door de golfclub geformuleerde golftechnische eisen en wensen was het ontwerp sub-optimaal. De beide lussen van 9 holes verschilden in balans (35/36 in plaats van 36/36), het aantal par 3 holes was boven de standaard (5 i.p.v. 4), de verdeling van de par's van de holes onderling was onevenwichtig (o.a. twee par 5 holes achter elkaar).en het ontwerp bevatte teveel zogenaamde dog-legs. In **2004** is daarom Bruno Steensels als golfbaanarchitect aangesteld in plaats van Alan Rijks. Op basis van de diverse beschikbare informatie heeft Steensels in **oktober 2004** een eerste routingschets opgesteld (**Zie bijlage 5**). Dit ontwerp voldeed golfbaantechnisch aan de eisen en wensen van de golfclub, maar ging ten koste van cultuurhistorische waarden in het park.

Routing Bruno Steensels (2004)

Om tegemoet te komen aan de toegenomen behoefte aan een analyse van cultuurhistorische waarden in het Park in relatie tot het golfbaanontwerp in het park , heeft landschapsarchitect Michael van Gessel op verzoek van de Golfclub in **december 2005** een rapport opgesteld getiteld: 'Een ruimtelijke analyse op hoofdlijnen van het Zuiderpark'. (bijlage als gewenst los op te vragen**)**. Het rapport is gebaseerd op historisch kaartmateriaal: Copijn, de Haar Plan General 1896; Park Haarzuylens 1909 en een luchtfoto uit 1936. Het resultaat is een essentiekaart van de (historische) ruimtelijke structuur waarop zijn aangegeven:

- zichtlijnen
- formele uitzichtpunten
- waterstructuur (de illusie van stromend/ meanderend water)
- de 'krakeling' (het hoofdwandelpad),
- drie formele lanen.

Van Gessel constateerde dat in de huidige situatie vele waarden van het oorspronkelijke ontwerp van Copijn verloren waren gegaan en dat herinrichting van het park ten behoeve van uitbreiding van golf mogelijkheden bood ook het oorspronkelijk ontwerp van Copijn in ere te herstellen.

Deze analyse is als input gebruikt voor het ontwerp en de beschrijving van landschap en cultuurhistorie in het MER. Om te tonen hoe het oorspronkelijke krakeling-padenstelsel en de zichtlijnen weer zoveel mogelijk in ere kunnen worden hersteld heeft Bruno Steensels een overlay vervaardigd van het oude ontwerp van Copijn over het door hem gemaakte baanontwerp. Op deze wijze kon een zo optimaal mogelijk nieuw ontwerp tot stand worden gebracht (**Zie bijlage 6**).

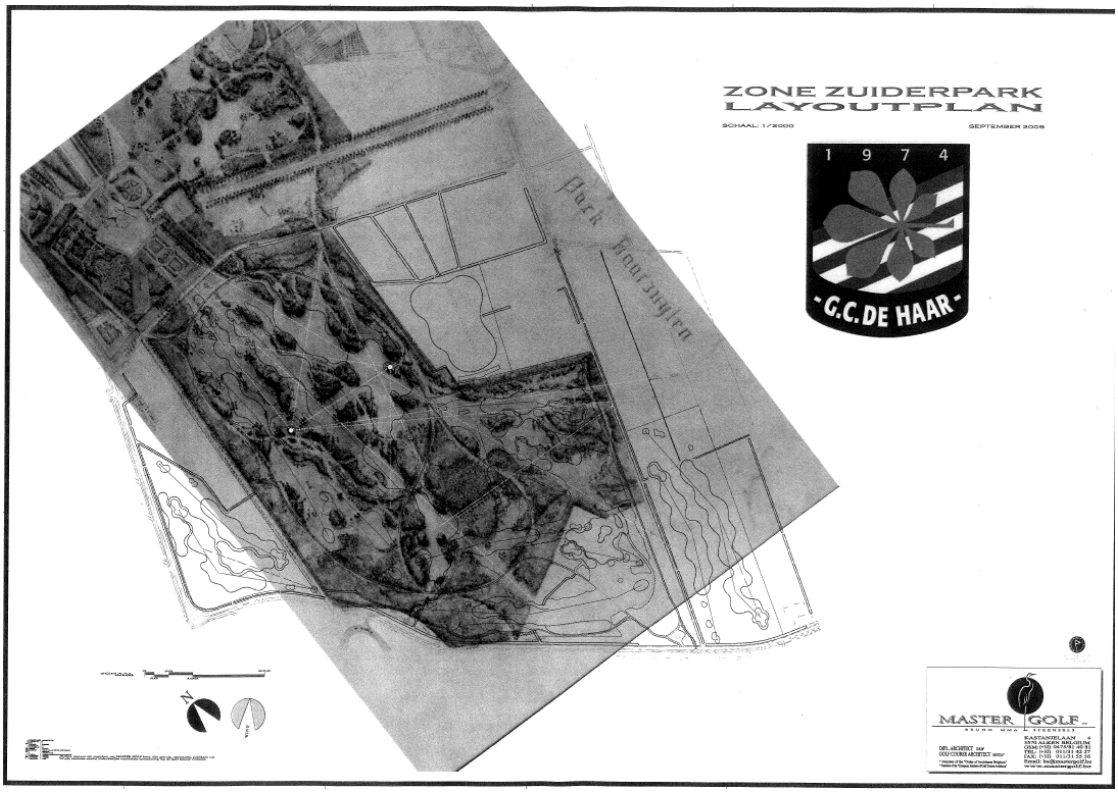

Overlay ontwerp over historisch ontwerp Copijn (Steensels 2005)

In samenwerking met Michael van Gessel en Bruno Steensels zijn daarna in een aantal ontwerpsessies zowel de historisch-ruimtelijke als de golftechnische uitgangspunten op elkaar afgestemd. Met behoud van de essentiële golftechnische uitgangspunten zijn vooral de historische ruimtelijke aspecten van invloed geweest op het uiteindelijke ontwerp. Belangrijke criteria daarbij waren met name de situering van de holes in de oorspronkelijke zichtlijnen, de contour van de waterpartijen, en het behoud dan wel het herstel van de beplantte inwigging van de waterpartijen, dit laatste zowel om de historische ruimtelijke kwaliteit als om de illusie van stroming in stand te houden.
Teneinde dit te bereiken is de situering van holes aangepast. Dit betreft met name holes 7, 8 en 9. Herstel van de inmiddels verdwenen eilanden heeft alleen plaatsgevonden bij hole 9. Vooral omdat de hole ter plaatse de watergang doorkruist en de routing daarop moest worden aangepast. Het terugbrengen van de twee andere (door zandwinning) verdwenen eilanden is niet overwogen omdat het niet wordt gezien als een essentiële verbetering van de huidige ruimtelijke en functionele situatie.

In april 2006 is een nieuw ontwerp opgesteld (**zie bijlage 7**).

Ook is in 2006 een overzicht ("verschilkaart") gemaakt om een indruk te geven van de wijzigingen ten opzichte van de bestaande situatie in het Zuiderpark (**Zie bijlage 8**.)

Ontwerp Bruno Steensels (april 2006)

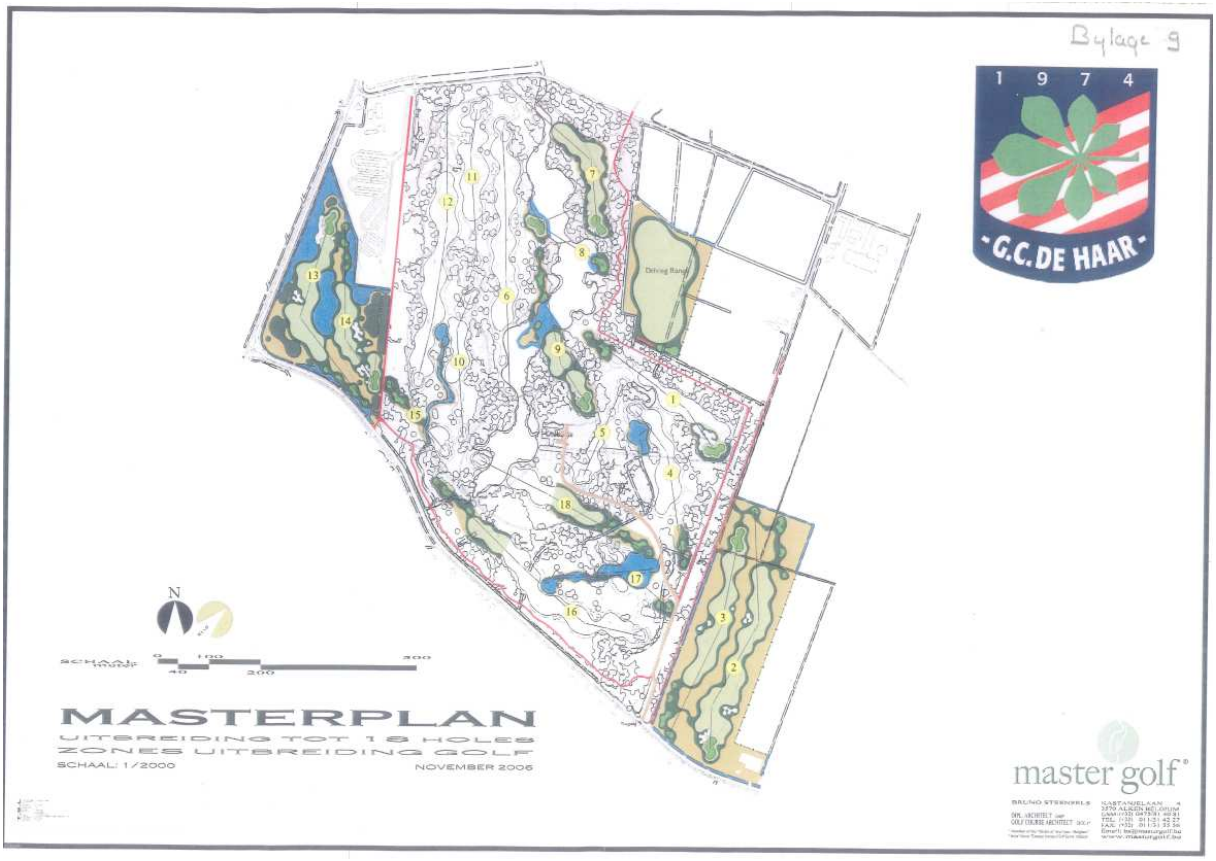

Overzicht aanpassingen huidig park (2006)

Om inzicht te krijgen in het golfbaanontwerp in relatie tot de vleermuiswaarden in het park is in opdracht van Golfclub de Haar door E.A. Jansen van de VZZ in **augustus 2006** het rapport gemaakt 'Vleermuisleefgebieden op en rond Golfclub de Haar'(kaarten bijlage 9, rapport los op te vragen indien gewenst)**.** Dit op basis van het golfbaanontwerp d.d. april 2006.De VZZ constateerde in haar analyse dat het ontwerp nog onvoldoende rekening hield met de vleermuiswaarden in het park. Als belangrijkste knelpunten noemde de VZZ:

- hole 9 (gelegen in en nabij kerngebied)
- clubhuis, parkeerplaats, entree (gelegen nabij kerngebied)
- hole 2 en 3 (verlies elzensingels)
- omzetting van bos naar park algemeen langs randen en lanen park
- hole 7 (nabij 2e kerngebied)
- Gebied tussen hole 16 en 17

Figuur 10: Belangrijke vliegroutes, verblijfplaatsen en belangrijke jachtgebieden op golfterrein de Haar.

Legenda:
hoofdvliegroute
Belangrijk jachtgebied.
Verblijfplaats (+bufferzone)

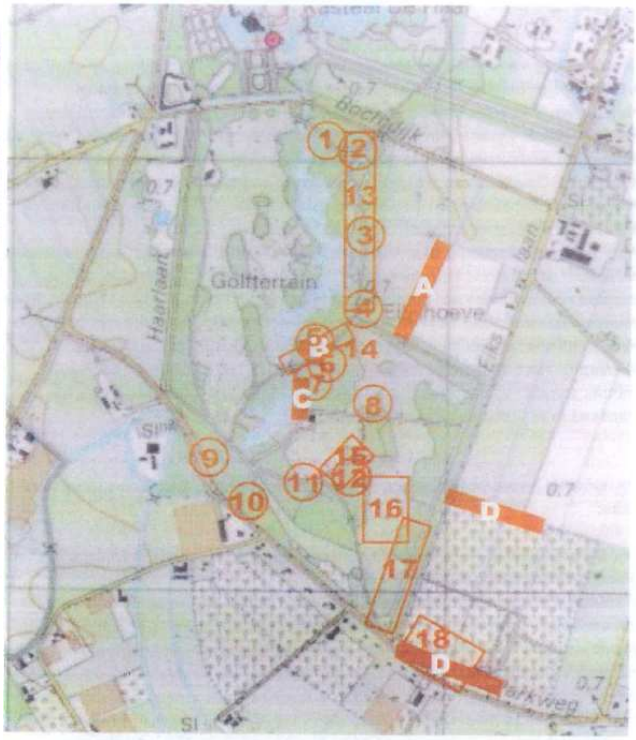

Figuur x.x: Knelpunten in het masterplan " uitbreiding GC de Haar tot een 18 holes baan.

Ingrepen direct bij of betreffende verblijfplaatsen
Ingrepen betreffende vliegroutes
Ingrepen betreffende belangrijke jachtgebieden

Belangrijkste vleermuiswaarden en (vleermuis)knelpunten (VZZ, 2006)

Op basis hiervan is in de jaren hierna in overleg met Natuurmonumenten en VZZ het ontwerp voor de golfbaan aangepast om het effect op vleermuizen zo gering mogelijk te maken en te voldoen aan aanbevelingen van de VZZ. Met name de lay-out van de holes, 5, 7, 8 en 9 is meerdere keren aangepast, waarin een balans is gezocht tussen golfbaanwensen, ecologische waarden en landschappelijke / cultuurhistorische waarden (zie verder bij voorjaar 2009).

Eind 2006 *is door TAUW een eerste analyse verricht over de golfbaanuitbreiding versus de m.e.r.-regelgeving. Advies/conclusie was dat een m.e.r.-beoordeling moest worden doorlopen. In* ***februari 2007*** *is door Van Empelen & Van Aalderen een aanmeldingsnotitie m.e.r.-beoordeling opgesteld en ingediend. In* ***juni 2007*** *heeft de gemeente besloten dat een volledige m.e.r.-procedure doorlopen diende te worden vanwege verwachte effecten op ecologische (soorten en EHS) in het park en archeologische waarden in de uitbreidingsgebieden.*

Op basis van archeologisch onderzoek (Vestigia) in **april 2007** is het oostelijke uitbreidingsgebied naar het zuiden verschoven. Dit om twee archeologische monumenten met respectievelijk een hoge archeologische waarde (AMKU 11895) en een zeer hoge archeologische waarde (AMKU 11896) te beschermen. Tevens zijn randvoorwaarden geformuleerd voor vergraving en ophoging in dit uitbreidingsgebied.
De archeologische verwachtingswaarde in het Zuiderpark is laag. Bij de de parkaanleg in het begin van de 20e eeuw is de ondergrond vergraven. In de westelijke uitbreidingslocatie bevinden zich geen bekende archeologische waarden.

In **mei 2007** is door de gemeente een Nota van Uitgangspunten opgesteld voor Golfbaan de Haar. Hierin zijn diverse voorwaarden en eisen/wensen voor het ontwerp opgenomen. Deze hebben ook als basis gediend voor het MER en zijn in het MER opgenomen (paragraaf 5.3). Een belangrijke eis van invloed op het ontwerp is de eis om de Haarlaan autoluw te maken en bestemd te maken voor langzaam verkeer en de entree van de golfbaan te verplaatsen naar de Parkweg aan de zuidzijde van het park. Dit betekende dat de entree en de parkeerruimte aan de zuidzijde van de golfbaan gesitueerd diende te worden. Een clubhuis op de huidige locatie aan de noordzijde van de baan was daarmee, los van wensen van de golfclub, niet meer praktisch.

In **augustus 2007** heeft een breed overleg plaatsgevonden tussen gemeente, golfclub, Michael van Gessel, Natuurmonumenten en RACM (nu Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed) over de inpassing van de golfbaan in de landschappelijke, cultuurhistorische en archeologische waarden. Algemeen werd de analyse van Van Gessel en de uitwerking hiervan in het ontwerp positief ontvangen. Er is gesproken over een andere golfbaanrouting om waarden nog meer te herstellen, maar dit was golftechnisch niet mogelijk. Tijdens dit overleg is afgesproken de Krakeling visueel te herstellen, maar niet open te stellen als wandelroute (vanwege de veiligheid op de golfbaan).Er is afgesproken een historische burg te herstellen en er zijn uitgangspunten afgesproken voor een landschappelijk acceptabele uitvoering van de uitbreidingsgebieden oost, west en driving range.

*In **november 2007** is de Startnotitie/MER Golfbaan de Haar (opgesteld door Oranjewoud) gepubliceerd en terinzagegelegd. Hierin in het ontwerp van Steensels juni 2007 (bijlage 10) gebruikt. Op de Startnotitie is door diverse insprekers gereageerd (zie paragraaf 1.3.3 van het MER). De commissie m.e.r. heeft in **januari 2008** advies voor richtlijnen gegeven die (aangevuld) zijn vastgesteld door de gemeente Utrecht in **april 2008**. Belangrijk onderdeel van de inspraak en de richtlijnen was het verzoek om beschouwing van alternatieven. In paragraaf 5.1 van het MER is hieraan invulling gegeven en is gemotiveerd waarom in de optiek van initiatiefnemer, bevoegd gezag en adviseur het beschouwde alternatief integraal bezien de enige en beste optie is. Daarnaast is vooral aandacht gevraagd voor de (effecten op) ecologische en cultuurhistorische waarden in het park. Hieraan is in het MER uitgebreid aandacht besteed.*

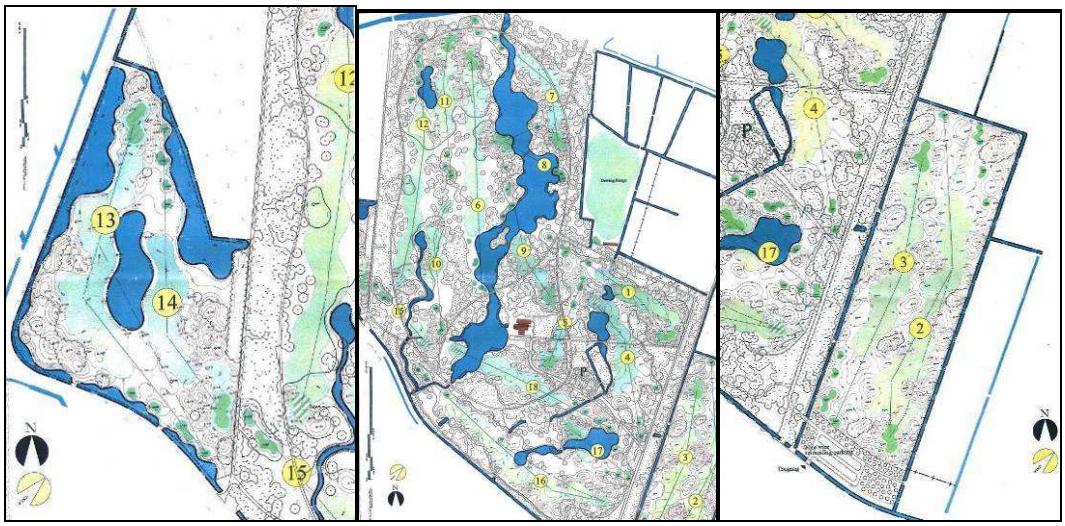

Ontwerp zoals opgenomen in Startnotitie (Steensels, juni 2007)

In het **voorjaar van 2008** is in een aantal ontwerpsessies met golfclub, gemeente, adviseur en later ook met Natuurmonumenten en VZZ over optimalisatie van het ontwerp. Hierin zijn de diverse milieuthema's en ontwerpaspecten besproken, waarbij de nadruk heeft gelegen op ecologie (vleermuizen, overige soorten, EHS) en cultuurhistorie in het park en op landschap en archeologie buiten het park. Aandacht is met name besteed aan de inpassing van holes 5, 7 en 9 , het clubhuis en de ontsluitingsroute.

Natuurmonumenten en VZZ gaven in overleggen aan dat al veel was verbeterd in het ontwerp, maar dat nog steeds knelpunten bestonden, niet alleen voor vleermuizen (zoals door VZZ in 2006 uitgebreid geanalyseerd), maar ook voor broedvogels, zoogdieren (m.n. ree) en amfibieën (m.n. kamsalamander). Dit is per soortgroep doorgesproken met Natuurmonumenten en VZZ en er zijn afspraken gemaakt over aanpassingen in het ontwerp (zie verder bij voorjaar 2009).

In augustus 2008 heeft Natuurmonumenten, deels in tegenspraak met het overleg in het voorjaar, gereageerd op het ontwerp, mede refererend naar aanbevelingen d.d. september 2004 en november 2006. Natuurmonumenten geeft in haar reactie aan dat al eerder akkoord is gegaan op hoofdlijnen met de golfbaanuitbreiding, dat ze op hoofdlijnen ziet dat er balans gezocht is tussen golf, natuur en cultuurhistorie, maar dat nog een nadere uitwerking nodig is. Natuurmonumenten vraagt aandacht voor de vormgeving van de gebouwen, de locatie van de parkeeroverloop, het omgaan met de kenmerkende plantwijze van Copijn, de vormgeving van de nieuwe waterpartijen en het behoud van vleermuisbomen en -biotoop. Dit is op hole- en soortniveau beschreven, doorgesproken met Natuurmonumenten en verwerkt in het ontwerp (zie verder bij voorjaar 2009)

In **oktober 2008** heeft Michael van Gessel gereageerd van uit zijn landschappelijk-cultuurhistorisch perspectief op het toen voorliggende ontwerp. Van Gessel kon zich vinden in het ontwerp. Hij signaleerde een aantal knelpunten/aandachtspunten **(Zie bijlage 12).** Deze zijn aangepast in het vervolgontwerp.

Vervolgens hebben in het **voorjaar van 2009** een aantal sessies plaatsgevonden over met name resterende ecologische effecten van het ontwerp en wat daaraan te doen.

Bij hole 7 is gezocht naar een compromis tussen golf, ecologie, cultuurhistorie en recreatie. Aan de westzijde ligt de hole bij de vijverpartij, die zoveel mogelijk dient te worden behouden. Bovendien is hier een steilwand voorzien voor de ijsvogel. Aan de oostzijde liggen vleermuisbomen en een bosgebied dat als verblijfplaats dient voor reeën. In de loop van het ontwerp is hole 7 een aantal keer verschoven om beter te kunnen voldoen aan de diverse belangen. De huidige ligging is het uiteindelijke compromis. De verblijfplaatsen blijven behouden. Doordat de vier bomen met verblijfplaatsen meer aan de rand van het bos komen te staan, was de invloed van de wind een knelpunt. Het ontwerp is hierop aangepast waardoor deze bomen in de beschutting (drie rijen bomen) komen te liggen. Door deze beschutting heeft de wind minder vat op (het microklimaat) van de verblijfplaatsen.
Dat hole 9 ecologisch gevoelig ligt wordt erkend. Er is echter geen andere locatie beschikbaar voor deze hole met minder negatieve effecten. De ligging is zo gekozen en geoptimaliseerd dat de meest waardevolle bomen met verblijfplaatsen worden ontzien en beschut. Het bosgebied wordt opgesplitst waarbij de vleermuisbomen worden gespaard. De bomen liggen in een gebied die hierdoor wel windgevoeliger wordt met effecten op het microklimaat. Op advies van de VZZ is het ontwerp optimaal aangepast zodat de wind minder (direct) vat krijgt op de aanwezig bomen. Daarnaast wordt een grotere groenbuffer gecreëerd waardoor de bomen met verblijfplaatsen in de beschutting komen te liggen. Clubhuis en entree zijn zo goed als mogelijk ingepast in het gebied. Ze zijn niet gericht op het kerngebied, maar ervan afgericht. Hinderuitstraling richting het kerngebied is zoveel als mogelijk beperkt. Voor de kamsalamander wordt bij hole 10 een aantal poelen aangelegd. Opknippen van meer vijverpartijen is niet gewenst vanuit het ontwerp van Copijn en de waterhuishouding/kwaliteit. Het effect in het gebied tussen hole 16 en 17 is zoveel als mogelijk beperkt door de holes zoveel mogelijk uit elkaar te leggen en extra boomaanplant te realiseren (maar ook ruimte te houden voor de Grootoorvleermuis). In de bijlage is op basis van de bijlage uit het MER een nadere beschrijving gegeven van de afweging per hole. Bij zowel hole 15 als hole 16 wordt één boom gekapt met paarfunctie voor de ruige dwergvleermuis. Deze paarfunctie is goed te mitigeren door het ophangen van een zestal vleermuiskasten. De ruige dwergvleermuis is een flexibele soort die diverse (paar)verblijfplaatsen gebruikt. Het ophangen van kasten werkt goed bij deze soort. Bij hole 17 staan vier bomen met verblijfplaatsen aan de rand van het bos. In het ontwerp is het pad verlegd naar het westen, zodat twee rijen bomen worden gespaard en meer beschutting bieden. Op drie plaatsen is het ontwerp aangepast om bijzondere jachtgebieden (bij hole 7, hole 18 en centrale laan van de krakeling) te optimaliseren, waardoor het huidige jachtgebied behouden blijft. Door het aanplanten van bosschages wordt de open structuur overgenomen. Door het realiseren van een ruige ondergroei bij opgekroonde bomen blijft de functionaliteit als foerageergebied behouden. In samenwerking met Natuurmonumenten is gewerkt aan een beheerplan. In het beheerplan is opgenomen dat het beheer van de golfbaan o.a. is toegespitst op het in stand houden en ontwikkelen van bosopstanden met holten. Deze holten worden gebruikt door spechten en later door vleermuizen.

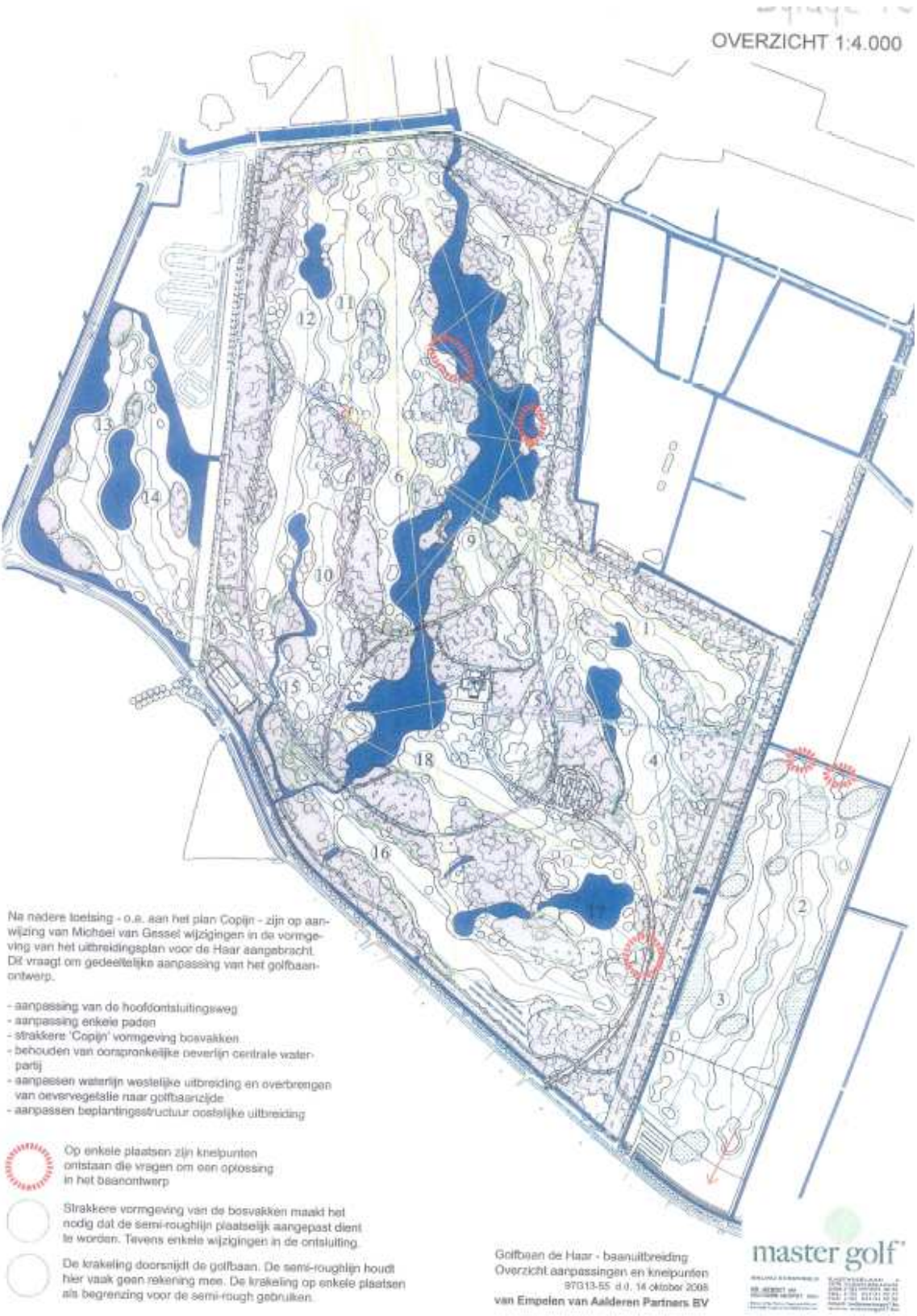

Reactie Michael van Gessel op ontwerp

In **augustus 2009** is de Flora- en faunawet aangepast, waarover Bureau Schenkeveld, in opdracht van de Golfclub, in **oktober 2009** het rapport 'Een aangepaste beoordeling en ontheffing ruimtelijke ingrepen' heeft opgesteld. **Zie bijlage 13**. Aan de Zoogdiervereniging VZZ is gevraagd het aangepaste ontwerp te toetsen en advies te geven. De Zoogdiervereniging heeft in de periode juni - december 2009 een aantal maal advies gegeven. In eerste instantie gaf de VZZ aan dat ten aanzien van een aantal vleermuissoorten het effect voldoende is gemitigeerd, maar dat nog steeds knelpunten bestonden ten aanzien van rosse vleermuis, watervleermuis en gewone grootoorvleermuis. In overleg met de VZZ zijn aanvullende aanpassingen besproken. In **februari en juli 2010** heeft de VZZ een tweede advies gegeven met als conclusie dat, mits de geadviseerde randvoorwaarden in acht worden genomen, de vleermuisfuncties in stand blijven. Ook dit leidde tot aanpassingen van het ontwerp. **Zie bijlage 14**.

Uiteindelijk is in **maart 2010** het ontwerp geleverd dat als basis heeft gediend voor het MER (**bijlage 15).**

In **mei 2010** heeft een overleg over ecologie plaatsgevonden, met name over de EHS. In de **tweede helft van 2010** is een EHS-analyse opgesteld op basis van randvoorwaarden/handreikingen van en in overleg met de provincie. Dit heeft in februari 2011 geleid tot een positief advies van de provincie over de omgang met EHS. Op basis van de bevindingen uit de EHS analyse is een perceel ten noorden van het oostelijke uitbreidingsgebied toegevoegd aan het plangebied. Dit perceel, waarin de archeologische monumenten liggen, wordt ingevuld als bloemrijk grasland.

In **januari 2011** heeft een laatste aanpassing van het ontwerp plaatsgevonden: aanpassing van de ontsluiting van de tweede parkeerplaats aan de Parkweg. **(bijlage 16).**

In **maart 2011** is van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie per brief een zogenaamde positieve afwijzing ontvangen van de gevraagde ontheffing van de Flora en faunawet. Dit omdat de plannen voldeden aan de voorschriften en dus geen ontheffing vereist is. **Zie bijlage 17**.

*Gedurende het gehele hierboven beschreven ontwerptraject **na april 2008** is parallel door Oranjewoud geschreven aan het MER Golfbaan de Haar. Hierin zijn continu de aanpassingen in het ontwerp overgenomen en beschreven op effecten. Het MER is gebaseerd op het laatste ontwerp van **maart 2010** met daaraan toegevoegd de laatste aanpassing d.d. januari 2011 aan de ontsluiting van de parkeerplaats.*
*In **maart 2011** is het MER definitief opgeleverd en ingediend voor bestuurlijke vrijgave en terinzagelegging.*
*In **september 2011** is naar aanleiding van vragen van de raad nog een aanvullende memo geschreven, maar deze heeft niet geleid tot aanpassingen in het ontwerp. In **juli 2012** heeft de gemeenteraad van Utrecht het MER aanvaard, waarna het MER in **september en oktober 2012** terinzage heeft gelegen. Op **19 november** heeft de Commissie m.e.r. een voorlopig toetsing advies gegeven en gevraagd om deze aanvulling.*

In het **voorjaar van 2012** heeft Michael van Gessel desgewenst gesteld zich vanuit landschappelijk-cultuurhistorisch oogpunt te kunnen vinden in het golfbaanontwerp zoals het er nu ligt.

In samenwerking met Natuurmonumenten en NL Adviseurs wordt **momenteel** gewerkt aan een Beheerplan, waarmee op termijn gestreefd wordt naar het GEO keurmerk. In het beheerplan wordt in het algemeen en uitgewerkt per hole aangegeven hoe het beheer vorm gaat krijgen rekening houdend met de ecologische, landschappelijke en cultuurhistorische waarden van het park. Het concept van de huidige stand van zaken zullen wij de commissie gaarne ter inzage ter beschikking stellen.

Tot slot: het behoeft geen betoog dat in de optiek van de Golfclub door de vele aanpassingen van het ontwerp er op golftechnisch gebied heel wat is ingeleverd. Desondanks meent de Golfclub dat er nog steeds sprake is van een aantrekkelijk 18 holes golfbaan, waarbij de belangen van cultuurhistorische, het milieu en flora en fauna met maximaal respect aan bod zijn gekomen en verwerkt tot een harmonisch geheel, waarbij de kwaliteit van het Zuiderpark voorop heeft gestaan en er zelfs op vooruit gaat bij realisatie van dit plan.

(1) in een laatste aanpassing van het ontwerp is de ontsluiting van de overloopparkeerplaats geschrapt, de overleoopparkeerparkeersplaats ontsluit via de ontsluiting van de hoofdparkeerplaats op de entree op Parklaan

Figuur S-3 **Schetsontwerp Golfbaan De Haar: centrale deel in Zuiderpark en uitbreidingsgebieden A, B en C [Bruno Steensels, 2010 & Van Aalderen, 2010]**

Definitief ontwerp zoals opgenomen in MER (Steensels & Van Aalderen, maart 2010)

Definitief ontwerp januari 2011 met aanpassing ontsluiting Parkweg (Steensels & Van Aalderen, januari 2011)

Concept Beheerplan: Terreintypen (Nl Adviseurs en Natuurmonumenten, 2012 in voorbereiding)

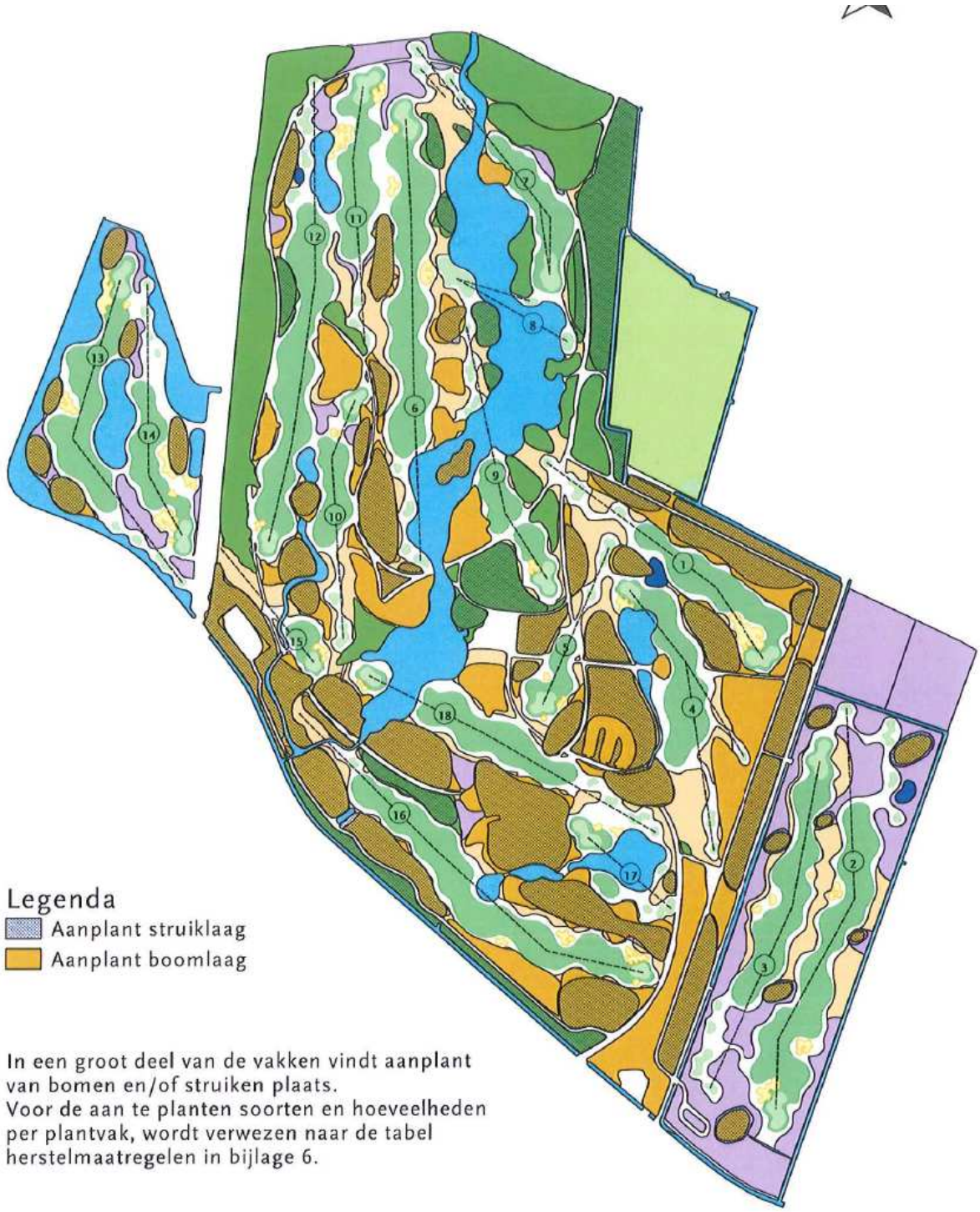

Concept Beheerplan: Herstelbeheer (Nl Adviseurs en Natuurmonumenten, 2012 in voorbereiding)

VKA versus MMA
In het MER is het MMA geïnterpreteerd/gedefinieerd als het optimale ontwerp bezien vanuit alle afwegingsaspecten, dus zowel randvoorwaarden/uitgangspunten vanuit de gemeente / provincie / land-inrichtingscommissie, golfbaantechnische eisen en wensen en milieuaspecten als ecologie, landschap, cultuurhistorie en archeologie. Vanuit deze optiek is het VKA naar mening van de initiatiefnemer, bevoegd gezag en adviseur inderdaad het MMA. Bovenstaand overzicht van de totstandkoming van het ontwerp onderbouwt dit. Daarnaast geven ook positieve reacties van partijen als Natuurmonumenten, VZZ en provincie voeding aan deze stelling.
Strikt bezien vanuit milieuoptiek alleen kan het inderdaad zijn dat thematisch/sectoraal milieuvriendelijke oplossingen mogelijk zijn. Echter door initiatiefnemer en bevoegd gezag worden deze, bezien in de totaalafweging, niet realistisch bevonden: verdere concessies op het ene aspect leiden tot nieuwe negatieve effecten op andere aspecten. Daarom zijn deze oplossingen niet ontworpen en beschouwd in het kader van het MER.
In de bijlage zijn per hole de belangrijkste overwegingen aangegeven. De bijlage is gebaseerd op de bijlage uit het MER aangevuld met hole-specifieke informatie en afwegingen uit het concept-beheerplan en uit afweging /afstemming, zoals beschreven in het chronologische overzicht van totstandkoming van het ontwerp.

Overige opmerkingen /aanbevelingen Commissie m.e.r.

EHS
Bij het opstellen van de EHS-analyse is intensief samengewerkt met de provincie Utrecht. De provincie (dhr. J. de Pater) heeft op twee momenten (4 oktober en 18 november 2010) commentaar gegeven op de EHS-analyse. Op 19 oktober 2010 heeft een overleg plaatsgevonden met de provincie en de gemeente op basis van het tweede concept. Naar aanleiding van de EHS-analyse heeft op 25 november 2010 een overleg plaatsgevonden bij Natuurmonumenten over de natuurontwikkeling die voortvloeit uit de toetsing.
De EHS-analyse is uitgevoerd conform het schema "Criteria en hulpmiddelen voor toetsing significantie aantasting van wezenlijke waarden en kenmerken" (Provincie Utrecht, 2008). Bij de analyse is ten onrechte gebruik gemaakt van de term "nee, tenzij-toets", aangezien hierdoor de onterechte conclusie getrokken kan worden dat conform het schema uit de Provinciale Ruimtelijke Verordening sprake is van een groot openbaar belang. Hierop werd gewezen door de provincie Utrecht. De EHS-analyse is echter een optimalisatie van het ontwerp van de golfbaan op basis van een (EHS) saldobenadering. Met de analyse is aangetoond, en goedgekeurd door de provincie, dat door middel van een optimalisatie van het ontwerp (meer plussen en dan minnen voor natuur) de conclusie is te trekken dat de wezenlijke kenmerken en waarden van de EHS niet significant worden aangetast. Hierdoor is het niet noodzakelijk om reële alternatieven en redenen van groot openbaar belang aan te tonen.
Met het nu voorliggende ontwerp, de EHS-analyse en het beheerplan wordt voldaan aan de voorwaarden ten aanzien van EHS zoals verwoord in artikel 5.2 lid 3 van de Provinciale Ruimtelijke Verordening Utrecht 2009.

GEO-Keurmerk
De golfclub streeft voor de 18-holes golfbaan op termijn naar het GEO keurmerk. In samenwerking met Natuurmonumenten en NL Adviseurs wordt **momenteel** gewerkt aan een Beheerplan, dat de basis moet/kan bieden voor de aanvraag van het GEO-keurmerk. In het beheerplan wordt in het algemeen en uitgewerkt per hole aangegeven hoe het beheer vorm gaat krijgen rekening houdend met de ecologische, landschappelijke en cultuurhistorische waarden van het park. Het concept van de huidige stand van zaken zullen wij de commissie gaarne ter beschikking stellen.

Bijlage 1 Toelichting advies Commissie m.e.r.
In het MER zijn verschillende locaties voor de uitbreiding verkend. Vervolgens is één inrichtingsalternatief uitgewerkt en op milieueffecten onderzocht. De verkenning van de onderzochte locaties is weliswaar summier, maar de Commissie acht de keuze voor de voorkeurslocatie in het MER voldoende onderbouwd. Voor de uitgewerkte inrichting (het Voorkeursalternatief) is in het MER zonder nadere onderbouwing aangegeven dat dit eindontwerp voor golfbaan de Haar het enige reële inrichtingsalternatief is om én een volwaardige goed te exploiteren 18 holes golfbaan te creëren én invulling te geven aan de diverse doelstellingen én rekening te houden met de diverse milieuaspecten. Zoals in het MER ook is aangegeven is het park waarin de bestaande golfbaan is gelegen bijzonder waardevol. Het park heeft de status van Ecologische hoofdstructuur (EHS), Rijksmonument, Belvederegebied en is voorgedragen als beschermd dorpsgezicht. De Commissie is van oordeel dat het niet navolgbaar is hoe bij het proces van ontwerpen tot dit ene, volgens de initiatiefnemer meest optimale, alternatief is gekomen en hoe het milieu daarbij een volwaardige rol heeft gespeeld in relatie tot de eisen die vanwege de golfclub aan de golfbaan worden gesteld. De Commissie acht dit punt van essentieel belang gezien de vele bijzondere en kwetsbare waarden in het plangebied.
Verder wordt in het MER – eveneens zonder onderbouwing - gesteld dat het VKA ook het MMA is. Omdat het VKA kennelijk een optimum betreft tussen golftechnische eisen en milieuaspecten, vraagt de Commissie zich af of het VKA ook daadwerkelijk het MMA is. Een MMA is immers naar zijn aard gericht op het zoveel mogelijk beperken van de gevolgen voor het milieu met gebruikmaking van de beste bestaande mogelijkheden daartoe, zodanig dat nog steeds sprake is van een realistisch alternatief. De Commissie adviseert om in een aanvulling op het MER aan te geven hoe het proces van ontwerpen is verlopen, waar mogelijk aan de hand van kaartmateriaal. Welke mogelijkheden zijn onderzocht ten behoeve van ecologische, landschappelijke, historische en archeologische waarden bij de inrichting van de holes (routing, lengte, aantal par, wel of geen back tee) en de locatie van het clubhuis en parkeerplaats. Aan de hand van deze inzichten dient te worden onderbouwd waarom het VKA gelijk is aan het MMA of wel dient een 'nieuw' MMA te worden beschreven en verbeeld.

De Commissie acht het van belang dat daarbij in ieder geval wordt ingegaan op de volgende punten:

- Op welke punten golfargumenten hebben geprevaleerd boven milieuargumenten in het huidige ontwerp.
- Op welke punten het huidige ontwerp er anders zou hebben uitgezien (met voor het milieu betere oplossingen) als milieuaspecten (zoals bijvoorbeeld ten aanzien van beschermde soorten) in het keuzeproces hadden geprevaleerd.
- Een beoordelingskader voor de historisch-landschappelijke aspecten. Doordat dit beoordelingskader nu ontbreekt blijven belangrijke keuzes onduidelijk, zoals: Waarom het ene eiland wel en het andere niet gereconstrueerd? Waarom de bruggen niet teruggebracht? Hoe worden de te verdwijnen bomen geselecteerd? Waar wordt het oorspronkelijke park gehandhaafd en waar worden aanpassingen gedaan?
- Inrichting van de golfbaan in relatie tot het historische park aan de hand van teksten en kaarten die inzicht geven in de stappen die zijn gemaakt om te komen tot een afgewogen plan op basis van een historische analyse van het parkbos.

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010)

Bijlage 2 beschrijving en afweging per hole
Op basis van bijlage 5 van het MER, aangevuld met informatie/afwegingen uit de aanvullende notitie en uit concept beheerplan.

Hole 1 (Zuiderpark)
Hole 1 vervangt de bestaande hole 5, waarbij de slagrichting wordt omgedraaid, van west naar oost. Golfbaantechnisch moet de hole meer lengte hebben. Daarom worden aan de westzijde en oostzijde van de hole bomen gekapt. Het heeft geen wezenlijke invloed op de natuurwaarden en het versterkt de oorspronkelijke zichtlijnen.

Landschap-cultuurhistorie
Met de kap van bomen worden twee zichtlijnen (waaronder die op de kerktoren van Vleuten), die over de hole lopen parallel aan de slagrichting versterkt. De zichtlijn op de kerktoren van Vleuten is in de loop van de tijd dichtgegroeid. Tevens wordt op hole 1 een verdwenen splitsing in de krakeling hersteld. De waterpartij (geen onderdeel van het ontwerp van Copijn) wordt enigszins verkleind. De kap van bomen ten behoeve van de green gaat ten koste van een deel van de boskern, zoals voorzien in het ontwerp van Copijn.

Natuur
De bomenkap voor de nieuwe green van hole 1 heeft geen wezenlijke invloed op de bufferzone van een verblijfplaats van vleermuizen. De vleermuisboom zelf en de aanwezige toekomstbomen blijven behouden. Aan de westzijde wordt het bos aangevuld met nieuwe boombeplanting. De aanwezige waterpartij wordt omgevormd tot een kleine vijver die geschikt wordt gemaakt als voortplantingswater voor amfibieën, o.a. de kamsalamander.

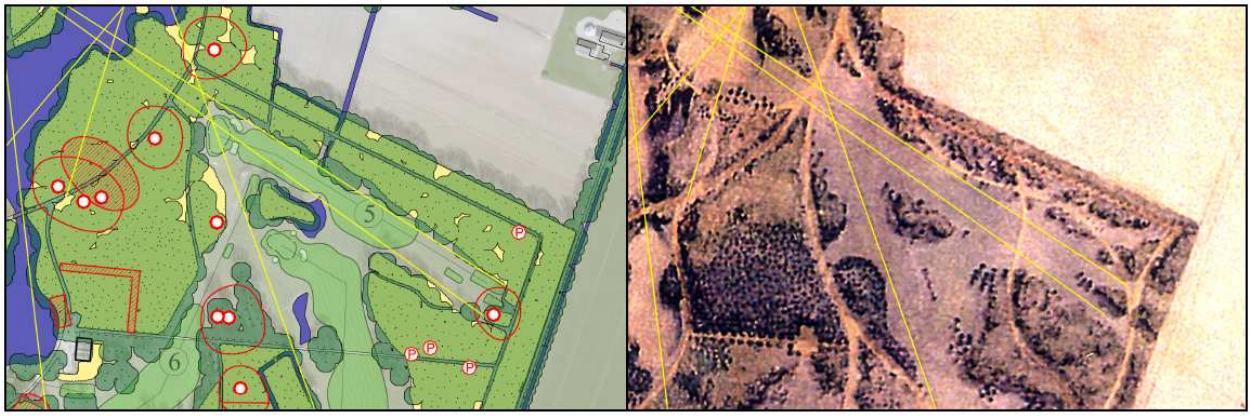

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn (Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010)

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010)

Hole 2 en 3 (zuidoostelijk uitbreidingsgebied)
Hole 2 en 3 worden twee lange, parallel aan elkaar gelegen holes, waarbij hole 2, komend vanaf de green van hole 1 in zuidelijke richting wordt bespeeld. Hole 3 wordt in noordelijke richting bespeeld. De holes krijgen beperkt reliëf. Gezien de archeologische waarden in het gebied wordt er niet dieper dan de bouwvoor (30 a 40 cm) vergraven. Buiten de archeologisch meest waardevolle zones, wordt een poel aangelegd (wens van Natuurmonumenten om een stepping stone tussen de poelen in het Zuiderpark en poelen ten oosten van de golfbaan te realiseren). Verspreid rond de holes worden boomgroepen voorzien. Deze worden aangelegd op heuveltjes om schade aan archeologische waarden door beworteling te voorkomen. Ten behoeve van de golfbaan wordt de noordelijke sloot en begeleidende elzenhaag 150 m naar het noorden verplaatst.

Landschap-cultuurhistorie
Hole 2 en 3 gaan ten koste van het oorspronkelijk agrarische landschap. Van strak verkaveld en vlak wordt het gebied natuurlijker en minder vlak. De holes zijn zo georiënteerd en worden zo vormgegeven dat ze zoveel als mogelijk aansluiten bij het landschappelijk karakter van de omgeving en zichtlijnen creëren in noord-zuid richting.

Natuur
Het agrarisch land wordt omgevormd naar golfbaan. De vegetatie zal hier naast de holes bestaan uit natuurlijke rough met een bloemrijk grasland. Tussen de holes worden boomgroepen geplant. Daar waar mogelijk wordt gestreefd naar natte natuur. Nabij hole 2 wordt een extra poel aangelegd. Door het behoud van de singel aan de zuidzijde blijft een belangrijke vliegroute voor vleermuizen intact. Het uitbreidingsgebied wordt begrensd door een elzensingel die voor windbeschutting zorgt. Het gebied, met bloemrijk grasland en boomgroepen, wordt geschikt voor foeragerende vleermuizen. Ten noorden van dit uitbreidingsgebied wordt een perceel ingericht als bloemrijk grasland.

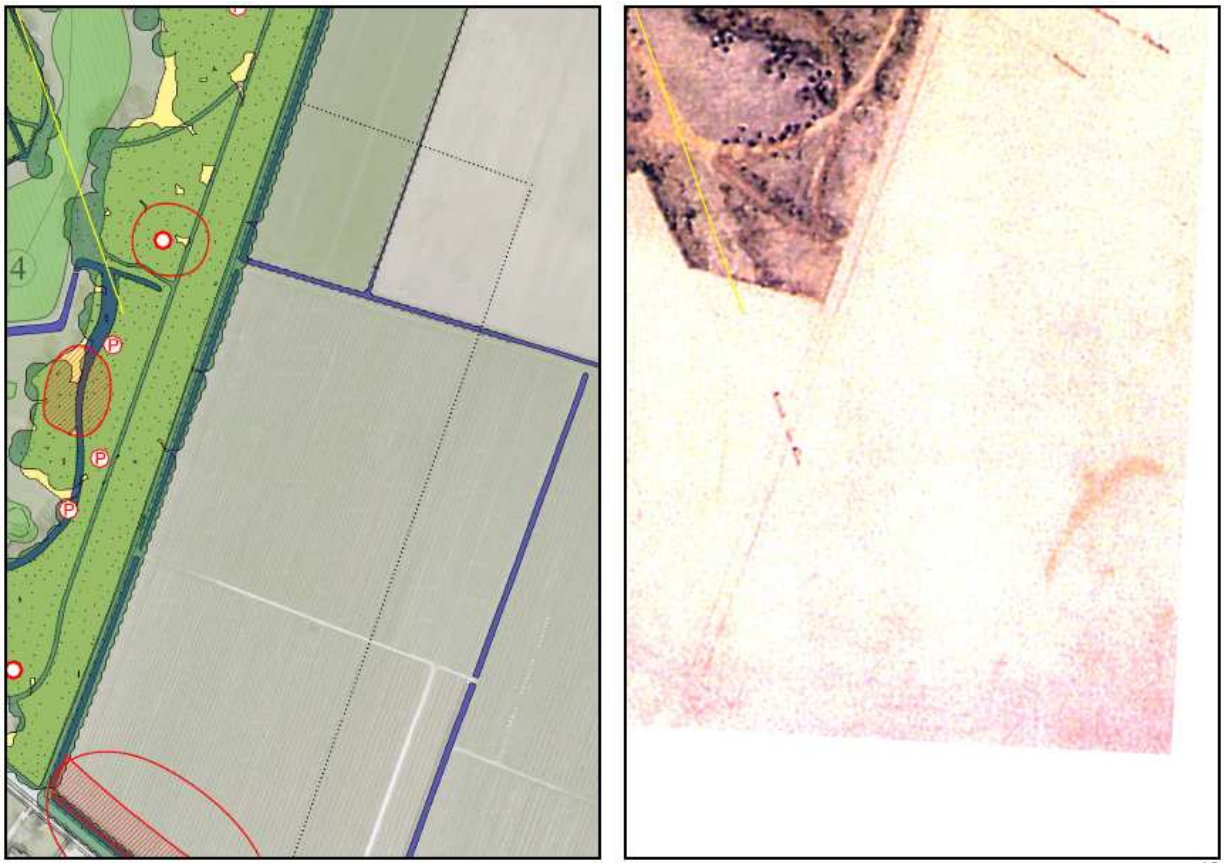

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn (Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010)

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010)

Hole 4 (Zuiderpark)
Hole 4 ligt op dezelfde locatie als de bestaande hole 4, zij het dat de hole ingekort is en deels verschoven ten behoeve van de ontsluitingsweg naar het clubhuis. Voor de verschuiving is geen alternatief in relatie tot hole 17, de ontsluiting van het clubhuis en de benodigde lengte voor de hole. De hole wordt in noordelijke richting bespeeld. Voor de green is de bestaande waterplas vergroot. Aan de noordzijde van de hole wordt de scheiding met hole 1 versterkt door de aanplant van een bomengroep. Ten behoeve van de tees en carry aan de zuidzijde van de hole worden bomen gekapt. Met de kap van bomen gaan geen wezenlijke natuurwaarden verloren. Daarnaast wordt met de kap van bomen herstel van een zichtlijn gerealiseerd.

Landschap-cultuurhistorie
Hole 4 past binnen het ontwerp van Copijn. De zichtlijn over de hole wordt hersteld door de kap van bomen. De waterplas en de vergroting ervan passen niet binnen het ontwerp van Copijn, maar gaan ook niet ten koste van waarden.

Natuur
Rond hole 4 worden de aanwezige waterpartijen omgevormd en geschikt als voortplantingswater voor amfibieën en foerageergebied voor vleermuizen. Door de uitbreiding van de waterpartij wordt het foerageergebied voor vleermuizen uitgebreid. Nabij de herentee's is een vleermuisboom aanwezig. Ten behoeve van deze boom is de routing van hole 3 naar hole 4 verlegd. De vleermuisboom blijft behouden op deze hole.

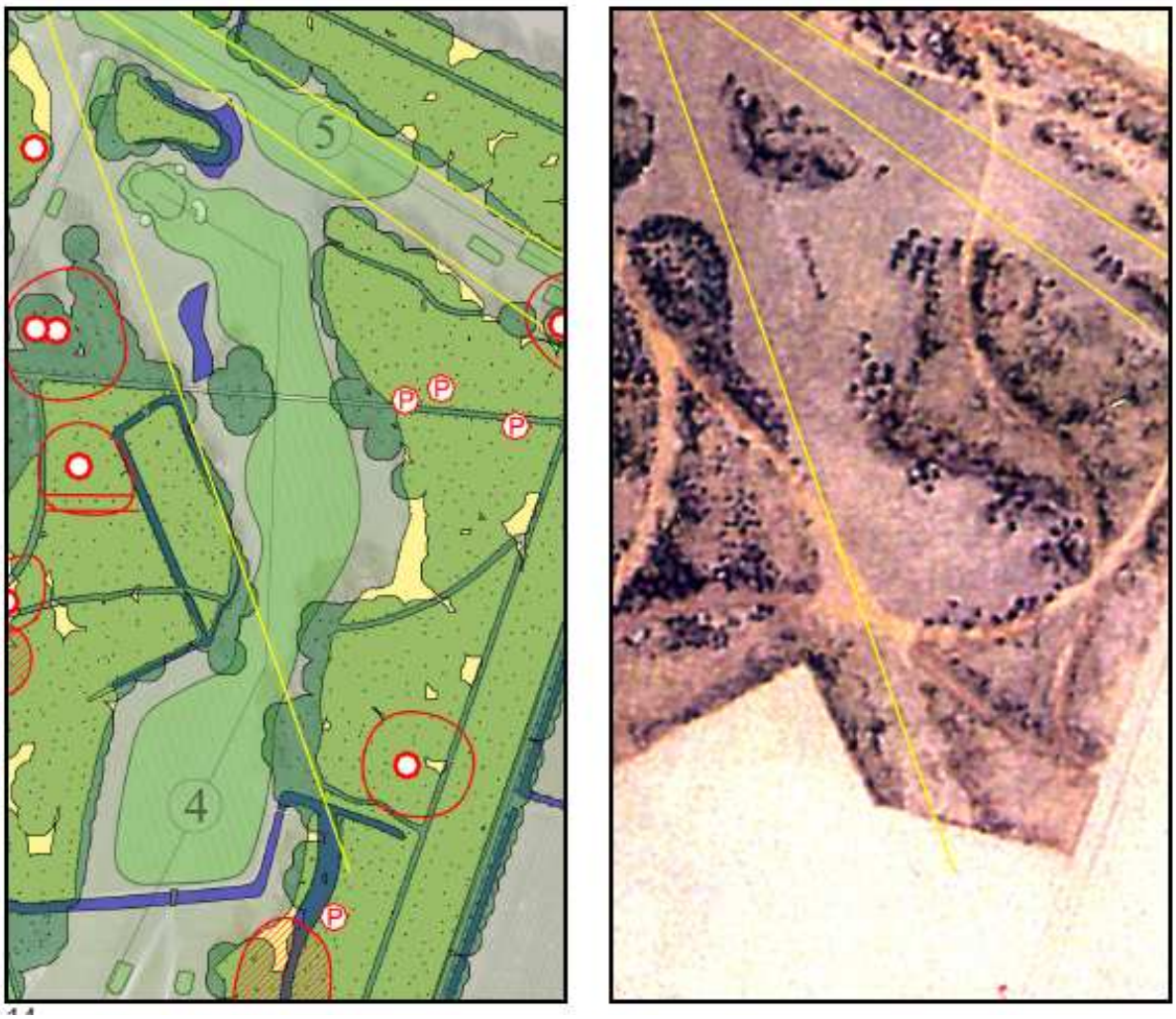

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn (Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010)

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010)

Hole 5 (Zuiderpark)
Hole 5 is een korte hole tussen hole 4 en het clubhuis, deels op de locatie van de huidige hole 6. Ook hole 5 is ingekort, vanwege de ontsluitingsweg naar het clubhuis. Hole 5 wordt in zuidelijke richting bespeeld. Ten behoeve van hole 5 moeten een paar karakteristieke en waardevolle bomen worden gekapt. Dit is onderwerp van uitgebreide discussie geweest. Het huidige ontwerp is nog net golfbaantechnisch acceptabel (de fairway is eigenlijk te smal). Kap van de vleermuisboom is onvermijdelijk.

Landschap-cultuurhistorie
Hole 5 past niet geheel in het ontwerp van Copijn, maar heeft niet meer negatief effect dan de huidige hole 6.

Natuur
Rond hole 5 zijn twee vleermuisverblijfplaatsen in het bos aanwezig. Door de verandering zal één vleermuisboom met paarfunctie voor de ruige dwergvleermuis worden gekapt. De tweede vleermuisboom blijft behouden. Deze boom blijft in de beschutting van bomen staan. Tevens vindt nieuwe boombeplanting plaats. De paarfunctie van de ruige dwergvleermuis kan goed worden gemitigeerd, door het plaatsen van vleermuiskasten.

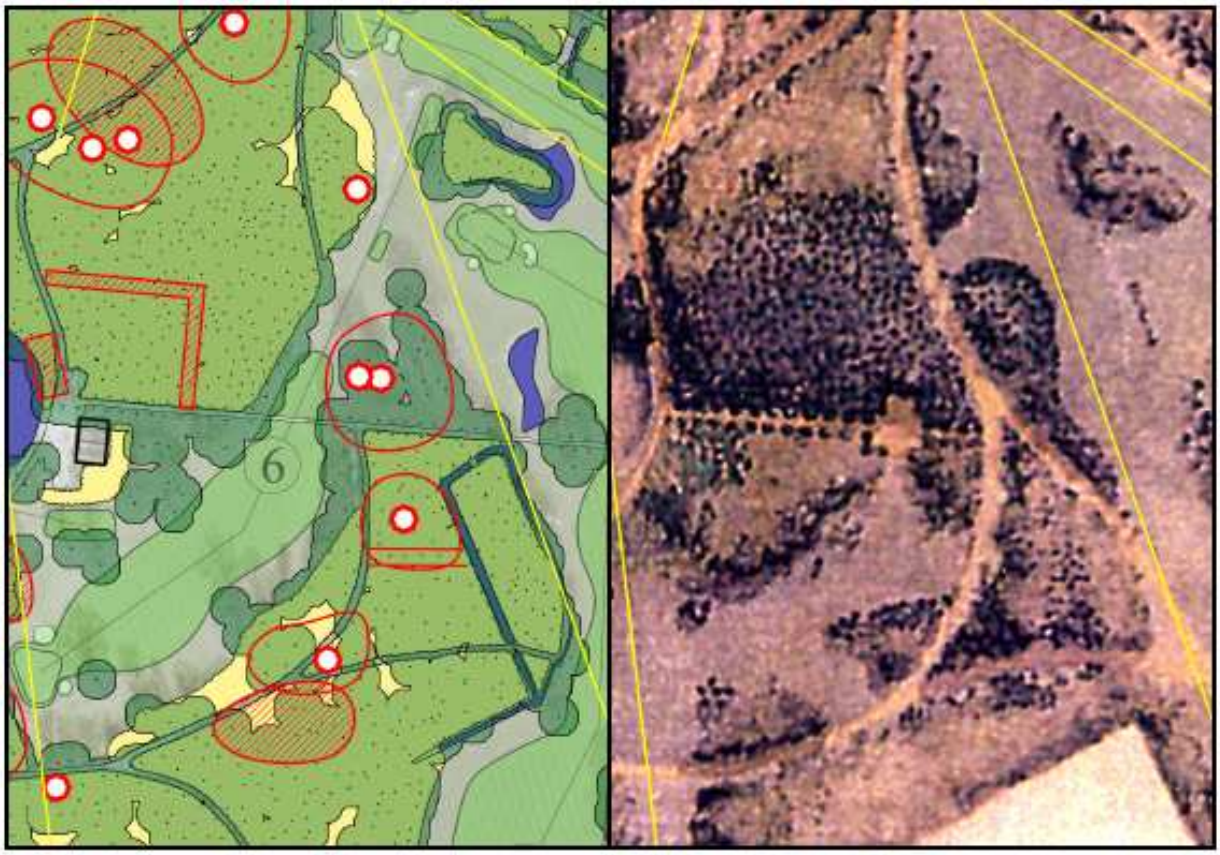

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn (Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010)

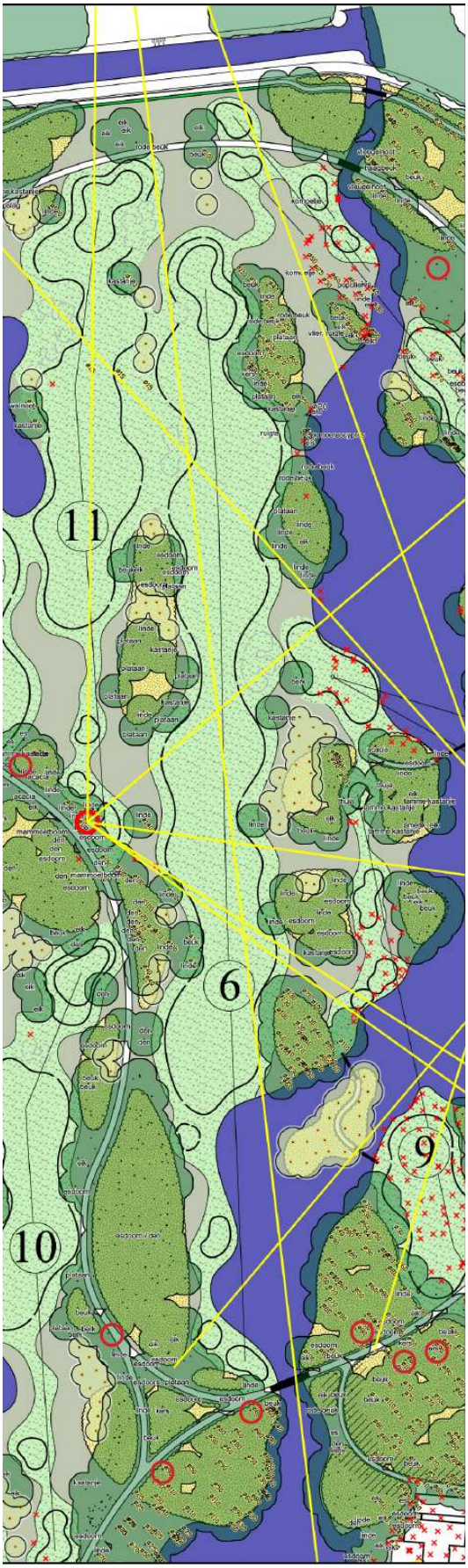

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010)

Hole 6 (Zuiderpark)
Hole 6 ligt grotendeels op de bestaande hole 9, wordt in noordelijke richting bespeeld en heeft de green op de huidige driving range.

Landschap-cultuurhistorie
Over en door hole 6 liggen diverse zichtlijnen. Deze blijven alle behouden en worden enigszins versterkt door de versterking van de boomgroepen (het ontwerp van Copijn volgend) langs de zichtlijnen. Ten noorden van hole 6 wordt de krakeling hersteld.

Natuur
Hole 6 heeft weinig tot geen gevolgen voor de natuurwaarden op de golfbaan.

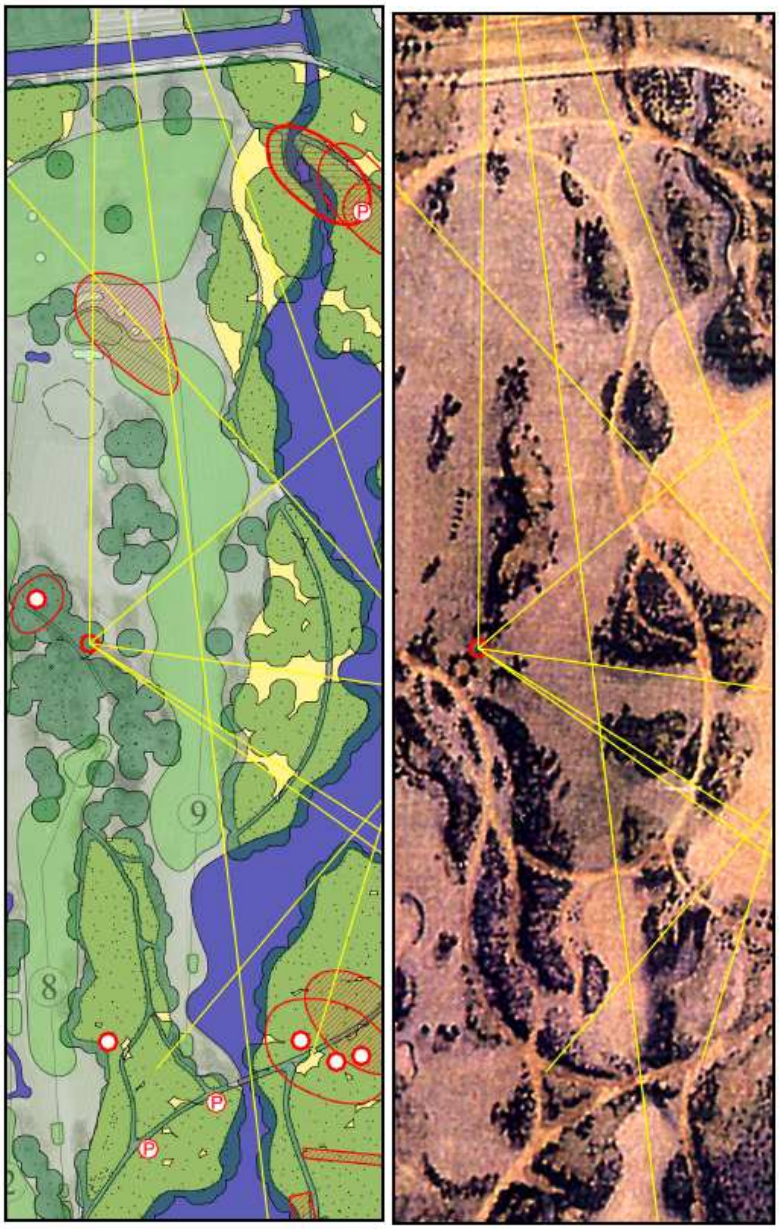

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn
(Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010)

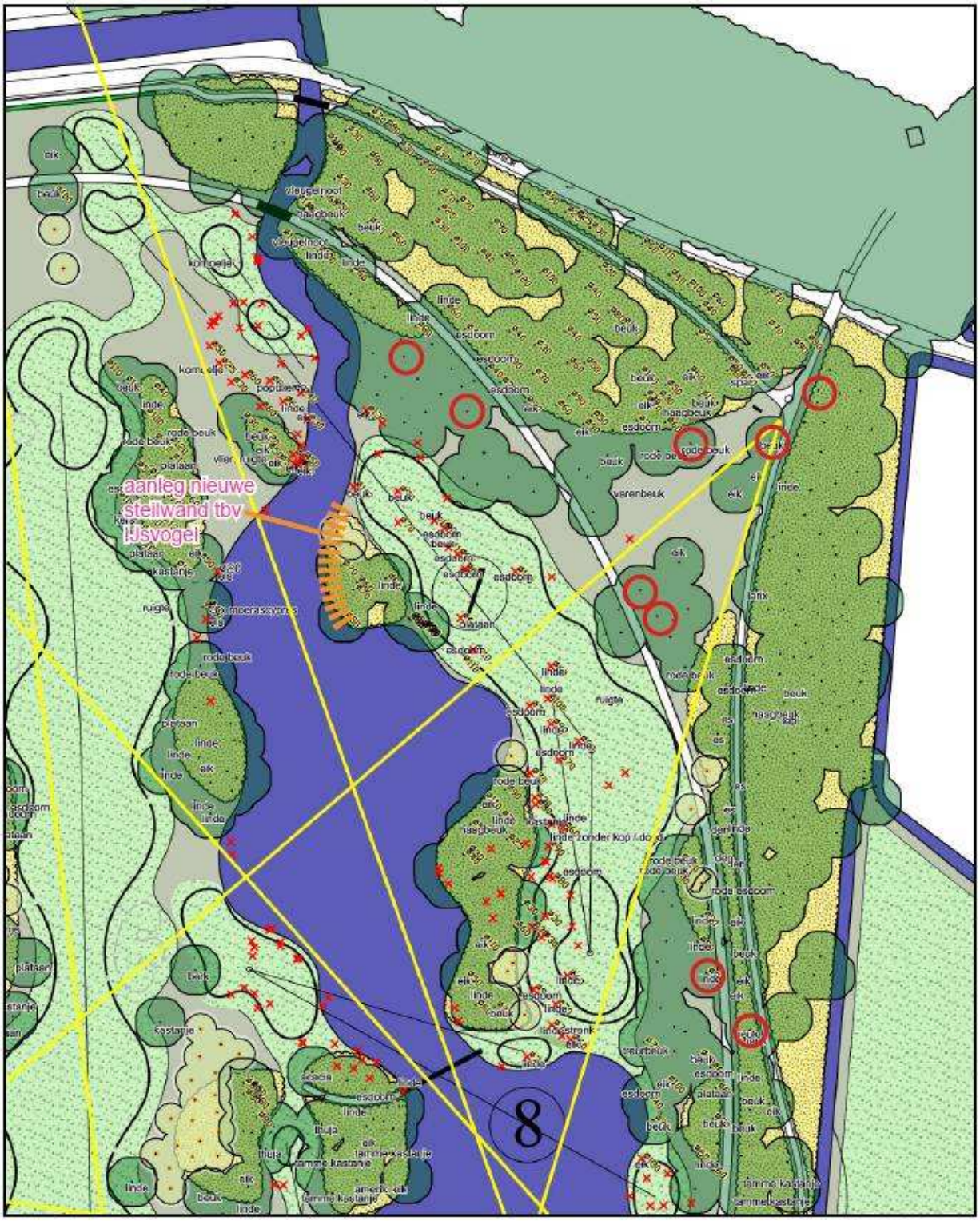

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010)

Hole 7 (Zuiderpark)
Hole 7 is een nieuwe hole in een deel van het Zuiderpark dat nog niet werd gebruikt door de golfbaan. De tees liggen ten noorden van hole 6, er wordt in zuidoostelijke richting afgeslagen waarna in zuidelijke richting op de green wordt gespeeld. Ten behoeve van de aanleg van de hole moeten diverse bomen worden gekapt. De ligging en vorm van hole 7 is gedurende het ontwerpproces onderwerp geweest van discussie, waarbij de hole diverse malen is aangepast. De uiteindelijke ligging is een compromis tussen de cultuurhistorische waarden (waterpartij) en ecologische waarden (ijsvogel) aan de zuidzijde en de ecologische waarden (rustgebied Ree, vleermuisbomen en boskern aan de noordzijde).

Landschap-cultuurhistorie
Hiermee worden tevens zichtlijnen versterkt. Hole 7 volgt de oriëntatie van de Krakeling ter plaatse. De Krakeling wordt visueel, maar niet functioneel hersteld. Aan de noordzijde van hole 7 wordt een wandelpad aangelegd met een verbinding naar de brug over de Bochtdijk naar het Noorderpark.

Natuur
Hole 7 is een nieuwe hole en komt in een rustig deel van de golfbaan te liggen. De verblijfplaatsen en toekomstbomen blijven behouden. Het ontwerp is zodanig aangepast dat de bomen in de beschutting komen te liggen (in de derde rij). Het grootste deel van het foerageergebied van de gewone grootoorvleermuis blijft behouden. Door het verschuiven van de hole naar de vijver en het minder kappen van bomen, blijven verblijfplaatsen en rust voor fauna (o.a. vleermuizen en het ree) behouden. Door de aanleg van hole 7 komt het broedbiotoop van de ijsvogel meer open te liggen. Op enkele plaatsen wordt nieuwe beplanting aangebracht en een nieuwe broedplek (wand) voor de ijsvogel wordt gerealiseerd.

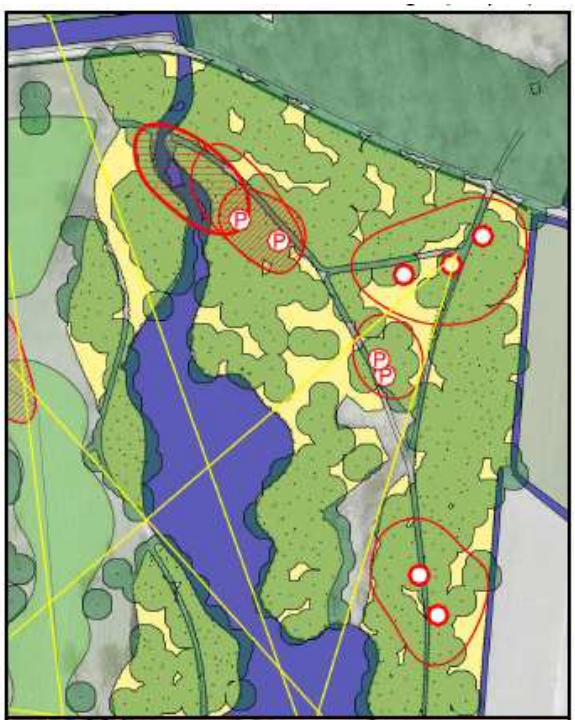

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn (Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010)

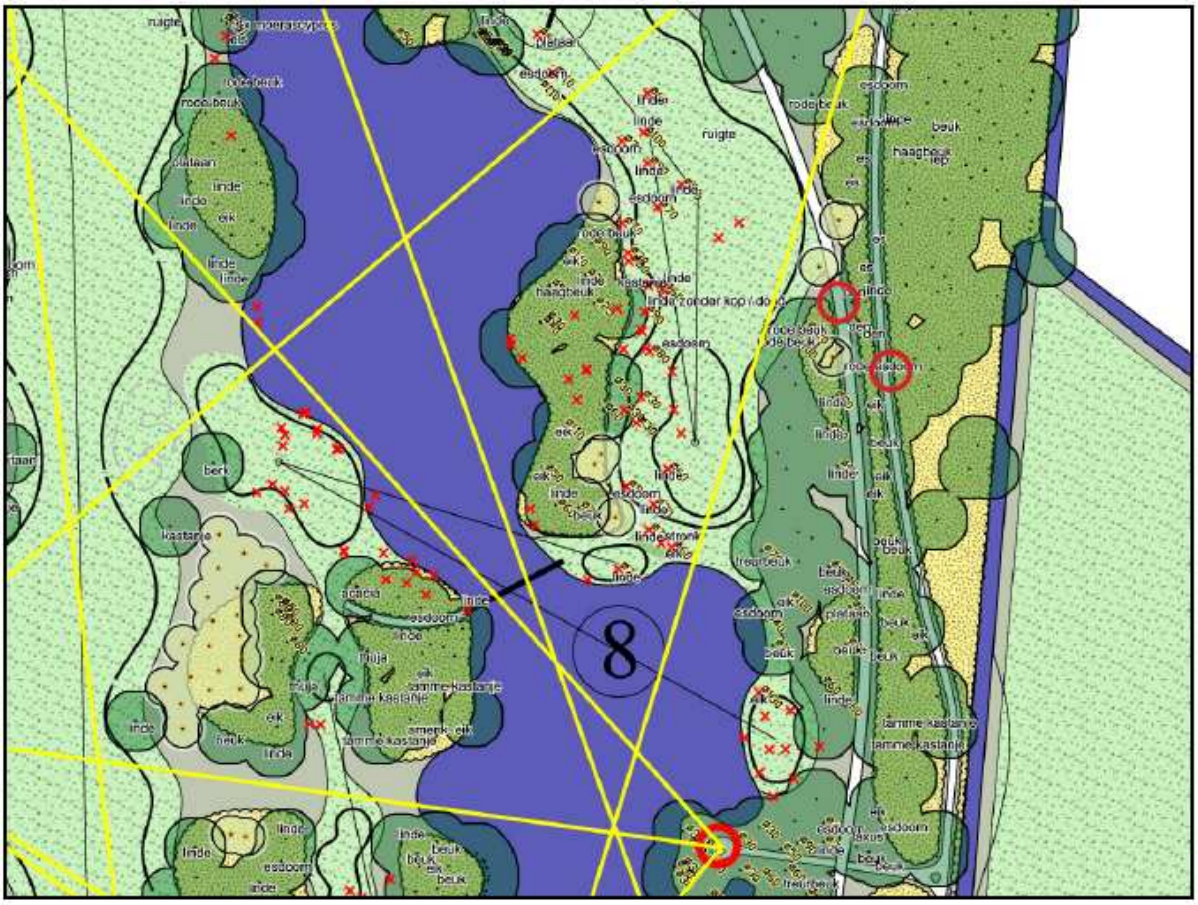

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010)

Hole 8 (Zuiderpark)
Hole 8 is een nieuwe, complexe hole, waarbij de centrale waterpartij moet worden gepasseerd. Ten behoeve van hole 8 moet een aantal bomen worden gekapt.

Landschap-cultuurhistorie
De kap van bomen op de westelijke oever van de waterpartij herstelt het ontwerp van Copijn en neemt een belemmering voor een zichtlijn weg. De oeverlijn ter plaatse wordt enigszins aangepast, maar het ontwerp van Copijn geeft hier ter plaatse ook een uitstulping aan. Ook op de oostelijke oever wordt de oeverlijn enigszins aangepast. Het uitzichtspunt ten zuiden van hole 8 blijft behouden.

Natuur
Hole 8 heeft weinig tot geen negatieve effecten op de natuurwaarden op de golfbaan. De hoeveelheid kap wordt beperkt en nabij de green worden nieuwe bomen geplant. De aalscholverkolonie blijft behouden.

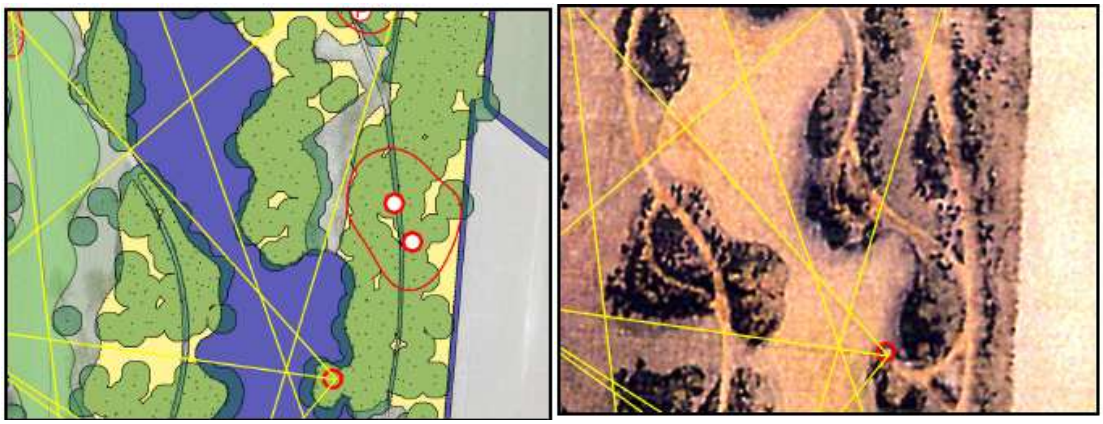

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn (Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010)

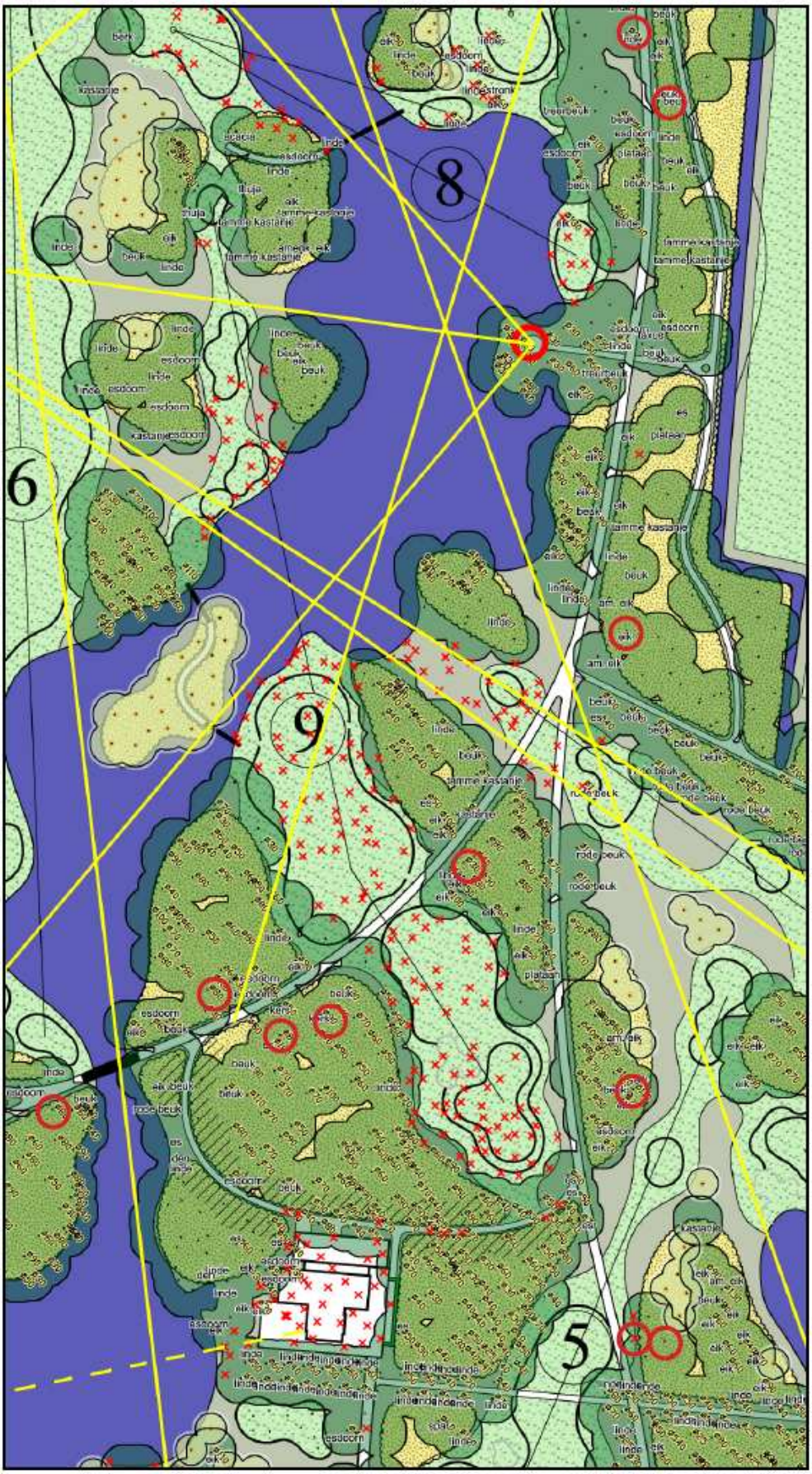

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010)

Hole 9 (Zuiderpark)
Hole 9 is een nieuwe hole centraal in het Zuiderpark. De holes wordt in zuidelijke richting bespeeld. De tees liggen ten noordwesten van de waterpartij, de green ten zuidoosten ervan, nabij het clubhuis. Ten behoeve van de hole worden op beide oevers van de waterpartij bomen gekapt. Daarnaast worden bomen gekapt in de boskern. De hole blijft geheel omsloten door bomen. Ecologisch is hole 9 mogelijk de meest gevoelige hole: het gaat ten koste van een deel van de boskern. Golfbaantechnisch is deze hole echter essentieel. Er zijn geen reële alternatieven met minder negatieve effecten op natuur. De hole is zo smal mogelijk gehouden en gericht op het behoud van de vleermuisbomen.

Landschap-cultuurhistorie
De kap van bomen komt ten goede van een aantal zichtlijnen. Onderdeel van hole 9 is herstel van het eiland in de waterpartij. Het eiland wordt beplant met bomen en met twee bruggen verbonden met de oevers.

Natuur
De boskap in deze gesloten boskern heeft vooral gevolgen voor de natuurwaarden. De hole ligt in de buurt van vier vleermuisverblijfplaatsen en jachtgebied van vleermuizen. De hole op de meest gunstige manier gepositioneerd om deze gebieden zo minimaal te verstoren. De aanwezige vleermuisbomen blijven behouden en krijgen een grote groenbuffer met struiklaag. Door het verschuiven van het eiland in noordelijke richting en het laten staan van bomen aan de noordwestkant worden de effecten van de koude (noordwesten)wind op het microklimaat voorkomen.

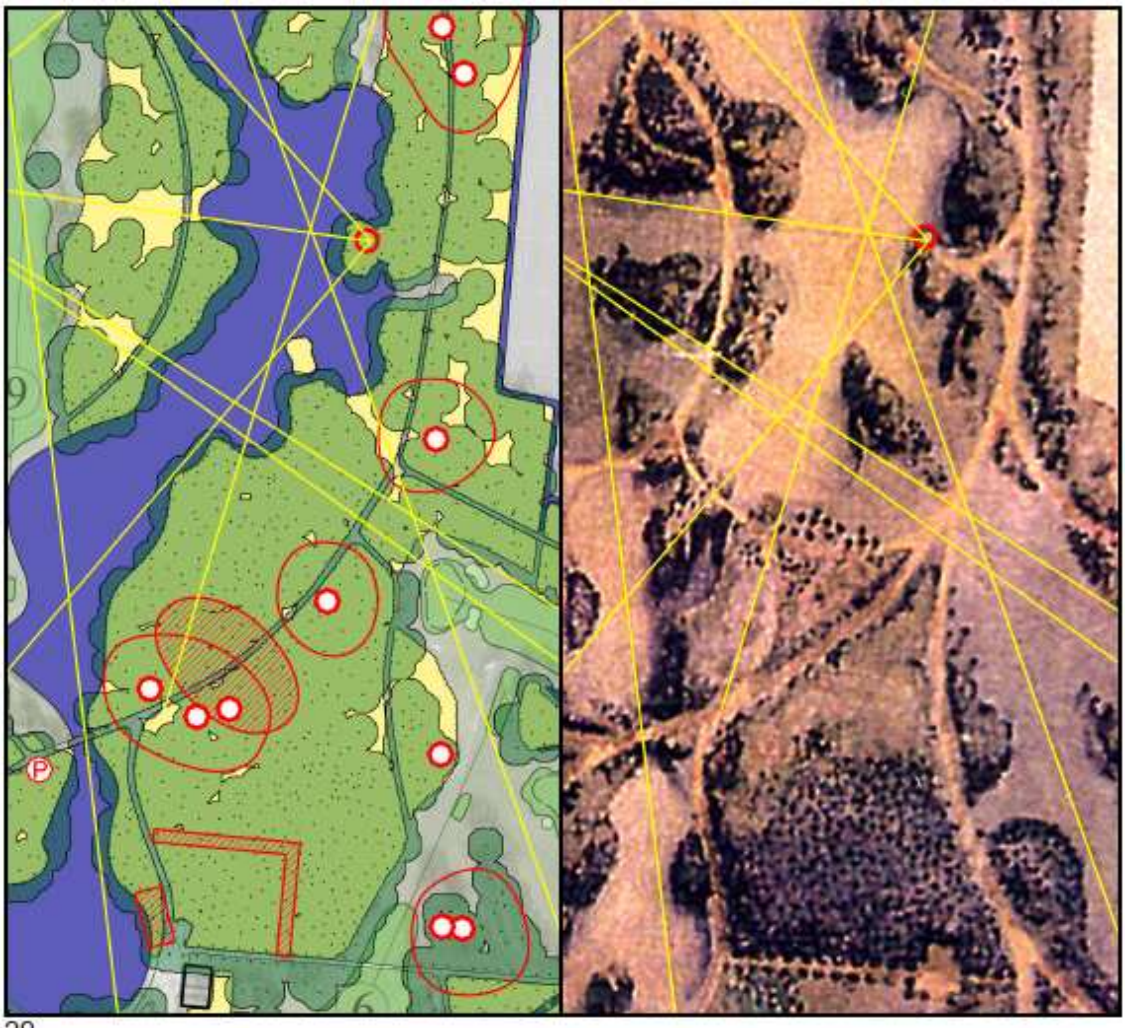

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn (Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010)

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010)

Hole 10 (Zuiderpark)
Hole 10 ligt op de plaats van de huidige hole 8 en wordt in noordelijke richting bespeeld. De vormgeving van de hole wordt enigszins aangepast. Er worden enkele bomen gekapt ten behoeve van de afslagplaatsen. Daar staat tegenover dat de boompartijen aan weerzijden van de hole worden versterkt met nieuwe boomaanplant. Ten oosten van hole 10 wordt de structuur van de krakeling hersteld. Ten westen van hole 10 worden de al bestaande kleine waterpartijen uitgebreid tot één grote. Hierbij wordt mogelijk het noordelijk deel als poel geisoleerd ten behoeve van de kamsalamander en andere amfibieën.

Landschap-cultuurhistorie
Hole 10 past in het ontwerp van Copijn.

Natuur
Hole 10 heeft weinig tot geen effecten op de natuurwaarden op de golfbaan. De hoeveelheid kap is beperkt en tussen hole 10 en 15 worden nieuwe bomen geplant.

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn (Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010).

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010).

Hole 11 (Zuiderpark)
Hole 11 is een nieuwe hole tussen de bestaande holes 1 (wordt 12) en 9 (wordt 6). Hole 11 wordt in noordelijke richting bespeeld. Hole 11 komt op een al bestaande open plek in het park en de huidige driving range, er hoeven geen bomen te worden gekapt.

Hole 12 (Zuiderpark)
Hole 12 ligt op de locatie van de huidige hole 1 en wordt in zuidelijke richting bespeeld. De afslagplaatsen liggen deels op de huidige drivingerange, deels op de locatie van het huidige clubhuis. Om de tees van 12 te scheiden van de fairway en green van 11 wordt tussenin een waterpartij gerealiseerd op de plaats waar nu ook al een (kleine) waterpartij gelegen is.

Landschap-cultuurhistorie
Hole 11 en 12 passen in het ontwerp van Copijn. De bomenpartij tussen hole 11 en hole 6 wordt versterkt door de aanplant van bomen. Hiermee worden tevens de zichtlijnen over hole 11 en hole 6 versterkt. De bestaande kleine poel wordt uitgebreid tot een grotere poel. De bosrand ten westen van 12 wordt versterkt, de krakeling wordt hersteld (visueel, niet functioneel).

Natuur
Hole 12 heeft weinig tot geen negatieve effecten op de natuurwaarden op de golfbaan. Voor deze hole worden geen bomen gekapt. Op de plaats waar het clubhuis verdwijnt en op de open plekken langs de westelijke bosrand worden nieuwe bomen geplant. Het foerageergebied voor vleermuizen boven hole 11 en 12 blijft behouden. De bestaande poelen worden uitgebreid tot kleine vijvers. Hierdoor ontstaat nieuw voortplantingsbiotoop voor o.a. de kamsalamander.

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn (Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010)

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010)

Hole 13 en 14 (Westelijke uitbreiding)
Holes 13 en 14 zijn twee nieuwe holes gelegen in het westelijke uitbreidingsgebied. Ze zijn toegankelijk vanuit het Zuiderpark middels een entree aan de zuidoostzijde van de uitbreiding. Vanuit de entree wordt eerst hole 13 bespeeld in noordwestelijke en noordelijke richting, waarna hole 14 wordt bespeeld in zuidelijke richting.

Landschap-cultuurhistorie
Het uitbreidingsgebied ligt op de overgang van het park naar het cope-ontginnengebied Nieuwkoop en Harmelen. Het uitbreidingsgebied wordt van het cope gebied gescheiden door de Rijndijk, waardoor een deel van de relatie met het uitbreidingsgebied verbroken is. In het westelijke uitbreidingsgebied wordt een landschap voorzien dat contrasteert met het Zuiderpark en de oostelijke uitbreidingsgebieden. Er worden forse waterstructuren en een waterpartij gecreëerd. Aan de buitenranden van de holes worden boomgroepen voorzien, waarbij behoud van zicht voor verkeer vanaf de Parkweg en Rijndijk als randvoorwaarde is meegenomen.

Natuur
Op het westelijke uitbreidingsgebied verdwijnt het grasland en maakt plaats voor twee holes. In het uitbreidingsgebied wordt ingezet op natte natuurontwikkeling. De holes worden omgeven door water met natuurvriendelijke (riet)oevers met brede plasdrasbermen. De roughs tussen de holes worden ontwikkeld tot bloemrijke graslanden. Op diverse plaatsen worden nieuwe boombeplanting aangebracht. De broedgebied van de weidevogels gaat verloren, maar hiervoor in de plaats komt nieuwe leefgebied voor moeras- en watervogels.

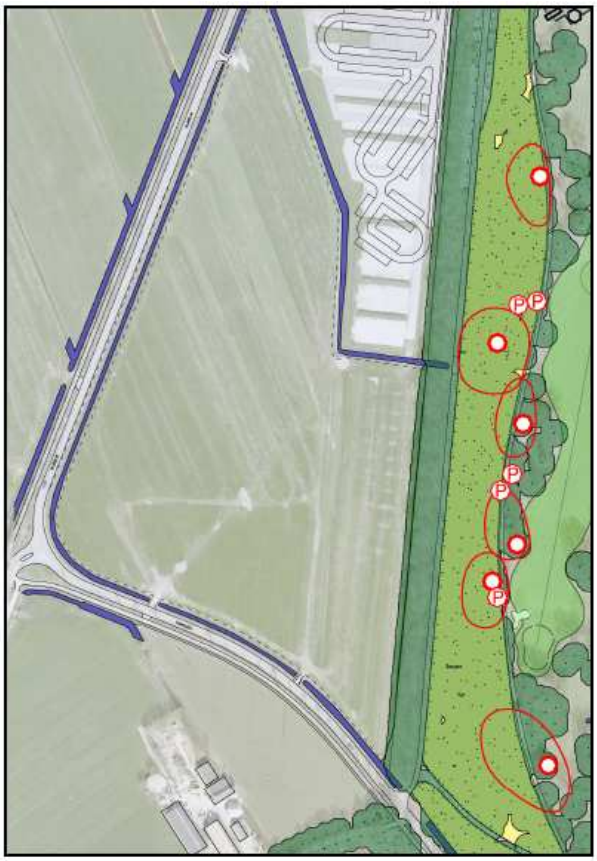

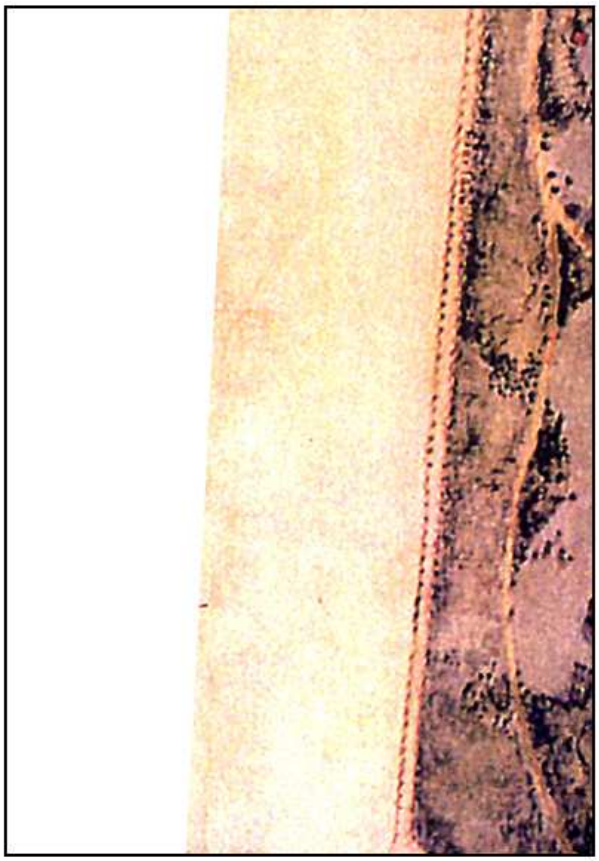

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn (Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010)

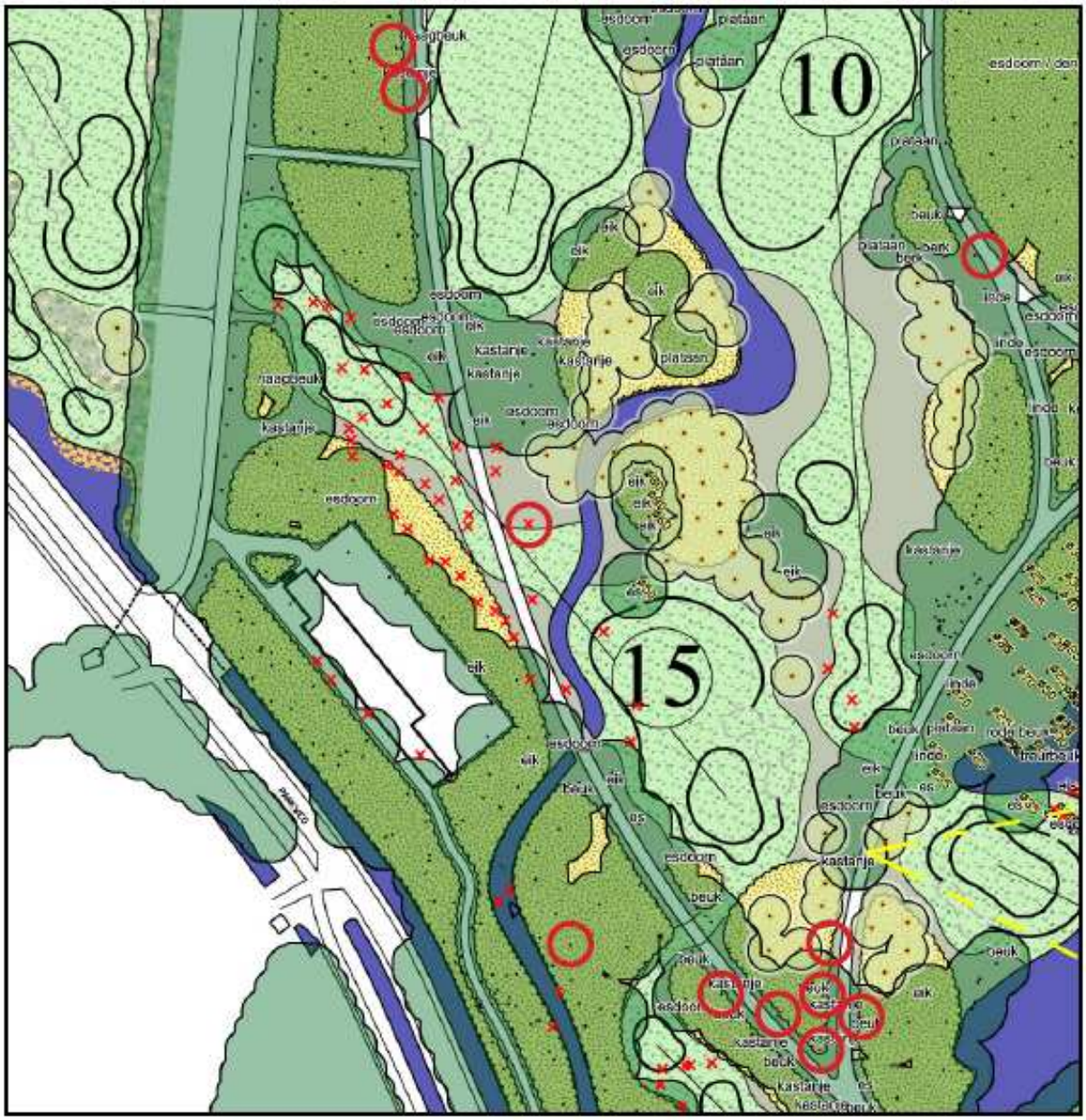

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010)

Hole 15 (Zuiderpark)
Hole 15 ligt op de locatie van de huidige hole 2, maar wordt in westelijke richting gedraaid. Dit is nodig voor de benodigde lengte van hole 10 en 11. Hole 15 wordt zuidoostelijke richting bespeeld. Ten behoeve van de nieuwe afslagplaatsen worden bomen gekapt. Dit is beperkt voor zover mogelijk, de fairway is smal gehouden. Tegenover de kap staat dat op de verlaten afslagplaatsen van de huidige hole 2 bos wordt hersteld. Daarnaast wordt de hole doorsneden door een nieuwe waterloop

Landschap-cultuurhistorie
Hole 15 past niet in het ontwerp van Copijn., De hole wordt doorsneden door de krakeling. De krakeling wordt als structuur hersteld, maar is niet vrij bewandelbaar. Maar ook de huidige hole 2 pastte niet in het ontwerp. Aanplant van bomen op het verlaten deel van hole 2 hersteld de in het ontwerp van Copijn voorziene boskern.

Natuur
Rond hole 15 bevinden zich diverse vleermuisbomen (verblijfplaatsen) en toekomstbomen. Deze blijven behouden bij de aanleg. In de slaglijn van hole 15 wordt één vleermuisboom gekapt. Het gaat hier om een verblijfplaats van de ruige dwergvleermuis met een paarfunctie. Deze paarfunctie is goed te mitigeren met het plaatsen van vleermuiskasten. Tussen hole 15 en 10, en de green van hole 18 worden de bestaande boomgroepen aangevuld. Dit zal gedeeltelijk met mantel-/zoomvegetatie zijn.

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn (Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010)

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010)

Hole 16 (Zuiderpark)
Hole 16 ligt in het zuidelijk deel van de golfbaan op de locatie van de huidige hole 3. Om voldoende lengte te krijgen in de golfbaan wordt de hole verlengd in westelijke richting, waarvoor bomen gekapt worden. Hierbij zijn de vleermuisbomen ontzien. Centraal op de hole worden bomen gekapt om de gewenste speelbreedte te krijgen. Ook wordt de boskern ter plaatse versterkt door de aanplant van nieuwe bomen en is een nieuwe waterpartij voorzien.

Landschap-cultuurhistorie
Het noordelijk deel van hole 6 past niet binnen het oorspronkelijk ontwerp. Het zuidelijk deel van deze hole valt buiten het oorspronkelijk ontwerp van Copijn.

Natuur
In de omgeving van hole 16 zijn zes vleermuisbomen aanwezig, dezen bomen blijven behouden. In het zuidwestelijke bos is een nest van de buizerd aanwezig. Dit nest wordt niet aangetast door de nieuwe hole. Nabij het nest worden nieuwe bomen aangeplant. Ook de groeiplaatsen van de grote keverorchis blijven behouden. Tussen hole 16 en 17 worden nieuwe boombeplanting aangebracht.

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn (Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010)

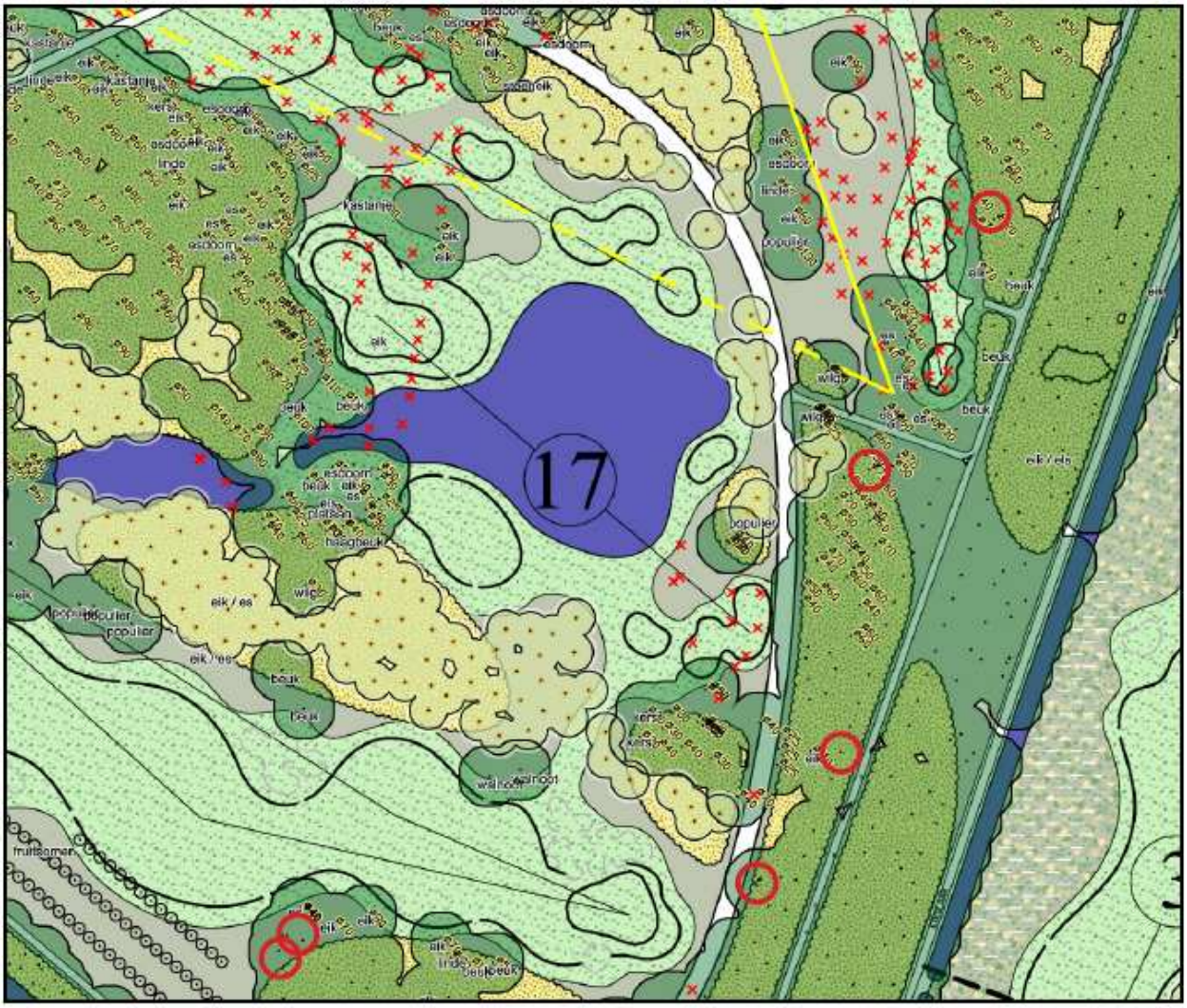

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010)

Hole 17 (Zuiderpark)
De huidige hole 4 wordt vervangen door een nieuwe hole 17. Centraal in hole 17 ligt een waterpartij, gevormd uit de huidige waterloop ter plaatse. Ten behoeve van de aanleg van de nieuwe tees en green worden bomen gekapt. Daar staat tegenover dat de boskern ten zuiden van hole 17 wordt versterkt.

Landschap-cultuurhistorie
Hole 17 valt buiten het ontwerp van Copijn.

Natuur
Ten behoeve van hole 17 worden geen vleermuisbomen verwijderd. Wel komen hier vier bomen met verblijfplaatsen meer aan de rand van het bos te staan. Doordat de ontsluitingsweg meer naar het westen wordt gelegd, blijven deze bomen in de beschutting staan. De huidige watergang wordt omgevormd naar een vijver en afgestemd op de aanwezige bomen. Het foerageergebied van vleermuizen wordt aangetast en gecompenseerd op o.a. het oostelijke uitbreidingsgebied.

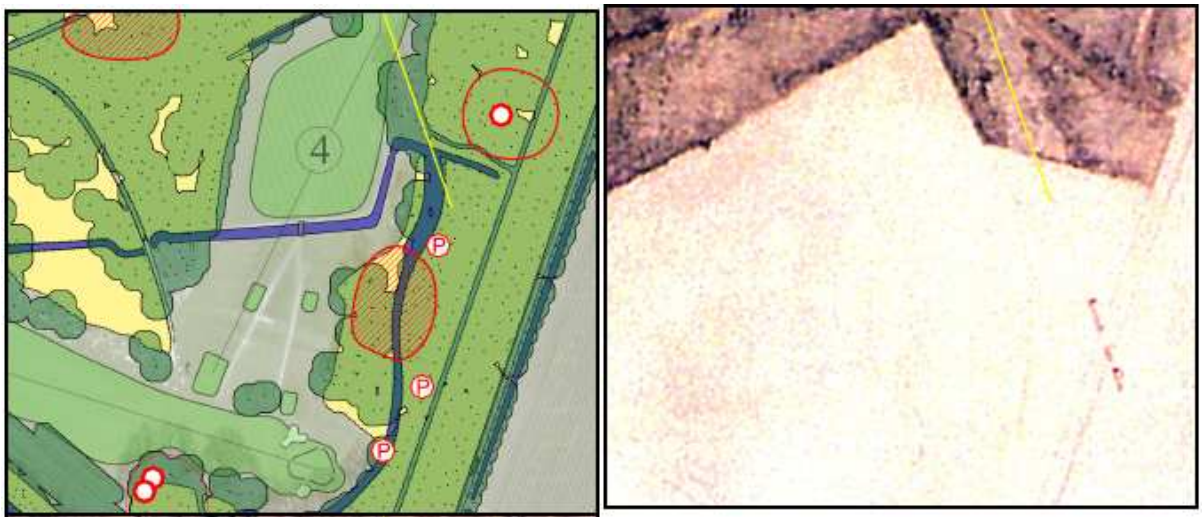

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn (Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010)

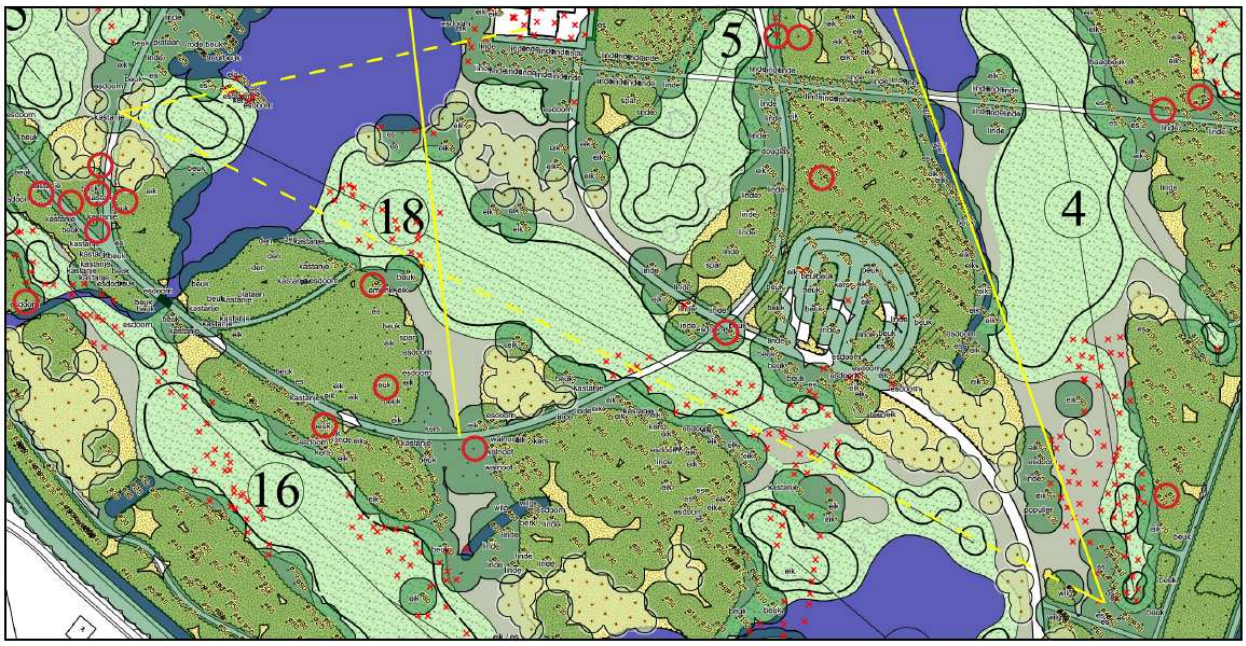

Uitsnede ontwerp Golfbaan de Haar (Van Empelen en van Aalderen, maart 2010)

Hole 18 (Zuiderpark)
Hole 18 is een nieuwe hole op de locaties van de huidige holes 7, een deel van 6 en een deel van 4. Hij wordt noordwestelijke richting bespeeld, waarbij de centrale waterpartij moet worden overgestoken. Ten behoeve van hole 18 worden diverse bomen gekapt, waardoor een nieuwe zichtlijn wordt gecreëerd. De oevers van de waterpartij worden niet aangepast.

Landschap-cultuurhistorie
Hole 18 sluit aan op het ontwerp van Copijn. Ten opzichte van huidige situatie wordt nieuwe openheid en een zichtlijn gerealiseerd.

Natuur
Voor het realiseren van hole 18 worden diverse bomen gekapt, hieronder bevinden zich geen vleermuisbomen. Met de aanleg van Hole 18 worden twee belangrijke foerageergebieden van vleermuizen aangetast. In het noorden van hole 18 wordt een bosschage aangeplant met een open structuur die het huidige foerageergebied overneemt. Boomgroepen worden aangevuld met nieuwe boombeplanting.

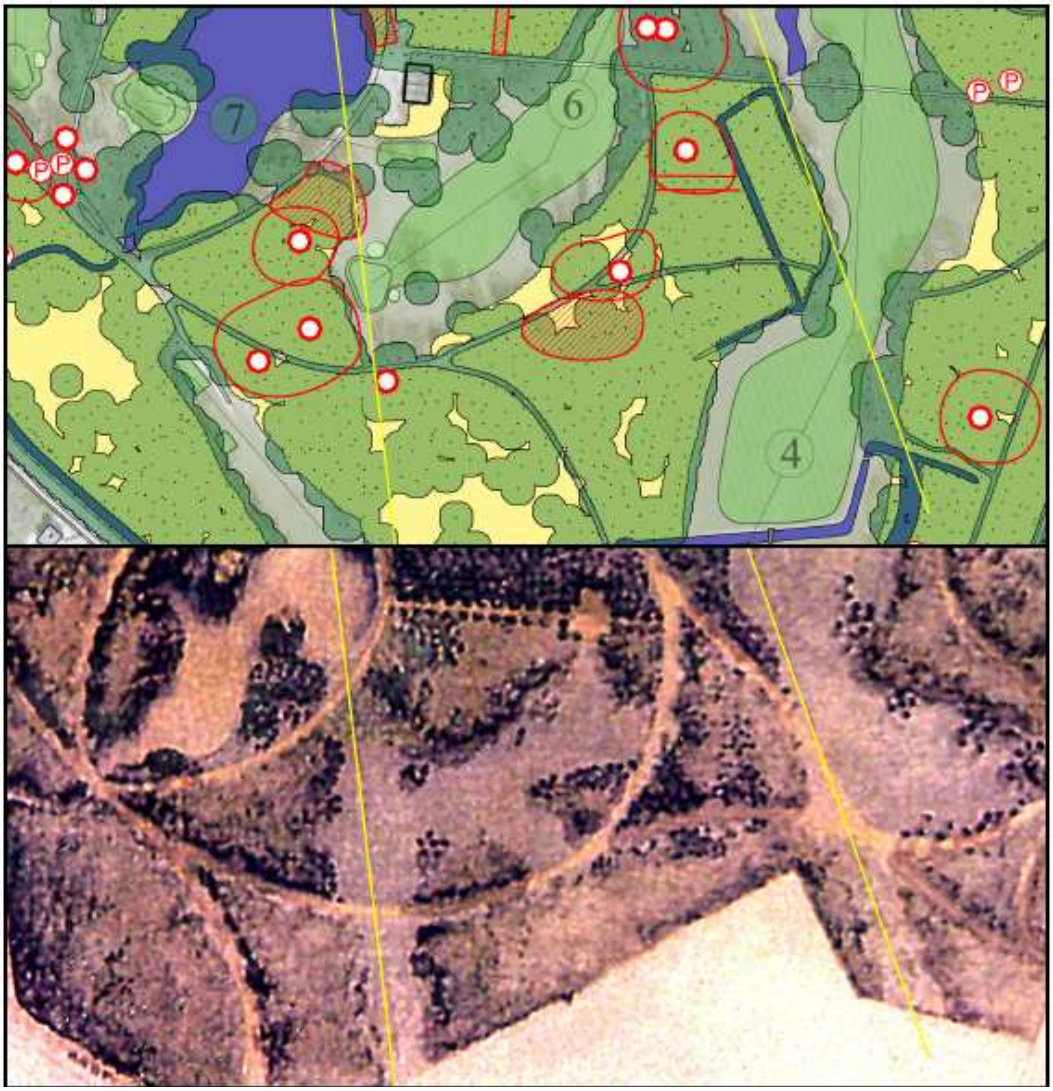

Uitsnede huidige golfbaan en oorspronkelijk ontwerp Copijn (Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010

Bijlage 3 Varianten Verkenning uitbreidingsmogelijkheden Golfbaan de Haar
(Rijks, Van Empelen en Van Aalderen, Van Gessel, juni 2003)
Rapport los op te vragen indien gewenst

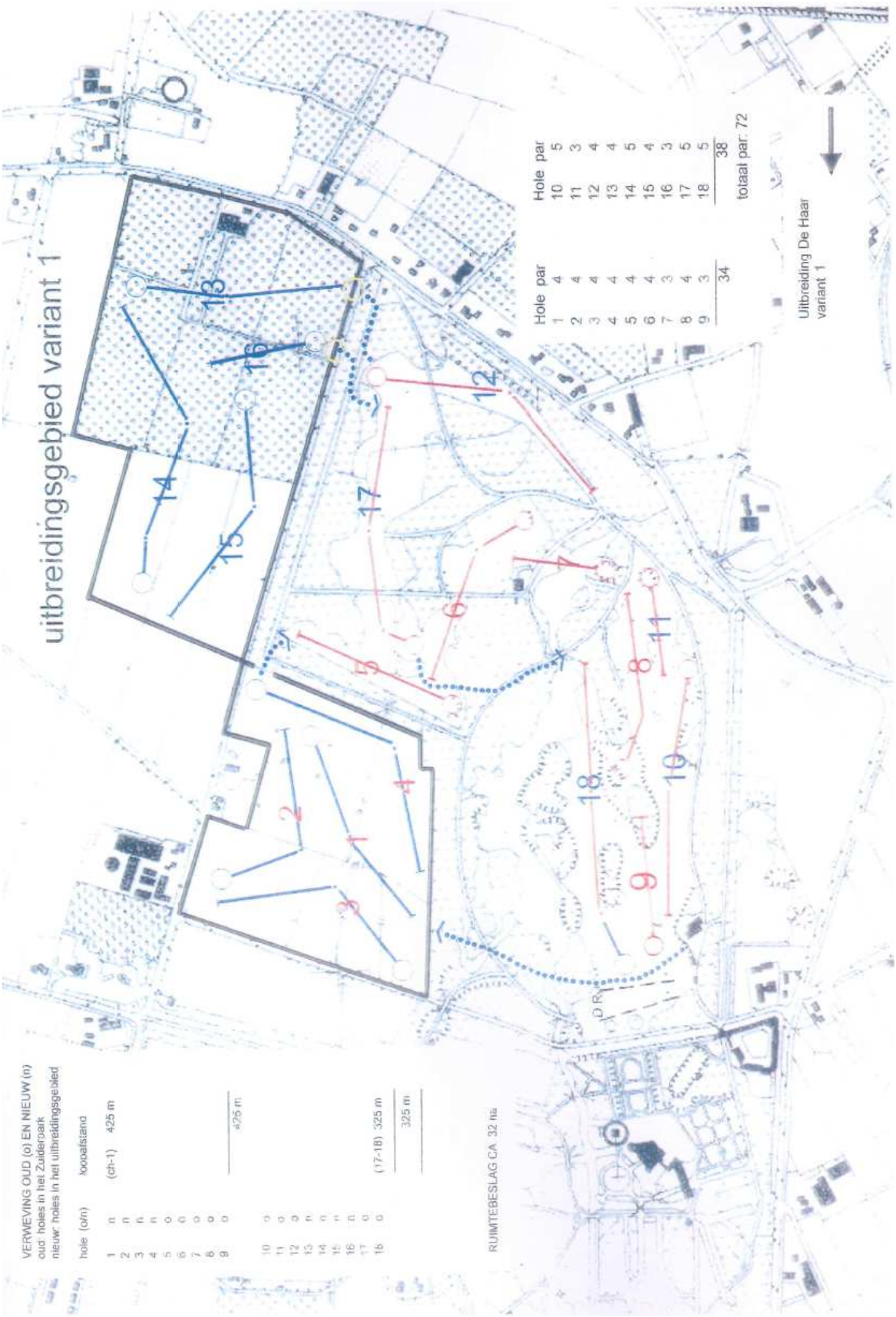

uitbreidingsgebied variant 2

VERWEVING OUD (o) EN NIEUW (n)
oud: holes in het Zuiderpark
nieuw: holes in het uitbreidingsgebied

hole	(o/n)	loopafstand	
1	o	(1-2)	300 m
2	o		
3	n		
4	n	(4-5)	200 m
5	o		
6	o		
7	o		
8	o		
9	o		
			500 m
10	o	(ch-10)	450 m
11	n	(10-11)	625 m
12	n		
13	n		
14	n		
15	n		
16	n		
17	o	(17-18)	200 m
18	o		
			1275 m
		tot.:	1775 m

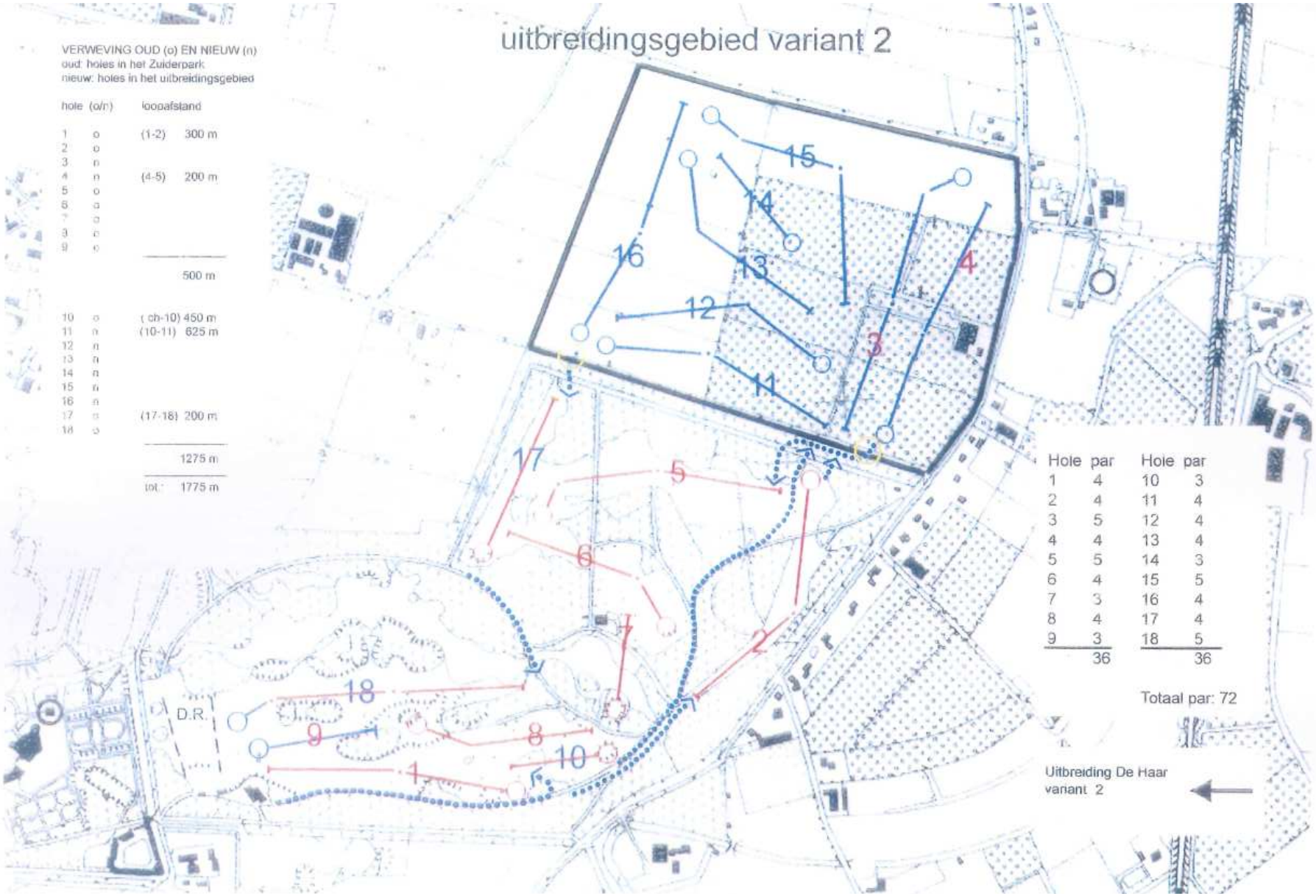

Hole	par	Hole	par
1	4	10	3
2	4	11	4
3	5	12	4
4	4	13	4
5	5	14	3
6	4	15	5
7	3	16	4
8	4	17	4
9	3	18	5
	36		36

Totaal par: 72

Uitbreiding De Haar
variant 2

uitbreidingsgebied variant 3

VERWEVING OUD (o) EN NIEUW (n)
oud: holes in het Zuiderpark
nieuw: holes in het uitbreidingsgebied

hole	(o/n)
1	o
2	o
3	o
4	o
5	o
6	n
7	n
8	o
9	o
10	o
11	o
12	o
13	o
14	o
15	n
16	n
17	o
18	o

RUIMTEBESLAG CA. 13,5 ha

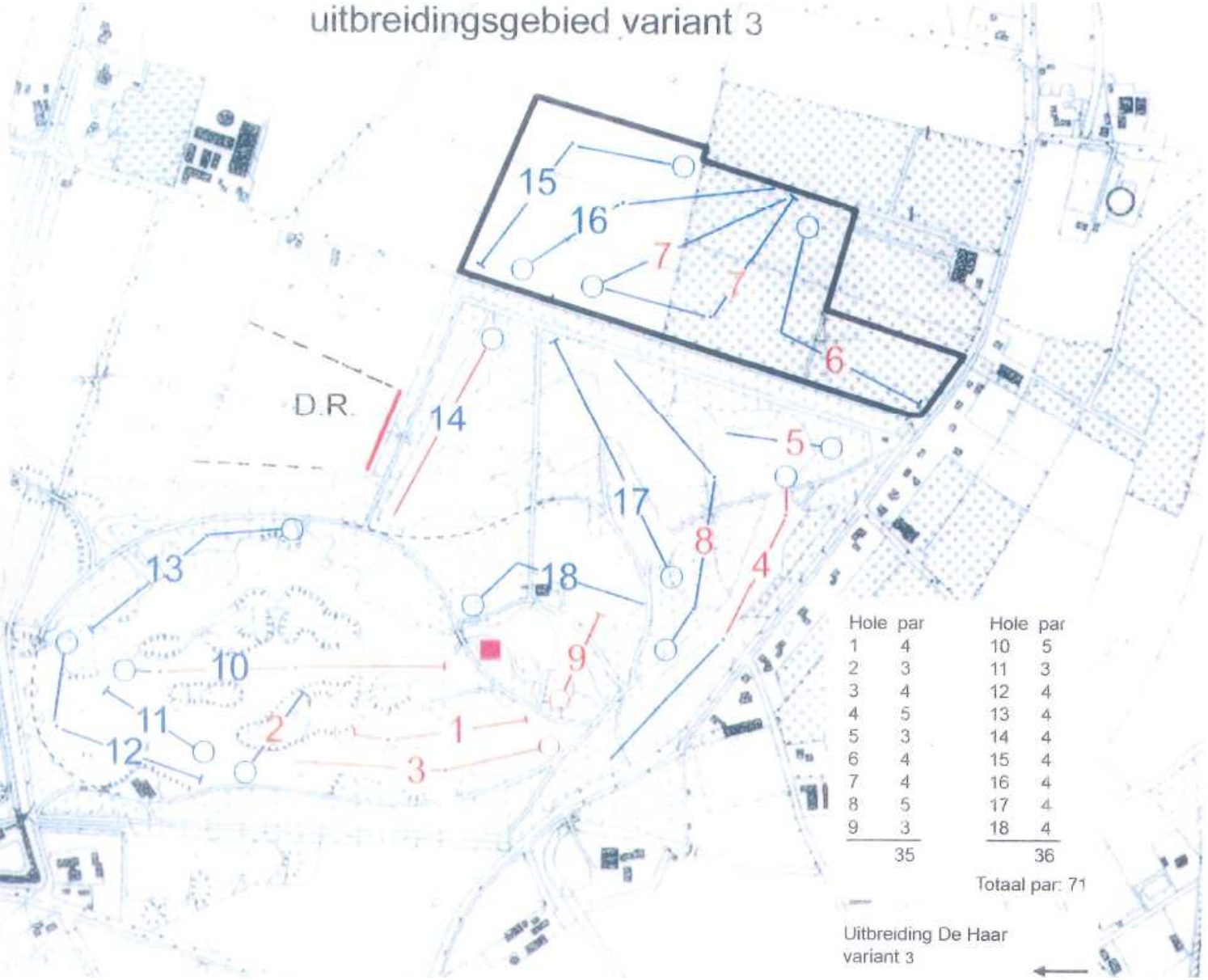

Hole	par	Hole	par
1	4	10	5
2	3	11	3
3	4	12	4
4	5	13	4
5	3	14	4
6	4	15	4
7	4	16	4
8	5	17	4
9	3	18	4
	35		36

Totaal par: 71

Uitbreiding De Haar
variant 3

uitbreidingsgebied variant 4

VERWEVING OUD (o) EN NIEUW (n)
oud: holes in het Zuiderpark
nieuw: holes in het uitbreidingsgebied

hole	(o/n)
1	o
2	o
3	o
4	n
5	n
6	o
7	o
8	o
9	o
10	o
11	o
12	o
13	o
14	o
15	n
16	n
17	o
18	o

RUIMTEBESLAG CA. 13.5 ha

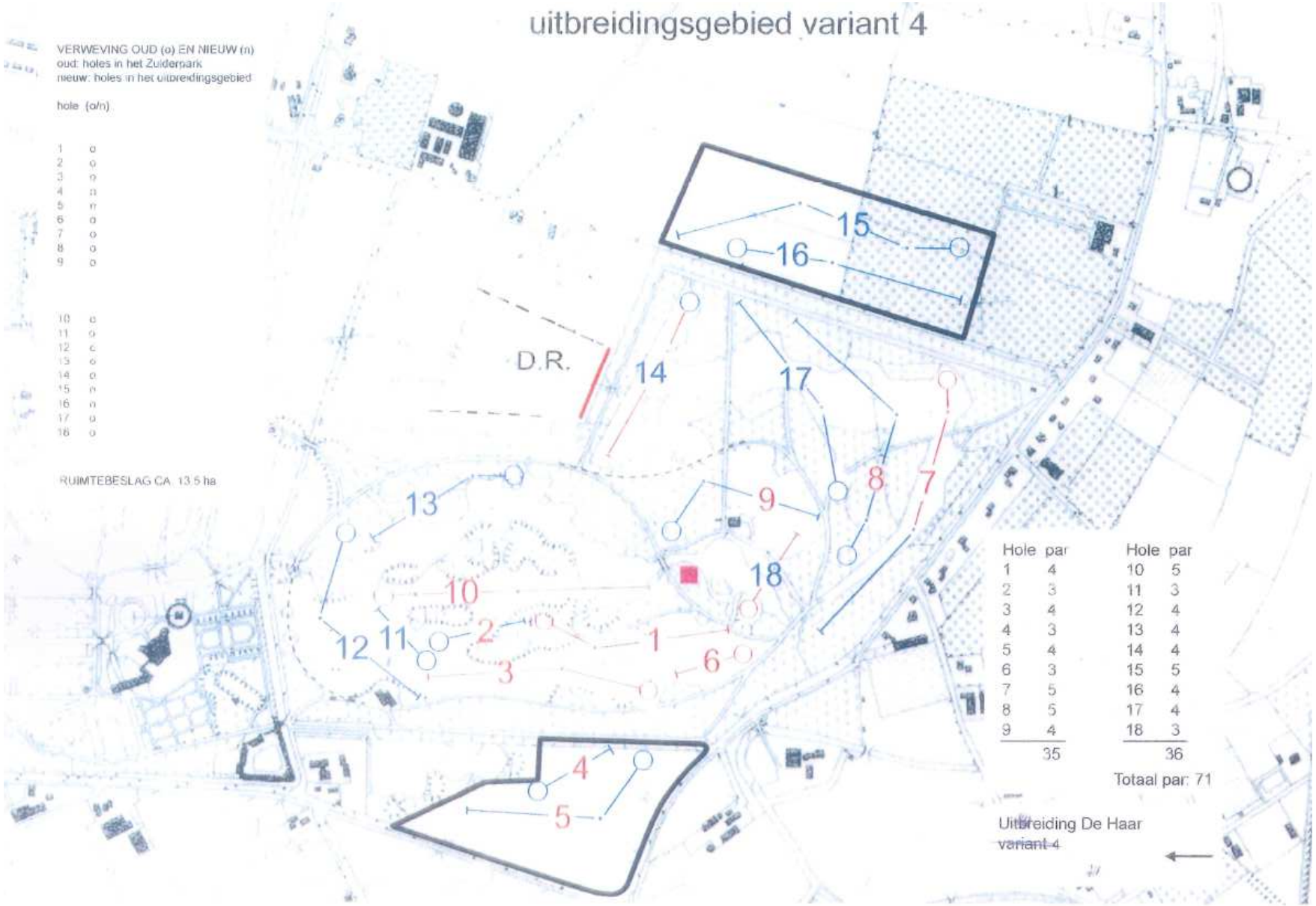

Hole	par	Hole	par
1	4	10	5
2	3	11	3
3	4	12	4
4	3	13	4
5	4	14	4
6	3	15	5
7	5	16	4
8	5	17	4
9	4	18	3
	35		36

Totaal par: 71

Uitbreiding De Haar
variant 4

Bijlage 4 Ontwerp Rijks, Van Empelen en Van Aalderen (2003)

Bijlage 5 Eerste routingschets Bruno Steensels (oktober 2004)

Bijlage 6 Overlay historisch ontwerp Zuiderpark Copijn over golkfbaanontwerp Steensels 2004

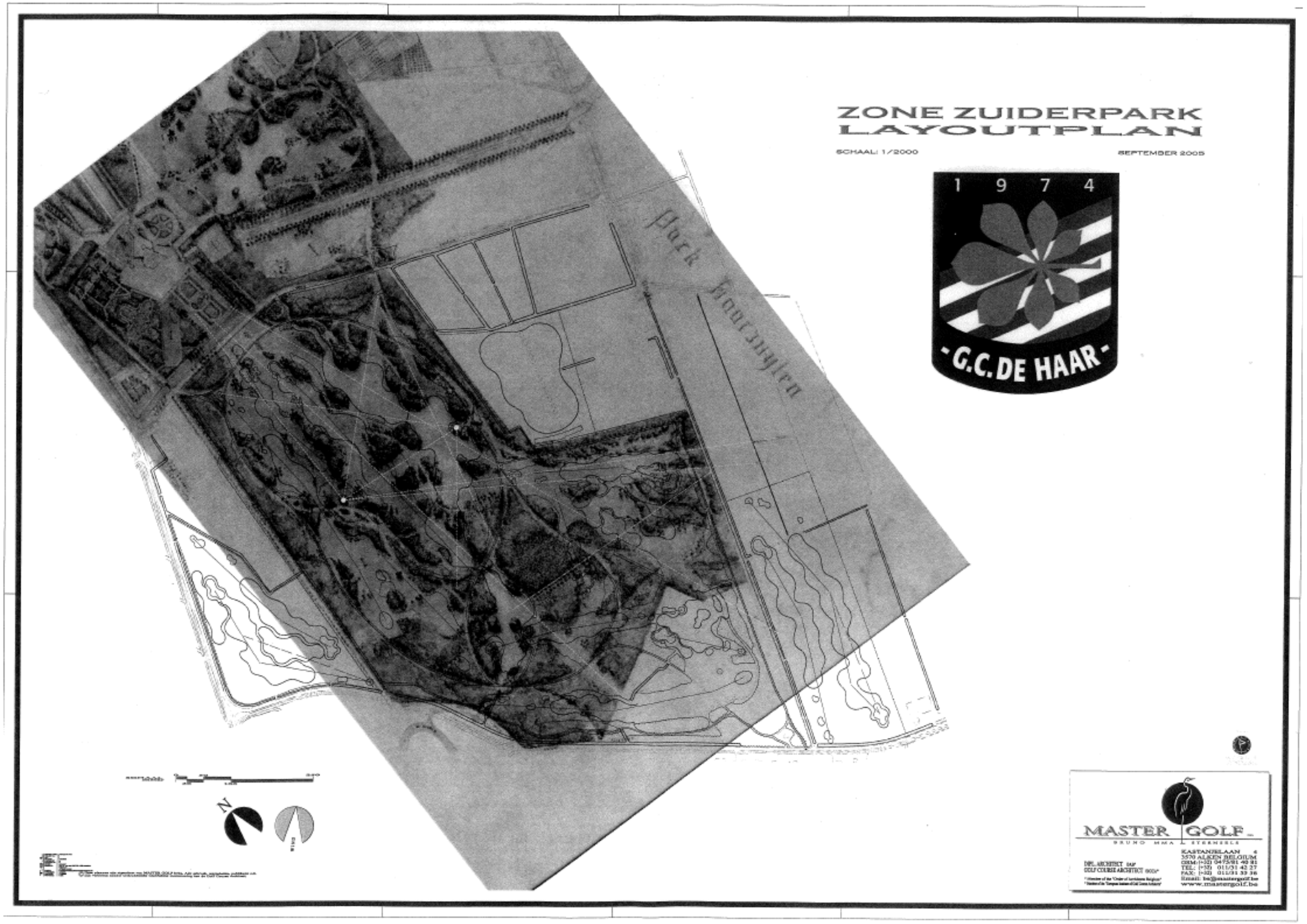

Bijlage 7 Ontwerp Steensels (april 2006)

Bijlage 8 Overzicht wijzigingen Zuiderpark (Steensels, npvember 2006)

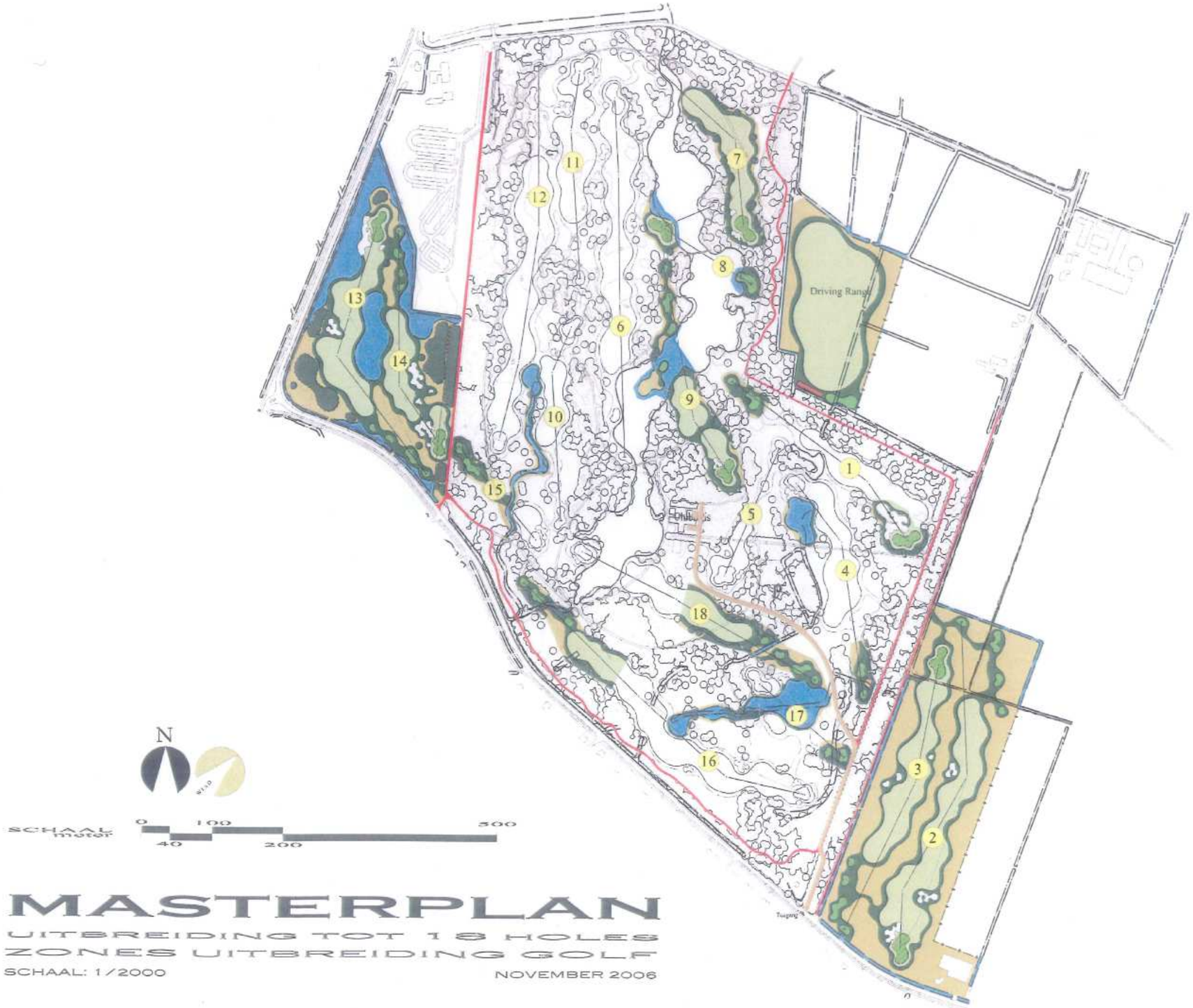

Bijlage 9 Vleermuiswaarden en (Vleermuis)knelpunten (VZZ, 2006) (Rapportje los op te vragen indien gewenst)

Figuur 10: Belangrijke vliegroutes, verblijfplaatsen en belangrijke jachtgebieden op golfterrein de Haar.

Legenda:

- hoofdvliegroute
- Belangrijk jachtgebied.
- Verblijfplaats (+ bufferzone)

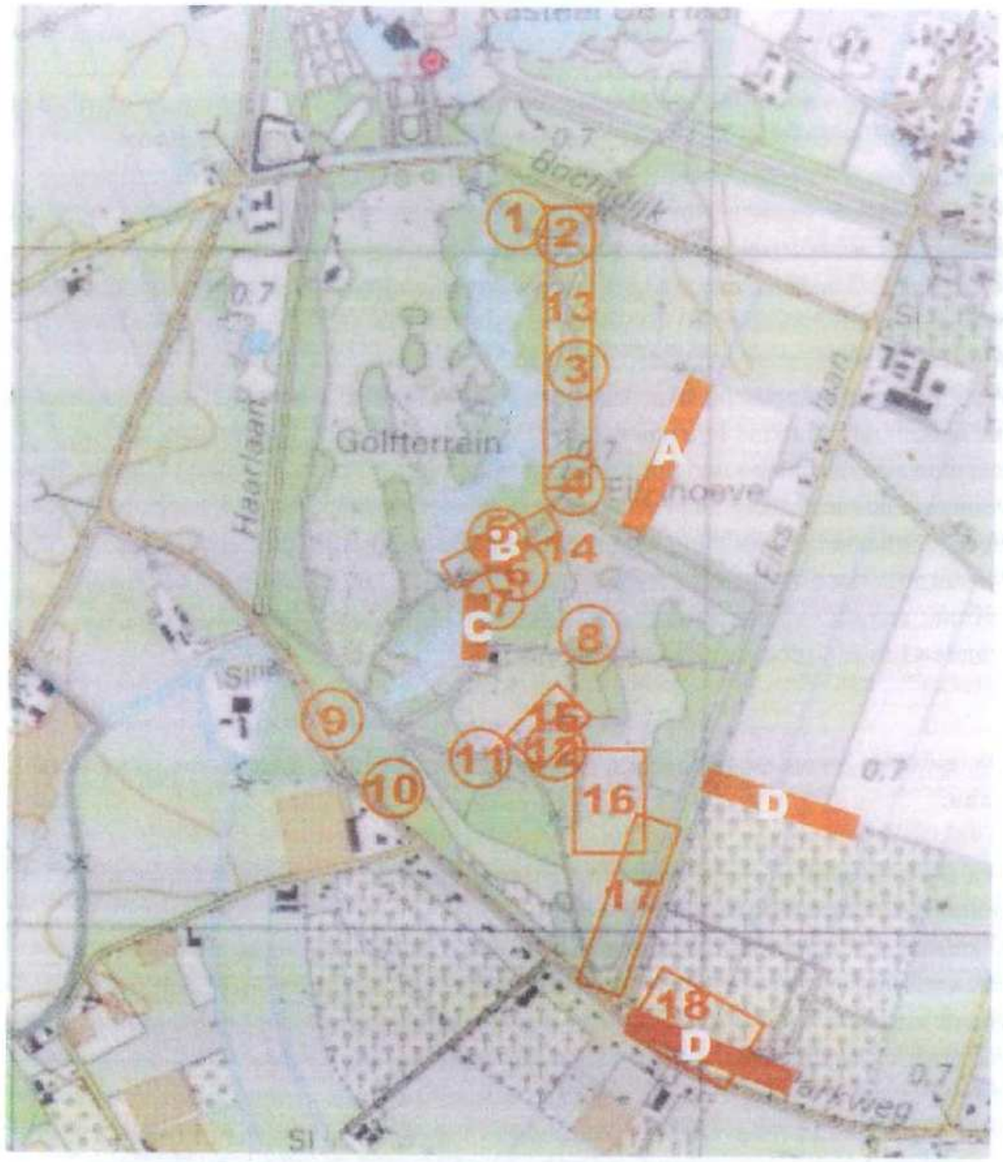

Figuur x.x: Knelpunten in het masterplan " uitbreiding GC de Haar tot een 18 holes baan.

- Ingrepen direct bij of betreffende verblijfplaatsen
- Ingrepen betreffende vliegroutes
- Ingrepen betreffende belangrijke jachtgebieden

Bijlage 10 Ontwerp zoals opgenomen in Startnotitie/MER (Steensels juni 2007)

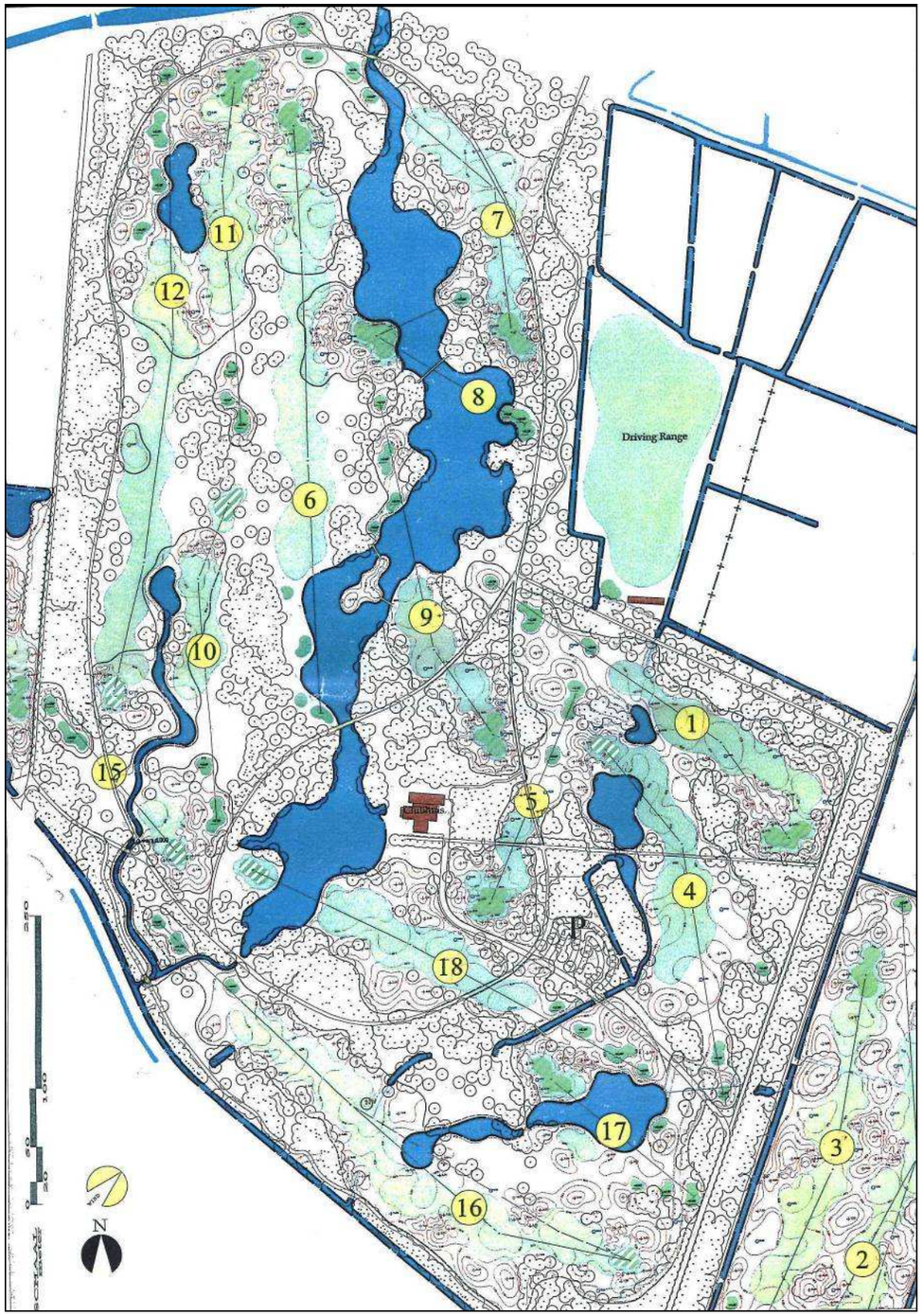

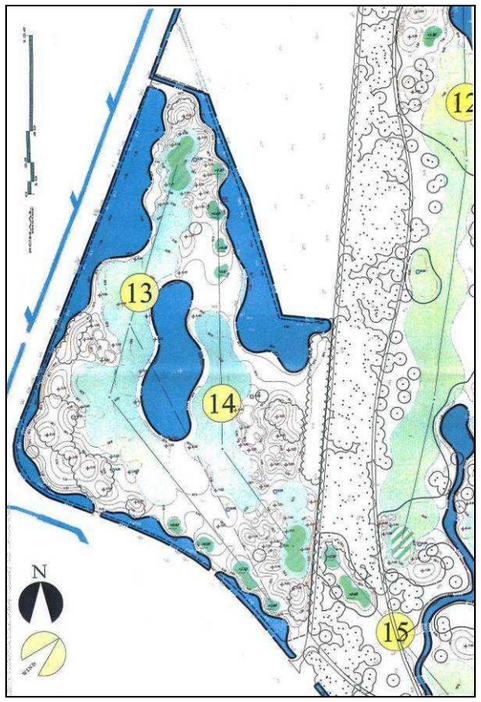

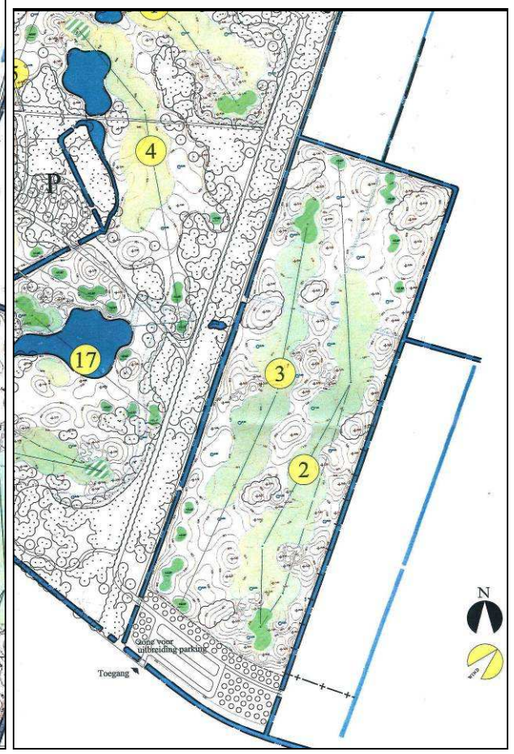

Bijlage 11 Ontwerp (Steensels, juli 2007)

Bijlage 12 Reactie Van Gessel op ontwerp (oktober 2008)

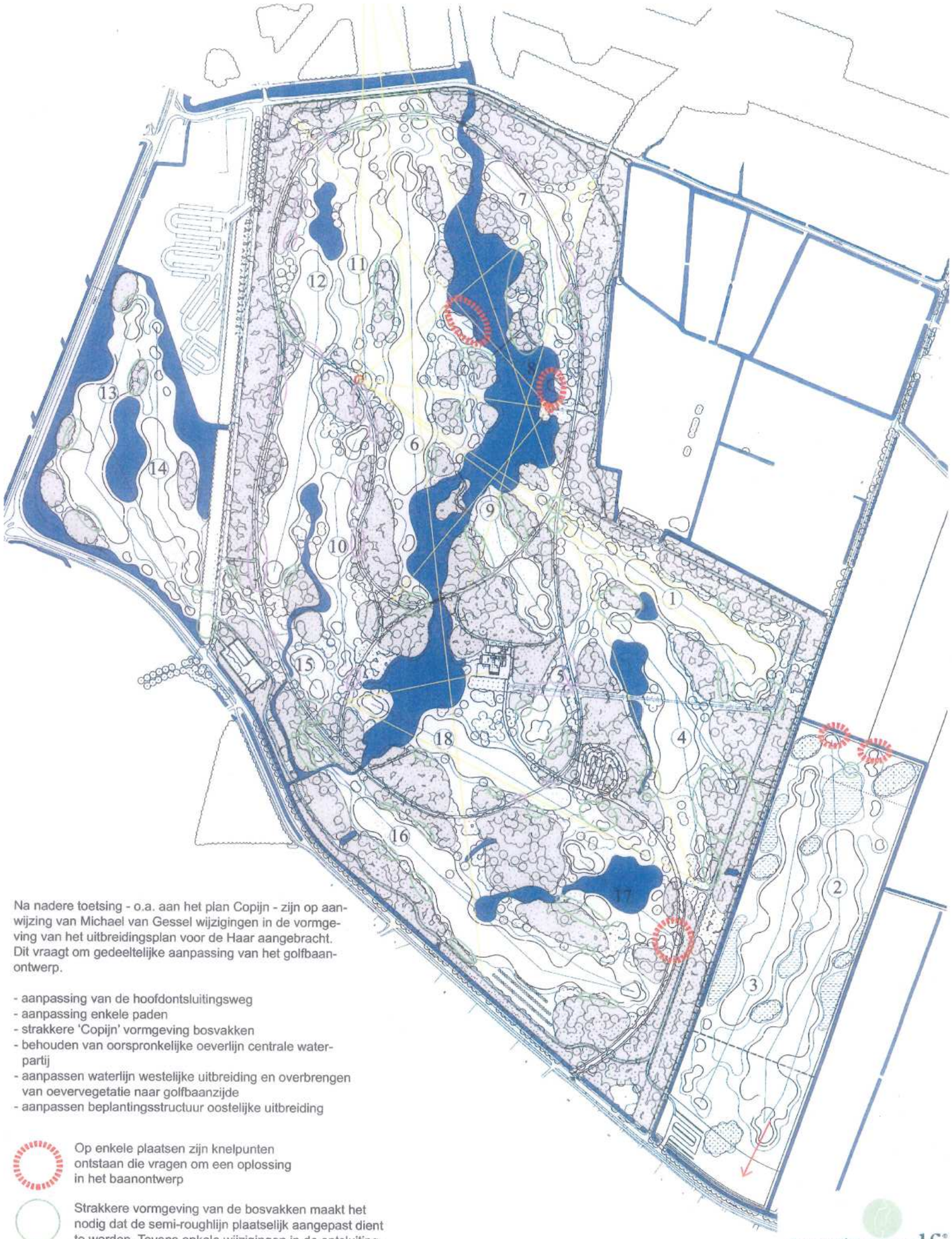

Na nadere toetsing - o.a. aan het plan Copijn - zijn op aanwijzing van Michael van Gessel wijzigingen in de vormgeving van het uitbreidingsplan voor de Haar aangebracht. Dit vraagt om gedeeltelijke aanpassing van het golfbaanontwerp.

- aanpassing van de hoofdontsluitingsweg
- aanpassing enkele paden
- strakkere 'Copijn' vormgeving bosvakken
- behouden van oorspronkelijke oeverlijn centrale waterpartij
- aanpassen waterlijn westelijke uitbreiding en overbrengen van oevervegetatie naar golfbaanzijde
- aanpassen beplantingsstructuur oostelijke uitbreiding

Op enkele plaatsen zijn knelpunten ontstaan die vragen om een oplossing in het baanontwerp

Strakkere vormgeving van de bosvakken maakt het nodig dat de semi-roughlijn plaatselijk aangepast dient te worden. Tevens enkele wijzigingen in de ontsluiting.

De krakeling doorsnijdt de golfbaan. De semi-roughlijn houdt hier vaak geen rekening mee. De krakeling op enkele plaatsen als begrenzing voor de semi-rough gebruiken.

Golfbaan de Haar - baanuitbreiding
Overzicht aanpassingen en knelpunten
97G13-55 d.d. 14 oktober 2008
van Empelen van Aalderen Partners BV

master golf®

BRUNO STRENSELS
DIPL. ARCHITECT
GOLF-COURSE ARCHITECT

KASTANJELAAN 4
3570 ALKEN BELGIUM
GSM: (+32) 0475/81 40 81
TEL: (+32) 011/31 42 37
FAX: (+32) 011/31 35 36
Email: bs@mastergolf.be
www.mastergolf.be

De Haar en de aangepaste beoordeling ontheffing ruimtelijke ingrepen

In augustus 2009 is ten gevolge van een eerdere rechterlijke uitspraak de beoordeling van ontheffingsaanvragen van de Flora- en faunawet gewijzigd. Omdat deze in het geval van schade aan streng beschermde soorten zoals vleermuizen minder snel of zelfs niet meer verleend wordt is er door de Dienst Regelingen van LNV een nieuwe beoordelingsmethodiek opgesteld. Of deze methodiek de realisatie van ruimtelijke ingrepen met gevolgen voor beschermde soorten in de praktijk moeilijker maakt of juist faciliteert moet nog blijken. In het geval van de Haar maakt het echter niets uit.

De conclusie van het onderzoek naar de gevolgen van het eerste ontwerp voor vleermuizen was negatief. Het ontwerp zou moeten worden aangepast om de effecten op de lokale vleermuispopulaties gering te houden (= mitigatie) en wel zo gering dat de functionaliteit van het gebied niet verslechterd. Omdat toen al duidelijk was dat de uitbreiding van een golfbaan onvoldoende maatschappelijk belang vertegenwoordigt en compensatie van koloniebomen op korte termijn onmogelijk is, is meteen gekozen voor planaanpassing. De samenvatting van de aanvullende notitie is daar duidelijk over: "Compensatie van de verblijfplaatsfunctie en jachtgebiedfunctie is op korte termijn niet mogelijk. Alleen een uitvoering van het plan in aangepaste vorm maakt de uitbreiding van het aantal holes van de baan in de huidige structuur mogelijk".
Samen met Eric Jansen de vleermuisonderzoeker is vervolgens gezocht naar een inrichting, waarbij de schade door mitigatie opgeheven kan worden. De ecologische functionaliteit moet voor alle aangetroffen soorten op hetzelfde niveau blijven.
In het kader daarvan zijn verschillende ontwerpsessies gehouden. De aanpassingen zijn:

- behoud van meer bomen
- in het bijzonder rond koloniebomen van water- en gewone grootoorvleermuis
- behoud elzensingels als geleiding van vliegroutes
- opschuiven fairways 7 en 9 en parkeerplaats.

De conclusie over de gevolgen van deze aanpassingen in de samenvatting is helder. "Na aanpassing is er sprake van een ontwikkeling met een instandhouding van de aanwezige populaties in een gunstige staat". Kortom de ecologische functionaliteit blijft intact. De stelligheid van deze conclusie wordt door de onderzoeker in de uitwerking van de gevonden oplossingen genuanceerd. Dat neemt echter niet weg dat vanaf het begin gekozen is voor oplossingen in het ontwerp zelf, dus door mitigatie. Deze benadering sluit helemaal aan bij de richtlijnen van LNV voor de aangepaste beoordeling. De nieuwe methodiek heeft daarom geen gevolgen voor de planologische goedkeuring en uiteindelijke realisatie van de uitbreiding van de golfbaan.

Culemborg, 23 oktober 2009

Dr. A.J.M. Schenkeveld
Visstraat 1
41011 AC Culemborg

BIJLAGE

ZOOGDIERVERENIGING
Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, tel. 026-3705318, fax 026-3704038
Contactpersoon: Stefan Vreugdenhil; e-mailadres: stefan.vreugdenhil@zoogdiervereniging.nl

Notitie: **Golfbaan De Haar – Beoordeling aangepast ontwerp t.a.v. vleermuizen**
Datum: **1 februari 2010**
Door: **E.A. Jansen, H.J.G.A. Limpens & S.J. Vreugdenhil**

Inleiding
Vereniging Golfbaan de Haar is voornemens het Zuiderpark van het landgoed De Haar anders in te richten. Deze ingreep is zowel MER-plichtig als met betrekking tot het voorkomen van beschermde diersoorten is een toetsing aan de Flora- en faunawet noodzakelijk. In 2006 is een onderzoek[1] uitgevoerd naar de aanwezige vleermuiswaarden. Mede op basis van de resultaten uit dit onderzoek is het ontwerp voor de golfbaan aangepast, welke hebben geleid tot ontwerpwijzigingen in november/december 2008.

De Zoogdiervereniging is in het voorjaar van 2009 gevraagd het toenmalige plan te beoordelen, wat heeft geresulteerd in een notitie[2]; naar later bleek waren echter de aanpassingen van november/december 2008 daarvoor niet beschikbaar gesteld.

Naar aanleiding van een overleg tussen de vereniging, Bureau Schenkeveld en de Zoogdiervereniging op 18 november 2009 zijn ten aanzien van de holes 7 en 8 nieuwe aanpassingen doorgevoerd.

Het gehele plan[3], inclusief de wijzigingen[4], is door de Zoogdiervereniging opnieuw beoordeeld en besproken met de golfvereniging, Bureau Schenkeveld en gemeente Utrecht op 15 december 2009. Tijdens dit overleg zijn de laatste knelpunten in het ontwerp ten aanzien van de vleermuizen besproken, wat heeft geleid tot een aantal randvoorwaarden voor het definitieve ontwerp die zijn opgenomen in de voorliggende notitie.

Juridisch kader
Indien er in het kader van een ruimtelijke ingreep schade aan populaties van vleermuizen ontstaat of vaste rust- of verblijfplaatsen daarvan worden aangetast of verwijderd, is sprake van een overtreding van de Flora- en faunawet. Sinds eind augustus 2009 wordt door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit bij de beoordeling van een ontheffingsaanvraag de functionaliteit van rust- en verblijfplaatsen getoetst aan tien punten (zie bijlage 1).

De ingreep op en rond de golfbaan is te beoordelen als een ingreep in het kader van 'ruimtelijke inrichting en ontwikkeling'. Voor dit type ingrepen is geen ontheffing van de Flora- en faunawet meer mogelijk voor soorten van Bijlage IV van de Habitatrichtlijn, waaronder alle in Nederland voorkomende vleermuissoorten. Hierdoor is een ruimtelijke ontwikkeling alleen mogelijk als schade aan vaste rust- of verblijfplaatsen wordt voorkomen en de functionaliteit daarvan niet wordt aangetast.

---

[1] Jansen, E.A., 2006. Vleermuisleefgebieden op en rond het golfterrein De Haar. Inventarisatie en randvoorwaarden voor de herinrichting. VZZ-rapport 2006.032. Zoogdiervereniging VZZ, Arnhem
[2] Vreugdenhil, S.J. & E.A. Jansen, 14 september 2009. Notitie vleermuizen MER Uitbreiding Golfbaan De Haar
[3] Van Empelen Van Aalderen Partners BV, 9 december 2008. Golfbaan "De Haar" uitbreiding naar 18 holes – Terreininrichting, beplanting, bebouwing, natuurwaarden en het historische kader
[4] Van Empelen Van Aalderen Partners BV, 20 november 2009. Golfbaan De Haar – Voorstel aanpassing hole 7 en 8 i.v.m. sparen vleermuisbomen

Ecologische kader
Voor de ontwikkeling van golfbaan De Haar tot een 18 holes-baan is een ontwerp gemaakt waarbij zoveel mogelijk de natuurwaarden worden ontzien en waar mogelijk compensatie wordt geboden, maar dit binnen de technische eisen van de fairways en behoud van het oorspronkelijke parkontwerp van Copijn.

Voorgestelde ingrepen moeten worden beoordeeld op effecten op het voortbestaan van de betreffende vleermuispopulaties op de korte, middenlange en lange termijn, ongeacht de andere wensen/eisen. Omdat het gebied vooral van belang is voor boomholte bewonende vleermuizen is ook een beoordeling op het effect op spechten noodzakelijk, omdat zij grotendeels verantwoordelijk zijn voor de productie van nieuwe boomholten.

Aan de hand van eerdere bevindingen is aan het ontwerp geschaafd om de negatieve effecten te beperken. Er is geen nieuw ontwerp gemaakt. Deze aanpassingen zijn erop gericht de negatieve effecten van de nieuwe inrichting te vermijden, te mitigeren of te compenseren.

De aanpassingen ten behoeve van de vleermuizen zijn:
Vermijding
- de elzensingel langs de Parkweg blijft aanwezig
- alle rosse - en watervleermuis kraamverblijfplaatsbomen worden gespaard
- de nieuwe locatie van het clubhuis is iets opgeschoven
- het clubhuis heeft weinig verlichting aan de zuidzijde, maar wel een terras bij het water
- de belangrijkste vleermuisbomen bij hole 9 krijgen een iets grotere groenbuffer.
- om de parkeerplaats komen wintergroene struiken die de lichtuitstraling beperken

Mitigatie
- de verblijfplaatsen bij hole 7 blijven bestaan, maar komen aan de bosrand te liggen
- de breedtes van de doorsnijdingen van de bosdelen zijn iets minder groot (hole 7 en 9) en voor een deel haaks aangelegd (hole 7).

Compensatie
- Uitbreiding bosgebied bij hole 16 en hole 18.
- Er komt een zeer smalle bosrand en boomgroepen op de uitbreidingslocaties (hole 2-3) verspreide bomen bij hole (13-14) en een enkele groep bij de driving range als compensatie voor verlies aan kwaliteit van jachthabitat binnen de golfbaan.
- Langs de oostzijde komt een bloemrijk grasland, waardoor het voedsel aanbod wordt vergroot, vooral in de zomer en najaar, (mits dit pas eind juli wordt gemaaid).
- Er wordt een extra vijver aangelegd, deze zal alleen in het voorjaar leiden tot extra voedselaanbod.
- Er wordt aan voorzieningen gedacht voor vleermuizen in het onderhoudsgebouw, maar deze plannen zijn niet uitgewerkt.

Randvoorwaarden voor het definitieve ontwerp
Op 15 december zijn de resterende knelpunten in het ontwerp ten aanzien van de vleermuizen besproken en is gezocht naar oplossingen. Gestreefd werd naar een ontwerp waarbij overtredingen van verbodsbepalingen uit de Flora- en faunawet volledig worden voorkomen, conform het door het ministerie van LNV ingestelde beleid. Het uitgangspunt was verder om de mitigerende maatregelen te treffen op de golfbaan zelf, omdat maatregelen buiten de golfbaan, door de lange termijn waarop zij functioneel kunnen zijn, geen oplossing bieden.

Afgesproken is om de besproken mitigerende maatregelen als randvoorwaarden mee te geven voor het opstellen van het definitieve ontwerp van de golfbaan. Dit heeft als doel om een ontwerp te maken die de strenge toetsing op basis van de Flora- en faunawet en Habitatrichtlijn kan doorstaan.

Mits bij het definitieve ontwerp aan de onderstaande randvoorwaarden wordt voldaan, is de Zoogdiervereniging van mening dat er voldoende garantie is voor het in stand houden van de functionaliteit van alle in het plangebied aanwezige vleermuisfuncties.

1. Ten behoeve van de herinrichting moet bij zowel hole 15 als hole 16 één boom met een paarfunctie voor de ruige dwergvleermuis worden gekapt. Deze paarfunctie is voor deze specifieke soort goed te mitigeren, door minimaal een half tot een heel jaar voor de kap van de bomen met de huidige paarfunctie een zestal vleermuiskasten (Waveka, Plat model Type 1FF) te plaatsen in de bomen in de directe omgeving van de te kappen bomen. Een half jaar is mogelijk wanneer de kasten worden geplaatst vóór het voorjaar en aangetoond wordt dat de geplaatste kasten worden gebruikt. De ervaring heeft geleerd dat een heel jaar in de regel voldoende is bij dit aantal vleermuiskasten. Plaatsing van de vleermuiskasten dient te gebeuren onder de begeleiding van een vleermuisdeskundige.
2. In het huidige plan komen bij hole 7 vier bomen met vleermuisverblijfplaatsen meer aan de rand van het bos te staan waardoor zij onder invloed van wind komen te staan. Het ontwerp wordt zodanig aangepast dat deze bomen in de beschutting komen te liggen (in derde rij). Toekomstbomen in de bosschage er achter worden gespaard.
3. In het huidige plan komen bij hole 17 eveneens vier bomen met vleermuisverblijfplaatsen meer aan de rand van het bos te staan. Om dit te voorkomen wordt het pad verlegt naar het westen, zodat er twee rijen bomen kunnen worden gespaard die de vleermuisverblijfplaatsen beschutting bieden.
4. Voor de aanleg van hole 9 wordt een groot bosgedeelte opgesplitst in vijf kleinere delen. De aanwezige bomen met vleermuisverblijfplaatsen worden weliswaar gespaard, maar het gebied wordt in het huidige ontwerp wel veel windgevoeliger (bij een koude noordwestenwind) met negatieve effecten op het microklimaat van de verblijfbomen. Het ontwerp wordt aangepast door het eiland in noordelijke richting te verschuiven, op het eiland oude bomen die meer wind vangen te planten, minder bomen aan de noordwest-kant van de hole te kappen (eventueel is kap alsnog mogelijk wanneer de bomen op het eiland volgroeid zijn) en aan de zuidwestelijke kant van het pad dat door de hole loopt één boom te laten staan (zie figuur 1). Op deze wijze wordt koude wind uit een noordwestelijke richting optimaal tegengehouden wat betreft de bomen met vleermuisverblijfplaatsen, terwijl de hole kan worden gerealiseerd. De aanleg en beplanting van het eiland dienen te zijn uitgevoerd en functioneel te zijn voordat de bomenkap ten behoeve van hole 9 wordt uitgevoerd.
5. Het huidige plan voorziet in de vernietiging van drie bijzondere jachtgebieden voor grotere aantallen vleermuizen, namelijk A) de half open bosrand bij hole 18 (ruige dwergvleermuizen); B) een bijzonder jachtgebied bij hole 7 (gewone grootoorvleermuizen) en C) de centrale laan van de krakeling (meerdere soorten). Hiervoor zijn de volgende mitigerende maatregelen afgesproken:
   A. ten noorden van deze locatie wordt een bosschage aangeplant, hierbij wordt de open structuur van het huidige jachtgebied overgenomen (in verband met insectenaanbod): opgekroonde bomen met een ruige ondergroei van kruiden. Deze locatie is hiervoor geschikt door de nabijheid van water, wat ook bij het huidige jachtgebied zo is.
   B. het grootste deel van dit jachtgebied blijft behouden, zodat de functionaliteit als jachtgebied in stand blijft.
   C. ter mitigatie wordt het pas bij het clubhuis geschikt uitgevoerd voor met name de gewone grootoorvleermuizen met aan beide zijden van het pad een zoomvegetatie.
6. Rustige delen met slecht groeiende bomen nemen in het huidige plan sterk af, waardoor de holteproductie door spechten waarschijnlijk ook afneemt. Afgesproken is dat het beheerplan van de gehele golfbaan wordt toegespitst op het in stand houden en ontwikkelen van bosopstanden met bomen met holten. In dit kader kan een monitoringsplan een goed handvat bieden om de holteontwikkeling door spechten te

kunnen volgen; deze is afhankelijk van de aanwezigheid van voldoende rust. Veelvuldig gebruik door recreanten (golfers en wandelaars) kunnen hierop een sterk negatief effect hebben. Door een goede sturing van recreanten en een gericht beheer van de bosopstanden (niet dunnen) kan dit negatieve effect sterk worden beperkt.

Figuur 1. Aanpassingen op hole 9 in de rood-gearceerde terreindelen.

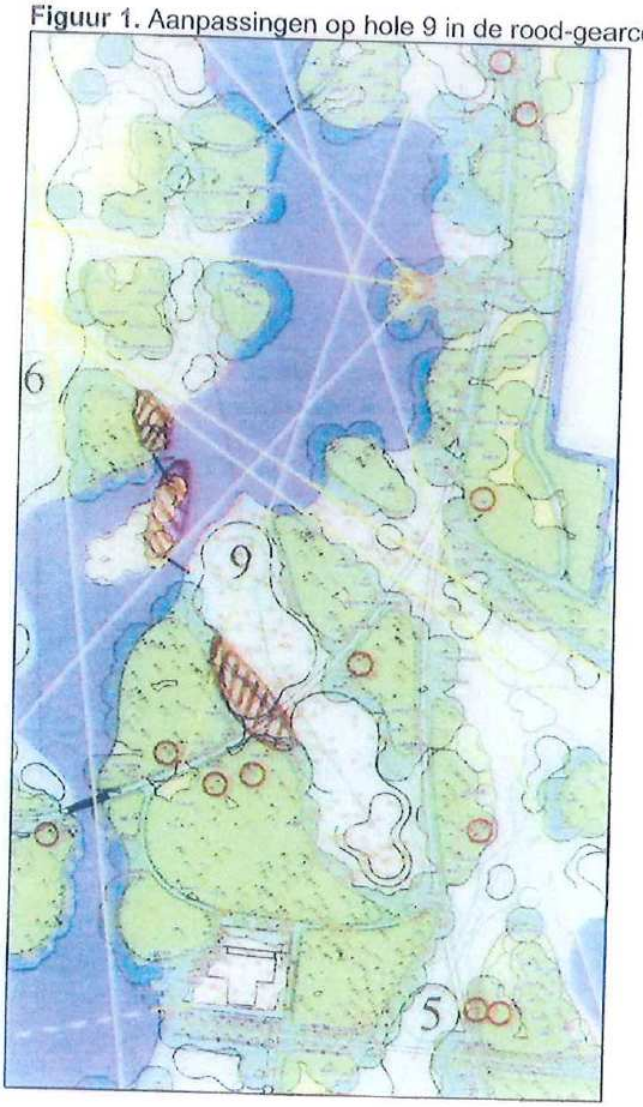

Conclusie

Bij de totstandkoming van het ontwerp van de 18-holes golfbaan De Haar is in de afgelopen jaren in hoge mate rekening gehouden met de aanwezigheid van beschermde functies voor vleermuizen. In een overleg tussen de vereniging G.C. De Haar, de baanontwerper, gemeente Utrecht, Bureau Schenkeveld en de Zoogdiervereniging zijn op 15 december jl. de laatste knelpunten ten aanzien van de vleermuisfuncties besproken en zijn mitigerende maatregelen opgesteld om negatieve effecten op de functionaliteit van de verschillende vleermuisfuncties te voorkomen.

De Zoogdiervereniging is van mening dat, indien de in deze notitie opgenomen randvoorwaarden op een juiste wijze worden toegepast bij het opstellen van het definitieve ontwerp van de golfbaan, alle vleermuisfuncties in stand blijven. Ten aanzien van de vleermuizen worden dan geen overtreding van verbodsbepalingen uit de Flora- en faunawet voorzien.

Bijlage 1: Beoordeling functionaliteit van vaste rust- en verblijfplaatsen[5]

Onderstaande tien punten moet u gebruiken ter onderbouwing van de vraag of de functionaliteit van de voortplantings- en/of vaste rust- en verblijfplaats behouden blijft door uw mitigerende maatregelen. Van belang is dat onder andere inzicht gegeven wordt in het netwerk van voortplantings- en/of vaste rust- en verblijfplaatsen. Als dit niet gebeurt of niet kan, dan treedt het reguliere ontheffingstraject in werking.

1. De plek of het gebied wordt met een zekere mate van bestendigheid gebruikt. Er is geen sprake van incidenteel gebruik. Het moet dus gaan om een vaste rust- en verblijfplaats.
In de uitleg van de Ffwet tot nog toe is duidelijk gemaakt dat vleermuisverblijfplaatsen (bijna) altijd vaste rust- en verblijfplaatsen zijn.

2. De plek of het gebied blijft voorzien in alles wat nodig is voor een specifiek individueel dier in dat gebied en voor alle exemplaren van de populatie ter plekke, om succesvol te rusten of voort te planten.

3. Er is op geen enkel moment, zelfs niet tijdelijk, een achteruitgang van de ecologische functionaliteit van de voortplantings- en/of vaste rust- en verblijfplaats. De diverse functies die een gebied heeft, moeten dus behouden blijven.

4. Door mitigerende maatregelen worden negatieve effecten uitgesloten. Dit kunnen negatieve effecten zijn op de kwaliteit, maar ook op de kwantiteit van de functies die het gebied vervult voor een soort.

5. Mitigerende maatregelen zijn preventieve maatregelen. Dat houdt dus in dat in voorkomende gevallen de mitigatie niet alleen al aanwezig is, maar ook functioneert.

6. Mitigerende maatregelen moeten leiden tot verbetering of behoud van de ecologische functionaliteit van het gebied (kwantitatief en/of kwalitatief) voor de betreffende soort.

7. Het positieve effect van mitigatie geeft in evenredige mate ruimte voor de negatieve effecten van de ruimtelijke ingreep. De totale duurzame ecologische functionaliteit mag op geen enkel moment slechter worden dan de beginstand. Zowel de kwantiteit als de kwaliteit moeten behouden blijven of worden verbeterd.

8. Het succes van mitigerende maatregelen moet met een hoge mate van zekerheid vóóraf vaststaan. Dit wordt beoordeeld aan de hand van objectieve criteria en de eigenschappen en de specifieke ecologische
waarden van het gebied.

9. De staat van instandhouding en de zeldzaamheid van een diersoort zijn van belang bij het treffen van mitigerende maatregelen. Hoe zeldzamer de soort, hoe hoger de graad van zekerheid van succes moet zijn.

10. De controle op het effect van de maatregelen is onderdeel van het ecologisch werkprotocol. Een ecologisch werkprotocol moet voorzien in toezicht op het uitvoeren van de mitigerende maatregelen. Zonder dit onderdeel garandeert het plan niet dat de functionaliteit van de beschermde plaatsen behouden blijft.

---

[5] Dienst Regelingen, 26 augustus 2009. Bijlage bij brief 'Wijziging beoordeling ontheffing Flora- en faunawet bij ruimtelijke ingrepen' (kenmerk ffw2009.corr.046)

Steunstichting VZZ

ZOOGDIER VERENIGING

Gemeente Utrecht
Registratienummer inkomend:
10.068946
Ingekomen: 22 JUL 2010

Medew.	Ter uitvoering	Ter kennis neming	Par.

Registratienummer uitgaand:

Gemeente Utrecht – Stadsontwikkeling
t.a.v. dhr. W. van Gelder
Postbus 8406
3503 RK UTRECHT

Uw kenmerk: SO 10.052441
Ons kenmerk: SV/2010.105.2
Betreft: Oplevering opdracht

Datum: 21 juli 2010
Behandeld door: ir. S.J. Vreugdenhil
E-mail: stefan.vreugdenhil@zoogdiervereniging.nl

Geachte heer Van Gelder,

In uw opdracht heeft de Zoogdiervereniging een aantal activiteiten uitgevoerd ten aanzien van de vleermuisadvisering met betrekking tot Golfbaan De Haar in Haarzuilens. Naast de deelname aan een overleg op 31 mei 2010 met vertegenwoordigers van gemeente Utrecht, provincie Utrecht, Dienst Landelijk Gebied en Natuurmonumenten betreft dit een overleg op 23 juni 2010 met de beoordelaars van Dienst Landelijk Gebied wat betreft de Flora- en faunawet.

Deze brief bevat de uitkomsten van dit laatstgenoemde overleg, dat werd gevoerd door Danielle Bankert (Dienst Landelijk Gebied), Eric Jansen en Stefan Vreugdenhil (beide Zoogdiervereniging). Aanleiding van dit overleg was het feit dat bij Dienst Landelijk Gebied nog vragen openstonden ten aanzien van de uitvoerbaarheid – binnen de Flora- en faunawetgeving – van het meest recente golfbaanontwerp (versie maart 2010).

Randvoorwaarden
Tijdens een overleg op de golfbaan op 15 december 2010 hebben de golfclub, de baanontwerper, gemeente Utrecht, Bureau Schenkeveld en de Zoogdiervereniging gezamenlijk randvoorwaarden[1] bepaald met betrekking tot vleermuizen. Het toenmalige ontwerp voor de golfbaan moest hierop worden aangepast. Dienst Landelijk Gebied en de Zoogdiervereniging hebben beoordeeld of dit op de juiste wijze is gebeurd. Gezamenlijk werd geconcludeerd dat randvoorwaarden 1 t/m 5 goed zijn doorgevoerd in het ontwerp van maart 2010. Randvoorwaarde 6 moet nog worden uitgevoerd; dit vormt voor Dienst Landelijk Gebied in dit stadium geen knelpunt.

Nieuwe parkeerplaats en vleermuisboom
Ten westen van de nieuwe parkeerplaats bevindt zich een boom met een functie voor vleermuizen. Tijdens het overleg op 31 mei 2010 werd verondersteld dat het hier een kraamboom van de watervleermuis betrof, waarvan verstoring door licht vanaf de parkeerplaats moeilijk kan worden gemitigeerd. Het blijkt hier echter om een paarboom

[1] E.A. Jansen, H.J.G.A. Limpens & S.J. Vreugdenhil, 1 februari 2010. Golfbaan De Haar – Beoordeling aangepast ontwerp t.a.v. vleermuizen. Notitie van de Zoogdiervereniging

Postadres: Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen Bezoekadres: Natuurplaza, Mercator 3, Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen
Telefoon 024-7410500 Fax 024-7410501 e-mail info@zoogdiervereniging.nl www.zoogdiervereniging.nl

Postbank 203737 (NL) ABN/AMRO 49.73.80.870 België 000-1486269-35 BTW/VAT 98.82.492.B01 KvK 40342672 KvK 9148054
Stichting VZZ is een onderdeel van de Zoogdiervereniging. Triodosbank 78.49.24.767 BTW/VAT. 8141.54.207.B01 K.v.K. 091

van de ruige dwergvleermuis te gaan. Uit het ontwerp blijkt dat de meeste bomen blijven staan; er worden daarom geen effecten op deze functie verwacht. Aanvullende mitigatie/compensatie is niet nodig.

Overloopparkeerplaats
Tijdens het overleg van 31 mei 2010 kwam naar voren dat de wens bestaat om een verbindingsweg aan te leggen tussen de nieuwe parkeerplaats en een overloopparkeerplaats. Hiervan is nog niet bekend op welke locatie deze wordt gecreëerd en of dit effecten zal hebben op vleermuisfuncties. Uit navraag bij de gemeente Utrecht bleek dat er nog geen duidelijkheid is over de ligging van deze verbindingsweg. Effecten op vleermuizen en de noodzaak van eventuele mitigerende maatregelen kunnen daarom op dit moment niet worden vastgesteld.

Conclusies
De volgende conclusies kunnen worden getrokken naar aanleiding van het overleg van Dienst Landelijk Gebied en de Zoogdiervereniging van 23 juni 2010:

- De randvoorwaarden die op 15 december 2010 zijn geformuleerd zijn op een juiste wijze opgenomen in het golfbaanontwerp (versie maart 2010);
- De boom met een paarfunctie voor de ruige dwergvleermuis ten westen van de nieuwe parkeerplaats komt niet in het geding, zolang conform het golfbaanontwerp (maart 2010) voldoende bomen rondom deze paarboom overblijven;
- Het enige punt dat in het kader van vleermuizen en de Flora-en faunawet in het golfbaanontwerp nog onduidelijk is, is de ligging van de verbindingsweg tussen de nieuwe parkeerplaats en de overloop parkeerplaats.

Met het voeren van beide overleggen hebben wij uw opdracht van 29 juni 2010 uitgevoerd. Binnenkort zullen wij u daarom onze factuur sturen.

Wij danken u voor de goede samenwerking en zijn u in de toekomst graag weer van dienst.

Met vriendelijke groet,

i.o.

Drs. J.B.M. Thissen
Teamleider

Bijlage 15 Ontwerp dat in het MER is opgenomen (Steensels, Van Empelen en Van Aalderen, maart 2010)

(1) in een laatste aanpassing van het ontwerp is de ontsluiting van de overloopparkeerplaats geschrapt, de overleoopparkeerparkeersplaats ontsluit via de ontsluiting van de hoofdparkeerplaats op de entree op Parklaan

Figuur S-3 **Schetsontwerp Golfbaan De Haar: centrale deel in Zuiderpark en uitbreidingsgebieden A, B en C [Bruno Steensels, 2010 & Van Aalderen, 2010]**

Bijlage 16 Ontwerpaanpassing ontsluiting (Van Empelen en Van Aalderen, januari 2011)

Bijlage 17 Positieve afwijzing ontheffingsaanvraag Flora- en faunawet (Dienst Regelingen, Ministerie van ELI, maart 2011)

Dienst Regelingen
Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie

> Retouradres Postbus 19530 2500 CM Den Haag

Golfclub De Haar
L.C.J.M. Spigt
Postbus 104
3450 AC VLEUTEN

Dienst Regelingen
Postbus 19530
2500 CM Den Haag
hetInvloket.nl

T 0800 - 22 333 22
F 070 - 378 61 39
ffwet@minlnv.nl

Onze referentie
Aanvraagnummer
FF/75C/2010/0363.afw.mw

Bijlagen

Datum 4 maart 2011
Betreft Besluit
Ruimtelijke ingrepen

Geachte heer Spigt,

Naar aanleiding van uw verzoek van 15 september 2010 en de aanvulling hierop van 10 november 2010, geregistreerd onder aanvraagnummer FF/75C/2010/0363 om een ontheffing als bedoeld in artikel 75 van de Flora- en faunawet te krijgen, deel ik u het volgende mee. Ik kan u de gevraagde ontheffing niet verlenen, omdat er geen sprake is van overtreding van verbodsbepalingen van de Flora- en faunawet. Dit houdt in dat het toegestaan is de voorgenomen werkzaamheden zonder ontheffing uit te voeren, mits de in deze brief genoemde maatregelen worden uitgevoerd. Verder in deze brief staat vermeld wat daarvoor de redenen zijn.

De aanvraag

De aanvraag heeft betrekking op de realisatie van het project 'Golfbaan de Haar uitbreiding', gelegen aan de Parkweg 5 in Vleuten in de gemeente Utrecht, één en ander zoals is weergegeven op de kaart op pagina 2 van het bij de aanvraag gevoegde rapport 'Activiteitenplan Golfbaan De Haar' van 8 november 2010. Het project betreft de uitbreiding van een 9-holes golfbaan naar een 18-holes wedstrijdbaan. Hiervoor is uitbreiding en reconstructie van de huidige baan noodzakelijk. De reconstructie bestaat uit de bouw van een nieuw clubhuis, de aanleg van een parkeerplaats, het realiseren van een nieuwe ontsluiting over de huidige golfbaan naar het nieuwe clubhuis, de aanleg van een openbaar wandelpad in de randen van de huidige golfbaan, de aanleg van waterpartijen en het verleggen van holes. In totaal zullen voor deze werkzaamheden 750 bomen worden gekapt. Tevens worden op diverse locaties nieuwe bomen en struiken aangeplant. De uitbreiding betreft de aanleg van een driving range en 4 holes op landbouwgronden ten westen en oosten van de huidige golfbaan. Ontheffing wordt gevraagd van de verbodsbepalingen genoemd in artikel 11 van de Flora- en faunawet voor wat betreft exemplaren van de gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis, rosse vleermuis, ruige dwergvleermuis, watervleermuis en de kamsalamander.

Overwegingen

Wettelijk kader

Beschermde soorten

De gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis, rosse vleermuis, ruige dwergvleermuis en de watervleermuis zijn beschermde inheemse diersoorten als bedoeld in artikel 4, lid 1, onder a, van de Flora- en faunawet. De kamsalamander is een beschermde inheemse diersoort als bedoeld in artikel 4, lid 1, onder c, van de Flora- en faunawet. De gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis, rosse vleermuis, ruige dwergvleermuis, watervleermuis en de kamsalamander zijn tevens opgenomen in bijlage IV van de EU-Habitatrichtlijn, dier- en plantensoorten van communautair belang die strikt moeten worden beschermd.

Verbodsbepalingen

Op grond van artikel 11 van de Flora- en faunawet is het verboden om nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen van beschermde inheemse diersoorten te beschadigen, te vernielen, uit te halen, weg te nemen of te verstoren.

Vaste rust- en verblijfplaats

Tot vaste rust- en verblijfplaatsen als bedoeld in artikel 11 van de Flora- en faunawet worden locaties gerekend waarin zich kraamkolonies, paarverblijven, overwinteringsplaatsen en verblijven van groepen mannetjes bevinden, afhankelijk van de soort. Belangrijke migratie- en vliegroutes en foerageergebieden die van belang zijn voor de instandhouding van een vaste rust- of verblijfplaats van de soort op populatieniveau, vallen hier ook onder. Daarnaast vallen ook tijdelijke, seizoensgebonden, verblijfplaatsen (bijvoorbeeld holen) of standplaatsen die van belang zijn voor de gunstige staat van instandhouding van een soort op populatieniveau of per exemplaar hieronder.

Functionaliteit van de vaste rust- en verblijfplaats

De verbodsbepalingen genoemd in artikel 11 van de Flora- en faunawet worden enkel overtreden wanneer de door dit artikel beschermde vaste rust- en verblijfplaatsen hun specifieke functie niet meer naar behoren kunnen vervullen. De functionaliteit van deze beschermde vaste rust- en verblijfplaatsen gaat door het uitvoeren van de werkzaamheden achteruit of wordt (volledig) aangetast. De vaste rust- en verblijfplaats kan hierdoor niet meer dezelfde functie aan de beschermde dier- of plantensoort bieden als voorheen. Onder bepaalde omstandigheden kan het zelfs zo zijn dat aantasting van een - op zich zelf niet beschermd - gebied deze functionaliteit van de beschermde vaste rust- en verblijfplaats aantast en derhalve leidt tot overtreding van de verbodsbepalingen genoemd in artikel 11 van de Flora- en faunawet.

Vleermuizen
De gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis, rosse vleermuis, ruige dwergvleermuis en de watervleermuis zijn in het plangebied aangetroffen.

Het plangebied heeft voor de gewone dwergvleermuis de functie van foerageergebied en vliegroute. Vlak buiten het plangebied zijn 2 kraamkolonies aanwezig. De gewone dwergvleermuis jaagt op windbeschutte, dichte delen van het golfterrein: vooral in het zuidelijke middendeel wordt intensief gejaagd. Daarnaast zijn de halfopen beschutte lanen en randen van het plangebied belangrijk foerageergebied. Vliegroutes bevinden zich vooral aan de randen van het plangebied, ook de singels aan de oostzijde waar de uitbreiding wordt gerealiseerd.

Het plangebied heeft de functie van zomerverblijfplaats en foerageergebied voor de gewone grootoorvleermuis. In het nabijgelegen kasteelbos is een kraamkolonie aanwezig waarvan de dieren waarschijnlijk komen foerageren op het noordelijke deel van het golfterrein. Daarnaast zijn foeragerende dieren waargenomen op het centrale deel van het golfterrein. Hier zijn eveneens drie bomen met verblijfplaatsen aangetroffen. Jagende dieren zijn vooral waargenomen boven ruigtevegetaties langs paden en onder bomen, vooral daar waar een struiklaag aanwezig is. Gewone grootoorvleermuizen overwinteren in gebouwen in de omgeving van het golfterrein. Het plangebied is van groot (regionaal) belang voor deze soort gezien het kleinschalige karakter met dichte bosschages en de beperkte uitwijkmogelijkheden in de omgeving. De populatie heeft al moeten incasseren gezien de sloop van onder meer een winterverblijfplaats.

Het plangebied heeft de functie van kraamverblijfplaats, paarverblijfplaats en mogelijk overwintering, foerageergebied en vliegroute voor de rosse vleermuis. In het plangebied zijn in ieder geval 10 bomen in gebruik door kraamkolonie(s). Deze bomen liggen vooral in het midden en zuiden van het terrein. Het zuidoostelijk deel van de golfbaan vormt een belangrijk foerageergebied, omdat hier de meeste dieren zijn waargenomen. Ook zijn er enkele baltsende mannetjes waargenomen. Het is aannemelijk dat rosse vleermuizen ook in boomholten in het plangebied overwinteren. Het plangebied is van groot belang voor deze soort gezien de aanwezigheid van oudere bosopstanden met holten, welke in de omgeving zeer beperkt aanwezig zijn.

Het plangebied heeft de functie van paarverblijfplaats, en mogelijk overwintering-, en foerageergebied voor de ruige dwergvleermuis. Er zijn diverse paarlocaties aanwezig midden op het terrein en langs de randen. De essentiële foerageergebieden liggen nabij waterpartijen.

Het plangebied heeft de functie van kraamverblijfplaats, foerageergebied en vliegroute voor de watervleermuis. In het plangebied zijn 3 koloniebomen aangetroffen op het centrale/zuidelijke deel van de golfbaan. Foeragerende dieren zijn vooral waargenomen boven de vijvers op het golfterrein. Paarverblijven en winterverblijven liggen vermoedelijk niet in de omgeving. Het plangebied is van groot belang voor deze soort gezien de aanwezigheid van oudere bosopstanden met holten, welke in de omgeving zeer beperkt aanwezig zijn.

Foerageerplaatsen en vliegroutes zijn enkel ontheffingsplichtig indien zij van groot belang zijn voor de functionaliteit van de verblijfplaatsen van de betreffende soort, doordat er onvoldoende alternatieven voorhanden zijn.

Door de geplande werkzaamheden worden vaste rust- en verblijfplaatsen van de gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis, rosse vleermuis, ruige dwergvleermuis en de watervleermuis beschadigd, vernield en verstoord. Om de functionaliteit van de rust- en verblijfplaatsen van de gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis, rosse vleermuis, ruige dwergvleermuis en de watervleermuis te waarborgen stelt u de volgende maatregelen voor:

- De bomen met paarverblijven van de ruige dwergvleermuis worden alleen buiten de paarperiode (15 juli tot en met 1 november) gekapt worden.
- Ten behoeve van de herinrichting wordt bij zowel hole 15 als hole 5 (in het activiteitenplan wordt hole 16 genoemd, dit is na overleg incorrect gebleken) één boom met een paarfunctie voor de ruige dwergvleermuis gekapt. Minimaal een half tot een heel jaar vóór de kap van de bomen met de huidige paarfunctie worden een zestal vleermuiskasten (Waveka, Plat model type 1FF) geplaatst in de bomen in de directe omgeving van de te kappen bomen. Een half jaar is mogelijk wanneer de kasten worden geplaatst vóór het voorjaar en er aangetoond wordt dat de geplaatste kasten worden gebuikt. Plaatsing van de vleermuiskasten gebeurt onder begeleiding van een deskundige[1] op het gebied van vleermuizen.
- Bij hole 7 wordt ervoor gezorgd dat de vier bomen met vleermuisverblijfplaatsen in de beschutting komen te liggen (in de derde rij). Bomen in de bosschage er achter worden gespaard.
- Om te voorkomen dat door de werkzaamheden de vier bomen met vleermuisverblijfplaatsen bij hole 17 meer aan de rand van het bos komen te staan, wordt het pad dat door de hole loopt verlegd naar het westen, zodat er twee rijen bomen kunnen worden gespaard die de vleermuisverblijfplaatsen beschutting bieden.
- Voor de aanleg van hole 9 wordt het eiland (zoals weergegeven in figuur 3 op pagina 6 van het bij de aanvraag gevoegde rapport 'Activiteitenplan Golfbaan De Haar – bij de ontheffingsaanvraag ex artikel 75 van de Flora- en faunawet, versie 1.2' van 8 november 2010) in noordelijke richting verschoven en op het eiland worden oude bomen, die meer wind vangen, geplant. Tevens worden er minder bomen aan de noordwest kant van de hole gekapt (eventueel is kap alsnog mogelijk wanneer de bomen op het eiland volgroeid zijn). Aan de zuidwestelijke kant van het pad dat door de hole loopt wordt één boom gespaard. Op deze wijze wordt de koude wind uit een noordwestelijke richting optimaal tegengehouden, voor wat betreft de bomen met vleermuisverblijfplaatsen. De aanleg en beplanting van het eiland worden uitgevoerd en zijn functioneel vóórdat de bomenkap ten behoeve van hole 9 wordt uitgevoerd.

---

[1] Het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie verstaat onder een deskundige een persoon die voor de situatie en soorten ten aanzien waarvan hij of zij gevraagd is te adviseren en/of te begeleiden, aantoonbare ervaring en kennis heeft op het gebied van soortspecifieke ecologie. De ervaring en kennis dient te zijn opgedaan doordat de deskundige:

- op HBO-, dan wel universitair niveau een opleiding heeft genoten met als zwaartepunt (Nederlandse) ecologie; en/of
- op MBO niveau een opleiding heeft afgerond met als zwaartepunt de Flora- en faunawet, soortenherkenning en zorgvuldig handelen ten opzichte van die soorten; en/of
- als ecoloog werkzaam is voor een ecologisch adviesbureau, zoals bijvoorbeeld een bureau welke is aangesloten bij het Netwerk Groene Bureaus; en/of
- zich aantoonbaar actief inzet op het gebied van de soortenbescherming en is aangesloten bij en werkzaam voor de daarvoor in Nederland bestaande organisaties (zoals bijvoorbeeld Zoogdiervereniging, RAVON, Stichting Das en Boom, Vogelbescherming Nederland, Vlinderstichting, Natuurhistorisch Genootschap, KNNV, NJN, IVN, EIS Nederland, FLORON, SOVON, STONE, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, De Landschappen en Stichting Beheer Natuur en Landelijk gebied) en/of
- zich aantoonbaar actief inzet op het gebied van de soortenmonitoring en/of - bescherming.

- Voor het verdwijnen van drie essentiële foerageergebieden worden de volgende maatregelen getroffen:
  - Ten noorden van de half open bosrand bij hole 18 (ruige dwergvleermuizen) wordt een bosschage aangeplant, hierbij wordt de open structuur van het huidige jachtgebied overgenomen (in verband met het insecten aanbod). De bosschage zal bestaan uit opgekroonde bomen met een ruige ondergroei van kruiden. Deze locatie is geschikt door de nabijheid van water, wat ook bij het huidige jachtgebied zo is.
  - Het grootste deel van het foerageergebied van de gewone grootoorvleermuis bij hole 7 blijft behouden, zodat de functionaliteit van dit gebied gewaarborgd blijft.
  - Aan beide zijden van de centrale laan van de krakeling wordt een zoomvegetatie aangelegd.

  Deze maatregelen worden vóórafgaand aan de kapwerkzaamheden uitgevoerd.
- Rondom de oostelijke uitbreiding (hole 2 en 3) wordt een ononderbroken elzensingel (breedte 2 meter) aangelegd.
- Op de driving range wordt een bomengroep aangeplant.
- De aansluiting op de overloopparkeerplaats loopt via de nieuwe ontsluitingsweg
- De foerageergelegenheid voor vleermuizen wordt uitgebreid door de aanplant van nieuw bos en de ontwikkeling van mantel-/zoomvegetatie, bloemrijk grasland, water en moeras.
- In het nog te maken natuurbeheerplan worden specifieke vleermuismaatregelen opgenomen zoals het maken van een open zolder voor de gewone grootoorvleermuis in de greenkeeperloods, het ophangen van vleermuiskasten en het ontwikkelen van bosopstanden met bomen met holten. Door een goede sturing van recreanten en een gericht beheer van de bosopstanden kunnen de negatieve effecten sterk worden beperkt. Het beheerplan dient vóór de afronding van de werkzaamheden ter goedkeuring naar Dienst Regelingen te worden gezonden.

De door u voorgestelde maatregelen zijn grote lijnen voldoende. Om de functionaliteit van de vaste rust- en verblijfplaatsen van de gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis, rosse vleermuis, ruige dwergvleermuis en de watervleermuis voldoende te waarborgen, dient u echter ook de volgende maatregel uit te voeren:

- De populaties van de gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis rosse vleermuis, ruige dwergvleermuis en watervleermuis dienen tot 5 jaar na uitvoering van de verstorende werkzaamheden te worden gemonitord. Monitoringsresultaten dienen jaarlijks vóór april ter goedkeuring te worden toegestuurd naar Dienst Regelingen. Indien uit de monitoringsresultaten blijkt dat onverhoopt negatieve effecten op de beschermde soorten optreden, dient u door middel van aanvullende maatregelen ervoor zorg te dragen dat een overtreding wordt voorkomen.

Voor alle vleermuissoorten neemt de kwaliteit en de omvang van het foerageergebied af. Er worden echter op diverse plaatsen bosschages, zoomvegetatie en singels aangeplant. Met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kunnen deze maatregelen de functionaliteit van de vaste rust- en verblijfplaatsen behouden.

Voor de rosse vleermuis, gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis en de watervleermuis wordt aantasting van vaste rust- en verblijfplaatsen voorkomen door bomen met (potentiele) vaste rust- en verblijfplaatsen te sparen, evenals door te voorkomen dat bomen aan de rand van een bosschage komen te staan en een verblijfplaats door indirecte effecten ongeschikt wordt. Voor de ruige dwergvleermuis worden alternatieve paarverblijfplaatsen aangeboden die direct in gebruik genomen kunnen worden waardoor aantasting van de functionaliteit van de vaste rust- en verblijfplaats wordt voorkomen.

De functionaliteit van de vaste rust- en verblijfplaatsen van de gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis, rosse vleermuis, ruige dwergvleermuis en de watervleermuis komt met bovenstaande maatregelen niet in het geding. Een ontheffing is dan ook niet nodig.

Kamsalamander
De kamsalamander is in het plangebied aangetroffen. Het betreft een geïsoleerde populatie en dat maakt de soort op deze locatie erg kwetsbaar. Het plangebied heeft de functie van voortplantingsbiotoop, overwinteringsbiotoop en foerageergebied. Foerageerplaatsen zijn enkel ontheffingsplichtig indien zij van groot belang zijn voor de functionaliteit van de verblijfplaatsen van de betreffende soort, doordat er onvoldoende alternatieven voorhanden zijn. Door de werkzaamheden worden vaste rust- en verblijfplaatsen van de kamsalamander verstoord en vernield.
Om de functionaliteit van de vaste rust- en verblijfplaatsen van de kamsalamander te waarborgen, stelt u de volgende maatregelen voor:

- Het vergroten van de poel en het verbreden van de sloot waar de kamsalamander is aangetroffen gebeurt in de winterrustperiode van de kamsalamander (oktober-februari).
- Het voortplantingswater van de kamsalamander wordt niet gedempt maar alleen uitgebreid.
- Het nieuwe voortplantingswater is vanaf de 'krakeling' (voorbij de nieuwe hole 15) met een damwand (plus overloop) geïsoleerd van het slotenstelsel en wordt visvrij gehouden.
- Het te kappen bos op het westelijk deel van de bestaande baan (ter plekke van de nieuwe holes 7, 8, 15 en 16) wordt in de zomer (vanaf 1 juli) vóórafgaand aan het kappen met een scherm ontoegankelijk gemaakt voor de kamsalamander.

De door u voorgestelde maatregelen zijn voldoende. De werkzaamheden aan het voortplantingswater worden uitgevoerd buiten de kwetsbare (voortplantings)periode van de kamsalamander. Het voortplantingswater wordt beperkt aangetast doordat alleen de oevers worden vergraven. Het biotoop is tijdens de voortplantingsperiode beschikbaar voor voortplanting. Bovendien wordt, door de plaatsing van een damwand, voorkomen dat na de graafwerkzaamheden vis het voortplantingswater kan bereiken. De aantasting van het overwinteringsbiotoop is marginaal. Er wordt namelijk slechts op zeer beperkte schaal vlakbij het voortplantingswater beplanting verwijderd. Er blijft voldoende voortplantingswater en overwinteringsbiotoop beschikbaar. De functionaliteit van de vaste rust- en verblijfplaatsen van de kamsalamander komt met bovenstaande maatregelen niet in het geding. Een ontheffing is dan ook niet nodig.

Zorgplicht
Voor alle soorten geldt de zorgplicht ex artikel 2 van de Flora- en faunawet, die van toepassing is op zowel beschermde als onbeschermde dier- en plantensoorten, ongeacht vrijstelling of ontheffing. Op grond hiervan dient u zoveel als redelijkerwijs mogelijk is schade aan deze soorten te voorkomen.

Vogels
U dient gedurende de werkzaamheden rekening te houden met het broedseizoen van vogels. Verstoring van broedgevallen van vogels dient te worden voorkomen. Voor de in het plangebied te verwachten vogelsoorten kan dit plaatsvinden door werkzaamheden buiten de broedperiode van aanwezige soorten uit te voeren. Tevens kunnen voorbereidende maatregelen worden getroffen om te voorkomen dat vogels tot broeden kunnen komen binnen het plangebied. Ik wijs u erop dat voor het broedseizoen geen standaardperiode wordt gehanteerd in het kader van de Flora- en faunawet. Van belang is of een broedgeval aanwezig is, ongeacht de periode. Voorts wijs ik u erop dat verblijfplaatsen van standvogels die hun verblijfplaats het hele jaar gebruiken, zoals holen van spechten, jaarrond zijn beschermd. Voor het verwijderen van dergelijke verblijfplaatsen is te allen tijde een ontheffing vereist.

Besluit

Gelet op het voorgaande wijs ik uw aanvraag voor een ontheffing ex artikel 75 van de Flora- en faunawet af.

Conclusie

Dit houdt in dat het toegestaan is bovenstaande werkzaamheden zonder ontheffing uit te voeren, mits de door u voorgestelde maatregelen zoals genoemd in dit besluit worden uitgevoerd.

Ik wijs u erop dat als u de maatregelen zoals genoemd in dit besluit niet uitvoert, u (mogelijk) toch ontheffing van de Flora- en faunawet nodig heeft.

Als u toch een ontheffing nodig heeft voor een soort die genoemd is op bijlage IV van de Habitatrichtlijn dient u voor het verkrijgen van deze ontheffing voor het project een belang, genoemd in de Habitatrichtlijn, aan te tonen. Indien dit belang niet kan worden aangetoond, wordt de aanvraag afgewezen en mag u het project niet uitvoeren. De belangen genoemd in de Habitatrichtlijn zijn:

- Bescherming van de wilde flora en fauna en instandhouding van natuurlijke habitats.
- De volksgezondheid, de openbare veiligheid.
- Andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard, en voor het milieu wezenlijk gunstige effecten.

Daarnaast wijs ik u erop dat als u afwijkt van de maatregelen zoals genoemd in dit besluit, zonder ontheffing of goedkeuring aan te vragen, u zeer waarschijnlijk in overtreding bent van de Flora- en faunawet. Ik kan dan door bestuursrechtelijke dwang toe te passen de strijdige situatie alsnog beëindigen.

Dat kan betekenen dat een last onder dwangsom wordt opgelegd, of dat bestuursdwang wordt toegepast. Ook kunnen strafrechtelijke sancties worden opgelegd. Dit kan in uw geval betekenen dat de werkzaamheden ten behoeve van bovengenoemd project geheel of gedeeltelijk worden stilgelegd totdat weer wordt voldaan aan het bij of krachtens de Flora- en faunawet bepaalde.

Wanneer u al leges heeft betaald dan betalen wij u deze zo spoedig mogelijk terug.

Bezwaar

Als u het niet eens bent met deze beslissing, kunt u binnen zes weken na verzending van deze brief een bezwaarschrift indienen. Stuur het ondertekende bezwaarschrift naar Dienst Regelingen, afdeling Recht en Rechtsbescherming, postbus 20401, 2500 EK Den Haag.

Vermeld in uw bezwaarschrift in ieder geval het aanvraagnummer FF/75C/2010/0494 en de datum van de beslissing.

Op onze internetsite hetInvloket.nl/bezwaar vindt u meer belangrijke informatie over het indienen van een bezwaarschrift.

Met vriendelijke groet,

De Staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie,
namens deze:

I. Velthuis
De Teammanager Uitvoering Dienst Regelingen